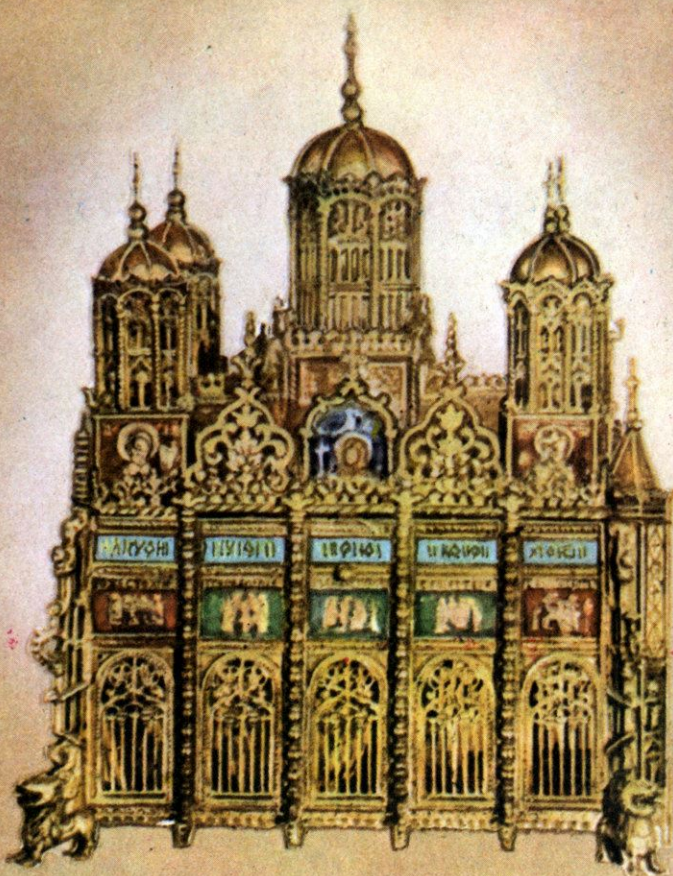

magazin istoric

SERIE NOUĂ

SEPTEMBRIE 1999

SUMAR

● **Nosce te ipsum (II):** Anton Dumitriu...2 ● **21-22 decembrie 1989 — secvențe brașovene...**3 ● **Monumente victime ale dictaturii ceaușiste — mănăstirea Cotroceni:** Gheorghe David...6 ● **Biblia la români:** Bartolomeu Valeriu Anania...8 ● **„Un dar românesc” culturii europene — Petru Movilă:** Ștefan S. Gorovei...11 ● **Treptata (re)descoperire a Tomisului:** Adrian Rădulescu...15 ● **Dionysos al Siracuzei și Jason din Feres:** Gheorghe Vlad Nistor...18 ● **27 aprilie 1919. Adunarea națională a Țiganilor din Transilvania — „Dragostea noastră față de neamul românesc”:** M. Ștefan...19 ● **6 septembrie 1940. Carol II: „Iată-mă din nou pus pe drumuri”...**20 ● **Traian Bratu — „Credință profundă pentru țara aceasta și viitorul ei”:** D. Ivănescu...33 ● **1941-1944. Ministrul Elveției la București transmite... (VI):** Andrei Șiperco...36 ● **Heralzii:** Emmanuel Bourassin...40 ● **Vintul Kamikaze scufundă flota lui Kubilay Han:** Nicolae Kosiński...43 ● **Cine era sau cine nu era Shakespeare:** J.D. Reed...45 ● **În București, acum 50 ani...**50 ● **„Aveți un potențial minunat”:** Vivian T. Abbott, William S. Moody...54 ● **1944-1945. Baloanele, ultima armă secretă a Japoniei:** W.H. Wilbur...55 ● **Ștefan Bălș: știință și pasiune...**58 ● **Linile strategice Maginot și Siegfried — diagnostic istoric:** Charles Whiting...59 ● **Cărți sosite la redacție...**32 ● **Rebus istoric...**62 ● **Dialog cu cititorii...**63

COPERTELE NOASTRE

① Stralucită realizare arhitectonică a Evului Mediu românesc, mănăstirea Cotroceni a avut, în patrimoniul ei, numeroase piese de cult și podoabe de excepțională valoare artistică. În imagini păstrate în fototeca Institutului de arte plastice „Nicolae Grigorescu” din Capitală, câteva dintre aceste opere de artă, scapate ca prin minune de furia distructivă a dictaturii ceaușiste în urma căreia biserica mănăstirii a fost demolată: macheta miniaturală a bisericii (chivotul din argint aurit), așa cum arăta ea în forma inițială; detaliu din catapeteasma bisericii, cu o bogată ornamentație sculptată în lemn, în interiorul căreia se află pictate icoane. Ambele piese se află în patrimoniul Muzeului de Artă al României; macheta artistică de arhitect Martha Nicolescu (**Mănăstirea Cotroceni**, p. 6)

② Frescă din celebra „sală gotică” de la biserica Trei Ierarhi din Iași, înfățișând pe soția lui Vasile Lupu, Ecaterina Cercheza, și pe fiica voievodului, domnița Maria. Cununia acestora din urmă cu principele lituanian Janusz Radziwiłł a fost oficiată de mitropolitul Petru Movilă, strălucit reprezentant al culturii românești la jumătatea secolului XVII (**„Un dar românesc” culturii europene: Petru Movilă**, p. 11)

③ Miniatură din manuscrisul intitulat **Obicurile și ceremoniile turnirurilor**, în care heraldicii prezintă lui René I cel Bun (1409-1480), duce de Bar, Lorena și Anjou, conte de Provence și rege cu numele al Neapolelui, armele — însemnele nobilitare (**Heralzii**, p. 40)

④ A început a doua invazie a Japoniei (1281) de către forțele lui Kubilay Han. Val după val, războinicii mongoli debarcă pe malul golfului Hakata, din insula Kyushu, dar rezistența opusă de japonezi i-a împins înapoi în apa mării (**Vintul Kamikaze scufundă flota lui Kubilay Han**, p. 43)

Nosce te ipsum (II)

Vom trece acum¹ la celălalt punct de vedere, acela al conștientării omului de către greci.

Primul care și-a pus problema în mod clar în filosofia grecească a fost Platon, în dialogul *Alkibiades*. Acest dialog, subintitulat mai tirziu de către scoaliști *Despre natura omului*, urmărește să ajungă printr-un examen logic la descoperirea a ceea ce este omul în realitate... Socrate începe prin a face o deosebire esențială între cele ce-i aparțin cuiva și el însuși, lădă cuvintele lui: „Spune-mi deci ce înseamnă îngrijirea de sine însuși, ca nu cumva să ne amăgim și, cum se întâmplă adesea, să ne închipuim doar că ne îngrijim de noi. Așadar, cind se îngrijește omul chiar de sine? Care îngrijindu-se de cele ce-i aparțin, se îngrijește el și de sine?” Din aproape în aproape, așa cum cerea arta maieuticii, el ajunge la concluzia că, pentru a putea găsi o tehnică care să ne facă mai buni, trebuie să știm mai întâi ce sintem noi înșine, ceea ce înseamnă să ajungem la de-
viză de pe frontispiciul templului de la Delphi — „cunoaște-te pe tine însuși”, — lucru evident, intrucit numai așa putem să ne îngrijim efectiv de noi...

Să urmărim însă mai departe dialogul platonice. În continuarea discuției cu Alkibiades, Socrate aduce un nou argument în favoarea tezei sale: „Dacă inscripția [de la Delphi] ar grai ochiului nostru, ca unui om, îndemnându-l «Priveste-te pe tine însuși», cum am putea tălmăci o asemenea sfat? Oare nu în sensul ca ochiul să privească spre acel lucru în care, dacă s-ar privi, s-ar putea vedea pe sine însuși?” „Să privim, explică el, în așa fel încît să ne privim privirea și pe

noi înșine, adică spre ceva asemănător celui ce se privește”. Prin urmare, dacă este vorba să te cunoști pe tine însuși, va trebui să privești înăuntrul tău, unde se găsește, cum spune Socrate, „zeul și cugetarea”, adică cel ce pune astfel de probleme, deci o identificare subiect-obiect, și care nu este altceva decît cugetarea, deci, de fapt, cunoașterea de sine este implicit înțeleasă, chiar dacă nu este direct exprimată ca o cugetare a cugetării...

Concepția grecilor despre om poate fi regăsită și la alți gânditori sau literați ai lumii antice. În filosofia indiană această distincție a fost fundamentală, și iată cum o descrie Rabindranath Tagore (după *Upanișade*) într-un stil mai literar: „La un pol al ființei mele eu sint una cu lemnele și pietrele. Acolo trebuie să recunosc domnia legilor lumii. Acolo se află fundamentul ființei mele, adică, adică dedesubt... Dar la celălalt pol al ființei mele sint separat de toate. Acolo am întrerupt linia egalității și stau singur, ca un individ. Sint pur și simplu unic, eu sint eu, eu sint incomparabil. Intreaga greutate a universului nu poate să distrugă această individualitate a mea”.

Să observăm în pasajul de mai sus numai constatarea lui Tagore, după care există două conștiințe în om: una, care face din om un lucru ca și celălalt, și alta, care îl face să fie unic și să fie mai puternic decît toată existența...

Tot astfel, filosofia chineză ne spune că răul derivă din faptul că omul are un „Eu” lădă ce ne spune Lao-tse:

„Voi fi lovit de mari rele/ pentru că posed un Eu/ dacă aș fi liber de Eu/ ce rău ar mai exista pentru mine?”.

Vedem dar că fiecare epocă filosofică a pus, în felul ei, problema cunoașterii de sine, ca o problemă primordială a

gîndirii, în afară de epoca noastră, în care reflecția filosofică, în general, nu a mai făcut distincție între „eu individual” și celălalt eu „impersonal”. Dar chiar eul psihologic, acela a cărui conștiință o avem fiecare din noi, a fost de multe ori pierdut pe drum.

S-a încercat totuși uneori, în timpul nostru, să se facă o distincție între cele două euri privindu-le din unghiuri diferite. Chiar în limbile moderne s-a simțit nevoia acestei distincții. Francezii de exemplu au găsit două expresii pentru a indica dublul aspect al ființei umane: pentru eul psihologic ei au utilizat „*le moi*”, iar pentru cel impersonal, „*le soi*”. În limba franceză aceste determinări par naturale: „*le moi*” este, într-adevăr, ceea ce înțelegem în mod obișnuit prin „eu”. „*Le soi*”, deși se referă la un individ, are în el ceva personal. În românește, problema este ceva mai puțin bine precizată, deoarece ar trebui ca să avem, în cel de al doilea sens, un termen care să redea ideea de „dezindividualizare”. S-a încercat, pentru aceasta, să se traducă francezul „*le soi*” pentru termenul „*sinele*”. Dar „*sinele*”, ca impersonal, își pierde sensul în acele texte românești, în care el capătă un înțeles individual...

Cum nu avem deosebit trivite în limba noastră a desemna exact cele două condiții umane, una psihologică și alta metafizică, cred că s-ar putea folosi expresiile *omul individual* și *omul universal*.

Trebuie să recunoaștem că din punctul de vedere al construcției ei logice, concepția aristotelică este remarcabilă, dar pentru un raționalist al secolului al XX-lea mai rămîne încă ceva de elucidat. Există, oare, cu adevărat, un principiu universal în om care formează esența lui? ■

Anton DUMITRIU

¹ Publicăm în continuare considerațiile profesorului Anton Dumitriu încredințate revistei noastre din lucrarea sa *Homo universalis*, în curs de pregătire, referitoare la cunoașterea umană.

Începînd chiar cu primul număr al noii serii a Magazinului istoric, revista noastră a publicat numeroase mărturii ale unor participanți la eroicele evenimente din decembrie 1989, care au dus la înălturarea dictaturii ceaușiste. Relatărilor privind desfășurarea evenimentelor revoluționare din București, Timișoara, Sibiu, Constanța și alte localități ale țării le alăturăm, în paginile care urmează, mărturiile unor militari, care, în zilele fierbinți de la sfîrșitul anului trecut, s-au aflat la datorie în diferite locuri din Brașov și împrejurimi. Ele se adaugă altor mărturii din Brașov, publicate în numerele 2, 3/1990 ale revistei noastre, întregind astfel tabloul desfășurării revoluționare din acest vechi centru ce s-a ilustrat în lupta pentru libertate, împotriva dictaturii încă din 1987. Aducem, cu acest prilej, mulțumiri domnului maior Ion Bratu, care a adunat aceste mărturii ce se adaugă celor deja constituite în ceea ce am numit Arhiva Revoluției.

Schimburi de focuri pe Timpa

Locotenent-major Gabriel Panac: În ziua de 21.12.1989 am primit ordin ca, împreună cu subunitatea pe care o comand, să mă deplasez la Brașov, în vederea unei intervenții armate împotriva unor așa-zise „bande de hulgani”.

Odată ajunși la Brașov, am primit ordin să organizăm un sistem de apărare a orașului Municipal Brașov. În noaptea de 21-22 decembrie, domnul căpitan Corbă, locotenent Ciola Ardelean, locotenent Bunea Sergiu, locotenent Ianoșu Florin am adoptat un

Pentru o arhivă a Revoluției

21-22 decembrie 1989:

SECVENȚE BRAȘOVENE

dispozitiv de apărare pentru respingerea unui eventual atac.

Atmosfera era încărcată; demonstrații scandau împotriva regimului dictatorial, în schimb asupra armatei

26 decembrie 1989: populația brașoveană își exprimă bucuria pentru izbînda Revoluției

nu făceau nici un fel de presiuni; dimpotrivă erau evidente semnele unei înfrângerii a acestora cu populația: civilii ne aduceau hrană, îmbrăcămintă... în dimineața zilei de 22.12.1989 s-a primit ordin ca toate unitățile militare să se retragă la bază. Eu, împreună cu lt. Ianoșiu Florin și 22 militari, am rămas, în continuare, în dispozitiv. Lucrurile au decurs normal toată ziua, până în jurul orelor 21.00, când am început să primim informații cu privire la bandele teroriste. Discutând cu militarii, am constatat că toți sint hotărâți să-1 intimpească cu forță și ascușina de care sint capabili pe cei ce ne atacau.

Între timp, au sosit și alte unități militare, care au adoptat dispozitiv de apărare. În jurul orelor 03.00 (23.12.1989) ne-am trezit sub o ploaie de gloanțe. Pentru moment s-a instaurat panica, nu știam de unde se trage, toți eram dezorientați. Timp de 45 de minute s-a tras continuu. Demonstrații — care nu conțineau să-și exprime entuziasmul pentru doborîrea dictaturii — fugeau în toate părțile, în vreme ce militarii stăteau culcați pe trotuare, fără nici un paravan în față.

După aceste clipe grele, în jurul orelor 04.00 militarii au început să răspundă cu focuri, mai întinse, apoi tot mai bine dirijate. Schimbările de focuri au continuat toată noaptea, militarii dînd dovadă — în pofida tînețelor lor și, mult, a lipsei de pregătire adecvată — de deosebit calm și stăpînire de sine.

La ora 08.00, s-a deschis focul asupra noastră de pe virtul Timpa. În momentul respectiv am ocupat poziție de luptă înapoia unei macarale, avînd astfel posibilitatea să conduc focul trupelor. La ora 10.30 am constatat că grupurile de atacatori se regrupează pe Dealul Melcilor. Am deschis un foc concentrat asupra lor pînă în momentul în care au dispărut.

În jurul orei 11.00 am primit misiunea să efectuăm perchezițiile în clădirile unde se bănuia existența unor grupuri de teroriști. În aceste acțiuni s-au distins, în mod deosebit, soldații Ursac Ion, Pănuș Adrian, Matei Constantin, Csibi Loran, Hăineală Ion și alții. Au început urmăririi infernale, pe blocuri, prin ganguri, subsoluri. De pretutindeni răsunau focuri de armă, dar soldații nu s-au pierdut cu firea.

În noaptea zilei de 23.12.1989, cînd ne-am retras pe vechia poziție (în zona macaralei) s-a deschis foc asupra noastră din cantina fostului sediu al comitetului județean al p.c.r. Soldații Matei și Ursac, împreună cu căpitanul Mircea Ștefan și maiorul Valda Cornel au pătruns în bucătăria cantinei de unde au scos patru persoane pe care le-au predat organelor competente, pentru interogare. În jurul orelor 22.00, în spatele clădirii fostului consiliu popular s-a declanșat un puternic atac. Pentru respingerea lui am întîmpinat greutăți foarte mari, deoarece în față aveam o clădire în construcție care oferea condiții foarte bune pentru adăpostirea celor care ne atacau. În cele din urmă am reușit să neutralizăm culbările de unde aceștia executau foc. În continuare, am fost însă atacați din clădirea liceului de lîngă consiliu. Am reușit să pătîrîm împreună cu soldații Hăineală Ion și Csibi Loran în incinta Il-

ceului, unde am capturat cinci atacatori.

Nu am apucat bine să răsuflăm ușurați cînd am fost informați că în magazinul Universal ar fi pătîrîns cîineva. Cînd am intrat înăuntru, am descoperit o canistră de benzină și o grenadă, cu care se urmărea probabil să se incendieze magazinul.

Pe data de 25.12.1989, orele 17.00 am fost rănit, fiind transportat la Spitalul Județean Brașov. La comanda plutonului a rămas locotenentul Ianoșiu Florin, sub conducerea căruia subunitatea mea a continuat să poarte lupte de stradă pînă la data de 28 decembrie.

Pom de Crăciun pentru militari

Locotenent-major Iancu Docariu: 21.12.1989. La ora 14.30 am plecat din cazarmă, iar la 15.30 am ajuns în Brașov, la sediul fostului comitet județean al p.c.r. Am ocupat dispozitiv de apărare (cordon) în fața casei de modă „Modarom”.

Demonstrații scandau lozinci ca: „Jos guvernul!”, „Nu sintem fasciști!”, „Jos cu violența!”. După cit am putut vedea, conducătorii demonstrațiilor erau oameni de calitate.

În jurul orei 22.00, manifestații s-au împărțit în două coloane care s-au îndreptat spre Uzina „Steagul Roșu” și, respectiv Uzina „Tractorul”. După aproape două ore, pe la miezul nopții, au revenit în fața sediului p.c.r., continuînd să revendice drepturi democratice, scandînd lozinci precum: „Azi la Timișoara, mâine-n toată țara”.

În ziua de 22.12.1989, orele 01.30, demonstrații au părăsit Piața Centrală, îndreptîndu-se spre cele două uzine amintite, scandînd aceleași lozinci și chemînd muncitorii la întîrnie rîndurilor demonstrațiilor. În jurul orelor 06.30-07.00, înspre sediu p.c.r. se îndreptau mai multe coloane de demonstrații, din diferite direcții: Bulvardul Lenin (coloanele de la „Steagul Roșu” și „Tractorul”); strada Lungă — Hotel „Carpăți” (coloana formată de muncitorii de la întreprinderea de radiatoare — platforma industrială Bartolomeu); Piața 23 August — str. Republicii — „Modarom”. Manifestații scandau „Armata este cu noi” și lozincile pe care le strigaseră anterior. În cadrul acestei manifestații, unul din preoții din Brașov a ținut o slujbă în memoria celor căzuți la Timișoara. Manifestații au început să scandeze noi lozinci: „Jos guvernul!”, „Jos ceaușescu”.

În jurul orei 10.30, oficialitățile locale au anunțat la microfon că o delegație formată din reprezentanți ai uzinelor brașovene s-a meargă în sediul consiliului, pentru a-și prezenta revendicările. Această delegație era formată din aproximativ 15-20 persoane. După aproximativ 45 de minute de discuții, delegația s-a întors în mijlocul mulțimii, anunțînd că revendică-

¹ Autorul acestei relații, care pe timpul luptelor avea gradul de locotenent a fost avansat, datorită faptelor sale de armă, la gradul de locotenent major

riile vor fi transmise guvernului. Prima revendicare cerea demiterea lui Ceaușescu.

În timp ce se purtau tratativele cu demonstrații, cel din piață au dat foc portretului dictatorului; un grup de demonstrații purta un brad împodobit cu fructe și două cizme vechi. În jurul orei 12.00, un grup de demonstrații a trecut prin fața noastră, anunțînd că generalul Milea a fost asasinat. Demonstrații strigau: „Jos securității!”, „Jos securității!”.

Peste aproximativ o jumătate de oră, personalul care deservea Poșta a ieșit la geamuri, strigînd: „A căzut guvernul!”, „Ceaușescu a fugit!”. În momentul anunțării căderii guvernului și a fugii tiranului, oamenii, indiferent de vîrstă, sex, religie, profesie sau naționalitate, plîngeau de bucurie, rideau, se îmbrățișau.

În toată această perioadă, salariații de la Autoservicii și restaurantul „Capitol” au împărțit militarii alimente, ceai fierbinte, țigări și flori.

Peste scurt timp, la un megafon (portavoce) s-a anunțat crearea unei noi organizații în Brașov — Frontul Democrat Român.

Detășamentul a primit ordin să se deplaseze în unitate. Am ajuns în cazarmă în jurul orei 15.00.

Pe data de 23.12.1989, orele 0.30, am primit ordin să ne deplasăm din nou în orașul Brașov; o parte dintre demonstrații ceruseră comandantul garnizoanei, generalul Florea Ion, ca armata să aperse sediul consiliului provizoriu al Frontului Salvării Naționale (fostul sediu al c.j.p.c.r.). Am ajuns în garnizoana Brașov în jurul orei 02.30.

O ră masă mîrziu ne găseam în dispozitiv, în apropierea sediului Consiliului F.S.N. (înapoia liceului „Unirea”, vizavi de clădirea hotelului „Postăvarul”), cînd s-a deschis foc asupra noastră din clădirea Universității, lîngă „Modarom”. Deoarece întinerii nu ne permitea o vizibilitate bună, ne-am repliat în jurul magazinului „Universal”, organizînd, împreună cu o altă subunitate din Ghimbav, un sistem de apărare orientat către dealul Timpa și clădirile din fața magazinului „Universal”.

Pe la 04.00-04.20, din clădirea liceului „Unirea” s-a deschis foc asupra sediului Consiliului F.S.N. Cel din clădire au ripostat. În jurul orei 05.00-05.30, în dispozitivul nostru s-a infiltrat o persoană civilă, care a fost reținută și percheziționată, găsindu-se asupra sa un pistol-mitrallier cu jeavă scurtă, muniție și grenade lacrimogene. A fost imobilizat și predat, spre dimineață, celor din clădirea Consiliului.

În jurul orei 07.00-07.30, dinspre blocul de vizavi de Teatrul dramatic s-a tras asupra persoanelor civile, din rîndul cărora a căzut un ins; la sosirea Salvării, s-a tras și asupra acestuia.

Pe la 09.30, în apropierea unei vile de pe strada C. Dobrogeanu-Gherea, la poalele dealului Timpa, vizavi de magazinul „Universal”, au fost capturate încă trei persoane civile, asupra uneia dintre acestea găsindu-se un pistol-mitrallier și muniție. Au fost imobilizate și predate organelor în drept.

Remarcă sprijinul primit din partea populației civile, care ne-a oferit in-

formații, participând, totodată, la percheziționarea unor locuri și persoane suspecte. Remarcăm, de asemenea sprijinul personalului sanitar (farmaciști și sanitari), cărora le mulțumim pentru ajutorul acordat. Până la sfârșitul zilei, acțiunile au căpătat un caracter sporadic, starea generală fiind de acalmie aparentă.

În cursul nopții de 24.12.1989, în jurul orei 04.00 dinspre dealul Timpa s-a deschis foc asupra noastră, simulându-se, prin dispozitive speciale de iluminare și zgomet, un atac asupra noastră. Concomitent acțiunea a fost însoțită de aruncarea unor grenade, care au cuprins toată zona Timpa, continuându-se și spre Răcădău, având drept scop intimidarea populației.

În zilele următoare, acțiunile au fost sporadice, dominând o stare de acalmie. Am trecut apoi, împreună cu ostașii din subordine, la verificarea mașinilor și a persoanelor care circulau în zonă, urmărindu-se identificarea acestora și eventual, dacă au armament și muniție, în ziua de Crăciun, populația orașului ne-a dăruit, alimpe, ceai, țigări, chiar și un brad immodobit.

Până pe data de 09.01.1990, ostașii din detașamentul nostru au acționat în cadrul unui dispozitiv de apărare, în avangardă, continuând să apărăm zona, să verificăm locuri și persoane suspecte, după care am fost înlocuiți de alte subunități din unitatea noastră.

„Laptele” și „chiflele”

Capitan Ion Tomogea: În noaptea de 22 decembrie 1989, am primit ordin ca, împreună cu compania pe care o comand, să mă deplasez în municipiul Brașov, cu misiunea de a proteja populația care demonstra și să prevenim unele evenimente deosebite care s-ar fi putut ivi.

Ajunș în Brașov, am fost împinși de mulțime cu cuvintele „Armata este cu noi”, „Cinste lor, cinste lor, cinste militarilor”. Am ocupat un dispozitiv ce includea localul fostului comitet județean p.c.r., casa de modă „Modarom”, hotelul „Capitol”, strada Republicii.

Am mers apoi să controlez felul cum militarii au ocupat dispozitivul de apărare, cînd mi s-a raportat că o persoană civilă solicită să nu mai fie controlat un camion ce transporta „lapte” și „chifle”, care urmau să se împartă demonstranților. Precizez că în mașină (care era de fapt o Dacie 1300) se aflau trei persoane, șoferul purta pe mîna dreaptă o bänderolă roșie, pe care am putut distinge două litere scrise în alb „A.O.” Oamenii s-au repezit spre mașina cu pricina, așteptînd apoi pe toți cei trei pasageri, timp în care, din hotelul „Capitol” s-au tras asupra noastră patru focuri de armă. Am ordonat retragerea și adăpostirea militarilor. A început un viu schimb de focuri între cei ce ne atacaseră și militarii pe care-i comandam, duel care s-a prelungit cîteva ore în șir. Situația a devenit dramatică, compania suferind pierderi. Alîndu-mă în spatele unor boschete, în fața hotelului am văzut la etajul trei al clădirii o gură de foc de unde se

trăgeau rafale de cîte patru-cinci cartușe; un soldat aflat în apăsarea mea a fost rănit, alte gloanțe s-au înfipt chiar în castanul după care mă adăpostisem (singurul de altfel).

Întrucît, între timp, au fost răniți și alți soldați, care aveau nevoie de ajutor, am încercat să ajung la punctul unde se afla sanitarul. Acesta, împreună cu cîteva civili și ofițeri, au improvizat țirghi și au transportat răniții către salvi.

În dimineața zilei de 23 decembrie 1989 am continuat să apărăm fostul sediu al p.c.r., în care ae aflau acum Consiliul Local de salvare națională și ofițeri superiori ai armatei.

Începînd cu data de 25 decembrie, militarii s-au constituit în grupuri, pentru a apăra sediul F.S.N., Poșta, hotelul „Parc”, liceul, Universitatea, pînă ce situația s-a stabilizat.

Menționez că în toată această perioadă am fost înconjuțați cu căldură de populația din Brașov, singura în măsură să judece contribuția companiei și a unității noastre la restabilirea liniștii în această zonă a Brașovului.

În misiune la Predeal

Locotenent Ștefan Harapu: 25 decembrie 1989. Zi de Crăciun. Primul Crăciun liber după atîtea și atîtea decenii în care nu ne era îngăduit să ne bucurăm deschis de această sărbătoare. Nu mi-a fost dat nici în anul acesta, deoarece pe la ora 13.00 am primit misiunea de a mă prezenta de îndată, împreună cu doi militari în termen, la Oficiul P.T.T.R. din Predeal.

Ce se întâmpla? Ca urmare a faptului că personalul centralei telefonice scosese din funcțiune echipamentul special pe care-l foloseau organele de securitate locale, doi lucrători de la miliție (ni s-a spus) au sormat cu pistolul-mitrălieră pe diriginta oficiului, obligînd-o să-l conducă în incinta centralei telefonice automate. Acțiunea lor a fost însă zădărnicită de lucrătorii oficiului P.T.T.R., care erau și ei armați.

Am primit misiunea de a nu permite nimănui să intre în oficiul P.T.T.R., cu excepția personalului oficiului și să legitimez, să percheziționez și să controlez bagajele tuturor celor ce ar încerca să intre, iar în caz că oficiul ar fi atacat, să fiu în măsură ca, împreună cu militarii din subordine și luptătorii din gărzile naționale să apărăm clădirea.

La orele 17.00, am primit ca întărire doi membri ai acestor gărzi, cărora le-am dat misiunea să supravegheze activitatea din holul oficiului (în fața cabinelor telefonice), precum și eventualele mișcări din afara oficiului, pentru a sesiza din timp orice act suspect.

Din fericire — au fost și asemenea excepții, în zilele fierbinți ale revoluției — nu s-a întâmplat nimic deosebit. Misiunea a decurs fără incidente pe toată durata ei de execuție, adică între 25 decembrie și 10 ianuarie 1990, cînd am fost schimbat de un alt coleg.

Grupaj alcătuit de
Gheorghe DAVID

LUCIAN BLAGA: „ȚARA DIN INIMA NOASTRĂ”

Unitatea etnică, istorică, geografică, culturală, lingvistică și, vreme de multe veacuri, confesională a constituit o realitate vie a patriei și poporului nostru. Această unitate — cum relevam în referatul pe care l-am susținut la întrunirea din 28 ianuarie 1989 a Comisiei române de istorie eclesiastică, s-a dovedit, în cursul veacurilor, puternică, vie, istorică și, ori de cite ori s-a putut, s-a refăcut complet politic-administrativ: așa a fost la 1599-1601, sub Mihai Vodă Viteazul, apoi în 1859 și s-a desăvîrșit în 1918.

Încercînd să-mi explic resorturile adînci ale acestui fenomen, mi-a rămas vie în amintire o afirmație a marelui om de cultură — filosof și poet — Lucian Blaga. În 1940, după dictatul de la Viena, împreună cu ceilalți profesori și studenți de la Universitatea din Cluj, Lucian Blaga a fost nevoit să se strămute la Sibiu. Toamna și-a început cursul său universitar despre Filosofia religiei cu următoarele cuvinte: „Pînă ieri am fost o țară mare, din punct de vedere etnic și geografic; astăzi sintem o țară mult mai mică. Totuși ni s-a dat să trăim douăzeci de ani în orizontul unei țări largi, aproape împărătești. Acest orizont, care de pe pămînt s-a retras în inima noastră, îl purtăm în noi, ca orizont viu și neuitat... Este țara din inima noastră, țara de totdeauna, ce rămîne neatinsă acolo, înlăuntrul nostru”.

Aceasta este explicația unității românești ce a uimit și înfiorat lumea: Țara s-a aflat și se află mereu în inima noastră.

Preot Gheorghe CUNESCU

**Monumente
victime
ale dictaturii
ceaușiste**

MĂNĂSTIREA COTROCENI

Istoria mănăstirii Cotroceni ar putea începe în felurite chipuri: cu cele dintîi documente ce amintesc de existența satului Cotroceni — azi cartier al Capitalei — în vremea lui Radu Mihnea (1614); cu istorisirea unui atac de tîlhărie, petrecut în marii codri de la marginea de sus a Bucureștilor, în anul 1660, cînd Ghioca Căpitanul l-a pîndit pe tînărul „logofăt al doilea” Șerban Cantacuzino, furîndu-i cei 12 cai pe care îi aducea „la domnie”. În urma judecării acestei tîlhării s-a decis trecerea satului din proprietatea amintitului Ghioca în aceea a Cantacuzinilor.

Preferăm s-o facem cu o poveste de iubire tainică. În 1678 domnul Țării Românești la acea dată Gheorghe Duca, cel care, potrivit cronicii lui Neculce, își „cernè” barba (adică și-o cănea) pentru a arăta mai tînăr, a fost vestit de vinovata legătură de dragoste dintre soața lui, Anastasia Duca și același Șerban Cantacuzino, ajuns la acea vreme mare logofăt.

Mînios foarte (temperament coleric, avea să-și afle sfîrșitul într-un atac de apoplexie), Gheorghe Duca a trimis slujitorii domnești să-l prindă pe Șerban, mai cu seamă pentru că aflase că logofătul, uneltea nu numai împotriva onoarei familiei, ci și a tronului.

La 6 octombrie 1678, aflînd că este urmărit, logofătul Șerban a fugit, ascunzîndu-se vreme de trei zile în marele codru de pe moșia Cotrocenilor, care îi aparținea, după care a trecut Dunărea, oprindu-se tocmai la Istanbul, de unde s-a întors cu firman de nouă domnie. Cîteva luni mai tîrziu, la 26 mai 1679, în amintirea puțin glorioasei, dar sănătoasei fugi, Șerban Cantacuzino — acum domn — a decis zidirea unui lăcaș, în mijlocul pădurii ce-i înlesnise fuga: „Această mănăstire — glăsuia pisania pusă pentru sfințirea lăcașului — zidită iaste din temelii ai pină în svîrșit... de prealuminatul și slă-

vitul domn Io Șarban Voievodul, adevăratului nepot răposatului Șarbanu Basarabu Voievodu [Constantin Șerban], strămoșilor, moșilor, părinților și măriei sale vecinică pomenire”.

Voievodul însuși, după o însemnare făcută de Stoica Ludescu, a fost cel dintîi care „a înfipt sapa” pentru fundația noului lăcaș și „cu mîna noastră jos, în temelie, cărămizi am pus”.

Încă de la începuturile sale, noul așezămînt a beneficiat de danii însemnate: sate, odoare, cărți de cult, moșii — primite atît de la ctitorul ei, cit și de la o seamă de mari boieri ai țării.

Mănăstirea însăși se arăta o construcție „minunată”, așa cum o caracteriza învățatul grec Helladius. Edmund Chishull, reverendul care l-a însoțit pe sir William Paget, ambasadorul britanic la Poartă, cu prilejul călătoriei întreprinse în Țara Românească și Transilvania în 1702, o descria astfel: așezată „cam la o jumătate de ceas afară din oraș... este socotită cea mai frumoasă din toate cele clădite în acest ținut de domnii de acum ori de dinainte... Are forma unui dreptunghi alungit, zidit din blocuri de piatră cioplită, despărțit în chilii pentru vreo patruzeci de călugări, cu locuință pentru stareț, o sală de masă comună [trapeză], cuhnie, ca și alte încăperi pentru găzduirea străinilor. Chiar în mijlocul curții este ridicată biserică”, ale cărei „podoabe zugrăvite și aurite sau broderiile sînt peste măsură de bogate și picturile atît de abundent răspîndite încît acoperă în întregime biserica”. Era o construcție ce făcea legătura între stilul arhitectonic specific epocii lui Matei Basarab și cel ce va căpăta desăvîrșire în timpul urmașului lui Șerban Vodă, Constantin Brîncoveanu, — chintesență a arhitectonicii muntene.

Așezată în mijlocul falnicei păduri a Cotrocenilor, mănăstirea a continuat a fi cadrul romantic al unor istorii de dragoste, așa cum a fost aceea dintre Ienăchiță Văcărescu

În imagine: litografie din anul 1860, aparținînd gravurii german Venrich, înfățișînd o sugestivă imagine a mănăstirii Cotroceni.

și doamna lui vodă Alexandru Moruzi. De altfel, în această vreme, clădirile aferente mănăstirii serveau și de reședință domnească de vară, desigur, tot datorită cadrului deosebit de pitoresc în care se afla așezată. După puternicul incendiu care a mistuit palatul domnesc din Dealul Spirii (palat denumit de atunci Curtea Arsă) în timpul lui Ioan Gheorghe Caragea (1812-1818), Cotroceni au servit și ca reședință domnească permanentă.

Reședință a „Domnului Tudor” a fost mănăstirea Cotroceni și în timpul marii ridicări la luptă pentru deșteptare națională din anul 1821. După triumfala intrare în București (16 martie 1821) Tudor Vladimirescu și-a așezat tabăra chiar în incinta mănăstirii, întărind-o „cu șanțuri, cu tabie, cu metezuri”.

Aici, potrivit cronicii pe care ne-a lăsat-o un modest cronicar, un oarecare Ion sin Dobre (*Magazin istoric*, nr. 4/1981), „se făcea Divan, la el se da jălbi, de acolo se împărțea poștile [adică plecau corespondențele diplomatice], slujindu-i boierii ca unui domn”.

La Cotroceni au fost închisi, după înăbușirea revoluției muntene de la 1848, o seamă de frunțiști politici ai acesteia: Nicolae Bălcescu, Alexandru și Ștefan Golescu, C.A. Rosetti, Cezar Bolliac, Costache Arista, Ioan Voinescu II, trimiși apoi de acolo în surghiun. Tot la Cotroceni a locuit, în câteva rânduri, domnul Unirii Principatelor, Alexandru Ioan Cuza, și tot aici a fost închis, după detronarea sa, înainte de a porni în exil.

O nouă etapă a început în istoria Cotrocenilor după 1877. Reședință regală secundată, casele domnești de aici nu mai corespundeau noilor cerințe ale dezvoltării moderne a țării. În anul 1893, ele au fost dărâmate, făcând loc actualului palat, construit după planurile arhitectului francez Paul Gottereau, mai puțin aripa dinspre miazănoapte, refăcută după planurile arhitectului Grigore Cerchez, cele două foșoare imitând un cunoscut monument de arhitectură brîncovenească: foșorul lui Dionisie de la mănăstirea Hurez.

Din 1894, până în primii ani ai deceniului opt a ființat aici Palatul pionierilor, biserica continuându-și în tot acest interval, existența ca monument istoric de seamă, deși mai puțin cunoscut, al Bucureștilor, multe dintre odorele și prețioasele ei realizări artistice: ușile, porțile împărătești ale altarului, fiind transferate în patrimoniul unor instituții de artă. Faptul încă nu era foarte grav. În fond, chiar și în afara circuitului turistic, biserica își continua ființarea ca monument artistic și religios de mare valoare.

După anul 1972 însă, printr-o decizie a dictatorului și a soției acestuia, palatul a fost scos din patrimoniul organizației pionierilor, trecînd nu sub autoritatea Direcției Monumentelor Istorice, cum ar fi fost atît de firesc pentru o realizare arhitectonică de valoare sa, ci — ca atîtea alte bunuri artistice

și culturale naționale — la discreția familiei ceașcușcu.

La Cotroceni a început o febrilă activitate de restaurare a Palatului (făcîndu-se uriașe eforturi de către arhitecți, constructori și restauratori pentru a se rezista prin ingenioase subterfugii „prețioaselor indicații” de prefacere a lui, indicații sinonime cu distrugerea a tot ceea ce îi dădea nota de originalitate).

Restaurat admirabil, palatul, în urma victoriei Revoluției din decembrie 1989, va adăposti, conform hotărîrii Senatului un muzeu. Una din aripile nou construite ale palatului a devenit reședința oficială de lucru a președintelui României.

Furia distructivă s-a dezlănțuit mai cu seamă împotriva bisericii, care, în urma dispoziției dictatorului și a soției lui a fost demolată. Distruse au fost de asemenea și pietrele tombale. (Între altele, cele ale voievodului cîtor, Șerban Cantacuzino, ale fratelui său, Matei, precum și ale altor înalți dregători din secolele XVII și XVIII. Tot aici, se afla și piatra tombală a principelui Mircea, fiul regelui Ferdinand și al reginei Maria.)

Nu s-a reușit decît fotografierea — amănunțită — a tuturor detaliilor arhitectonice, precum și a frescelor. Obiectele de cult și-au găsit adăpost în diferite instituții de artă — acolo unde se aflau de mai mulți ani și alte prețioase valori artistice de la Cotroceni: porțile împărătești, ușa de la intrare, chivotul ș.a.

Într-adevăr, printr-o recentă hotărîre a Sinodului Bisericii Ortodoxe Române, o serie de lăcașuri ce au avut de suferit în anii dictaturii ceașcușcu vor fi reconstruite. Printre ele și biserica mănăstirii Cotroceni. Totuși, nu există posibilitatea refacerii lăcașului în forma sa inițială. Și iată de ce.

Pe lîngă splendidele sale dantelării în piatră și lemn, pe lîngă piesele de cult și de podoadă de extrem rafinament, mănăstirea Cotroceni mai adăpostea o serie de comori artistice: era singurul monument din Capitală în care pictura fusese realizată de marele artist al epocii brîncovenești — Pîrvu Mutu Zugravu.

Straturile ulterioare de pictură, datorate diferitelor prefaceri, acoperiseră frescele inițiale. „Cercetărilor viitoare — își exprima în 1968 credința Gh. I. Cantacuzino, autorul unei micromonografii a lăcașului — le revine menirea de a stabili dacă, sub zugrăvile datorate veacului trecut, se mai păstrează ceva din opera marelui artist de la sfîrșitul veacului al XVII-lea”. Există deci posibilitatea ca, printr-o restaurare minuțioasă, măcar o parte a operei reputatului artist muntean să fie scoasă la iveală, îmbogățînd Capitala cu vestigii artistice de preț. Prin demolarea din ordinul celor doi dictatori a vechiului lăcaș, acest lucru nu va mai fi posibil niciodată. ■

Gheorghe DAVID

BIBLIA

LA ROMÂNI

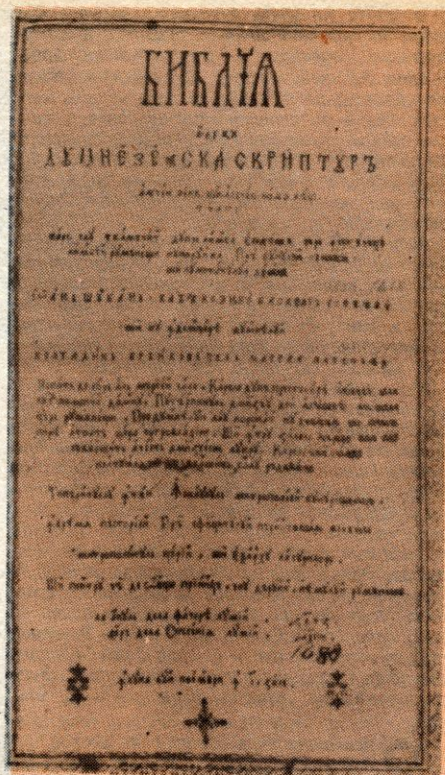
În cartea mea de amintiri literare [*Rotonda plopilor aprinși - n.r.*] am însemnat o conversație cu Marin Preda, în cursul căreia el m-a întrebat: „Care este, la noi, cea mai bună traducere a *Bibliei*?” I-am răspuns: „După părerea mea, cea mai bună traducere rămâne tot cea din 1688, Biblia lui Șerban”.

Aceasta se întâmpla în anul 1979, la vremea când, implicat în proiectul unei ediții jubiliare a celebrului tom — ediție pe care, iată, astăzi o întîmpinăm sărbătorește¹ —, deschideam aproape zilnic această veche Scriptură și mă uimeam, o dată mai mult, de frumusețea și cuprinderile ei. N-aș putea spune că pînă atunci o ignoram. În tinerețe obișnuim să citesc, mai mult la întîmplare, capitole sau numai pagini dintr-un exemplar pe care îl aveam în biblioteca mea proprie și pe care, în 1954, i l-am dăruit lui Tudor Arghezi. O făceam însă numai cu interesul de a iscodi izvoarele graiului, căutînd cuvinte, expresii și forme gramaticale menite să mă sustragă rutinei și să-i adauge scrisului meu cîte ceva din prospețimea celor demult.

Mai tîrziu, la vremea de care am pomenit, mi-am dat seama că această frumoasă carte trebuie să-l intereseze nu numai pe scriitor, ci și pe teolog, că ea nu este doar limbă românească, ci și ortodoxie militantă...

Biblia este, într-adevăr, un text literar de mare amploare, de la universalitatea temelor la bogăția lexicului și varietatea stilului. Mai presus de toate, însă ea este *Cartea Sacră* prin excelență, *Cartea Cărilor*, *Sfînta Scriptură*, principalul vehicul al revelației divine; ea este, dacă vreți, modalitatea literară a încarnării Logosului, prelungirea întrupării Lui prin pana inspirată a autorilor sacri. „Cerul și pămîntul vor trece, dar cuvintele Mele nu vor trece” (Matei 24, 35). În Sfintele Scripturi nu există carte, capitol sau verset care să nu aibă o dimensiune teologică, explicită sau implicită, după caz. Nici nu ar fi nevoie să menționez Epistolele pauline, care sînt teologie pură. Să ne gîndim încă la viața lui Moise, așa cum este înfățișată în patru din cele cinci cărți ale Pentateuhului. În aparență, ea nu ar fi altceva decît un capitol fundamental din istoria poporului evreu; cu

¹ Fragmente din comunicarea prezentată la Institutul Teologic din București, în ziua de 17 noiembrie 1988, în cadrul Simpozionului dedicat aniversării a 300 de ani de la apariția *Bibliei de la București*.

Foia de titlu a Bibliei din anul 1688, cea mai veche ediție a Cărilor Sfinte în grai românesc...

toate acestea, Sfîntul Grigorie de Nyssa a descifrat în ea o vastă teologie a devenirii noastre duhovnicești. Poate cineva să spună că splendidul poem *Cîntarea Cîntărilor* nu este literatură în cel mai deplin înțeles al cuvîntului?; frumusețea lui nu a fost egalată de nici un scriitor profan. Cu toate acestea, sensurile lui teologice i-au preocupat stăruitor pe gînditorii și literații lumii, de-a lungul a optsprezece secole, de la Origen la Paul Claudel. Dacă cele două firi ale Mintuitorului — dumnezeiască și omenească — nu pot fi gîndite, abordate sau tratate separat, ci numai în indisolubila unitate a persoanei lui Iisus Hristos, același lucru se poate afirma și despre teologia și literatura Sfîntei Scripturi.

Afirmînd că versiunea din 1688 rămîne cea mai bună traducere a Bibliei în limba română nu 'am vrut să împietez asupra versiunilor care i-au urmat, și cu atît mai puțin să sugerez că acestea ar trebui anulate, că adică Biblia lui Șerban s-ar cere restaurată ca bază exegetică în învățămîntul teologic

sau ca instrument de catehizare pentru credincioșii de astăzi. Admitem că ea va fi având unele erori de traducere și că sintaxa ei este, în foarte mare măsură, tributară originalilor grecești, ceea ce face ca limba să ne apară greoaie pe alocuri, strinsă pe un calapod care nu-i este propriu. Cartea este și rămâne însă, un unicat. Mitropolitul Andrei Șaguna avea dreptate să afirme [*Prefață, la Biblia de Sibiu, 1858 — n.r.*] că „limba Bibliei pentru un popor numai odată se poate face. Dacă s-au învins piedica cea mare a traducerii credincioase și înțelese, și dacă poporul au primit limba aceea, așa zicând în însăși ființa sa, atunci următorii n-au de a mai face alta, ci numai a o reinnoi și îndrepta, așa după cum ar fi rennoi și îndreptat traducătorul cel dintâi al Bibliei, de ar fi trăit pînă în veacurile lor”.

Într-un studiu publicat, nu demult, în *Revista de istorie și teorie literară*, profesorul Virgil Cândea a demonstrat, cu spirit critic și rigoare filologică, faptul că Biblia lui Șerban a devenit un textus receptus de supremă autoritate în evoluția tipăriturilor noastre sacre, că adică toate — absolut toate — versiunile Bibliei în limba română, fie ele „traduceri”, fie revizuirii, se sprijină pe textul din 1688, un text pe care autorii acestor versiuni l-au folosit din plin, chiar dacă rareori au și mărturisit-o — și chiar dacă nu întotdeauna i-au urmat îndreptarul.

Mi-aș îngădui să adaug și un alt aspect. O incursiune cit de sumară în istoria ortodoxă a Bibliei românești ne duce la concluzia că nici o ediție nu a fost considerată perfectă și, în consecință, vrednică de a fi retipărită ca atare. Fiecare nouă ediție a fost supusă unei îmbunătățiri, fie în ce privește exactitatea traducerii, fie în ce privește limba. Chiar cea mai bună dintre cele ale secolului nostru, *Biblia din 1914* — a Sfîntului Sinod — încă mai putea fi amendată. În ședința din 12 mai 1915 (deci, la un an după apariție), în urma unor observații de fond ale episcopului Nicodim Munteanu, Sfîntul Sinod amintea, în principiu, posibilitatea ca în noua ediție să se fi strecurat unele greșeli și a apreciat că, în viitor, la o nouă ediție, lucrurile se pot îndrepta.

Nici faimoasa traducere din 1936 nu a pornit sub semnul și cu idealul desăvîșirii. La 3 decembrie 1932, Sfîntul Sinod aproba ca Biblia inițiată și propusă de patriarhul Miron Cristea să fie tipărită „într-o ediție de probă”, urmînd ca, în vederea unei a doua ediții, persoanele de specialitate să-și facă observațiile și să le comunice Sfîntului Sinod. Următoarea ediție însă (lăsînd la o parte pe cea „Jaică” din 1938) a apărut de abia sub patriarhul Nicodim, în 1944. După 22 de ani, această „a doua ediție”, cum o intitulă însuși patriarhul, era încă socotită — ca și cea din 1936 — „de probă”.

Tot ediție „de probă” se declara și cea din 1968, inițiată de patriarhul Justinian. Deși

prezenta un text revizuit — după edițiile anterioare —, ea se considera, totuși o versiune provizorie, „pînă la definitivarea în limba română a textului Bibliei”.

Nici cea tipărită „acum pentru a doua oară” de același patriarh Justinian, în 1975, nu și-a revendicat perfecțiunea; ea o reproducea pe cea din 1968, „cu unele îmbunătățiri ale textului, constînd din revizuirii de traduceri pe alocuri și din îndreptări de cuvinte”.

Cît despre ediția din 1982, inițiată de patriarhul Iustin, ea reproduce Vechiul Testament din ediția 1975, fără nici o schimbare, și include Noul Testament din 1979, al cărui text fusese, iarăși, revizuit.

Nici aceasta însă nu a fost socotită drept ediție definitivă, de vreme ce Prea Fericitul patriarh Teoctist, preluînd o scumpă moștenire de la înaintașul Său, patronează în momentul de față întocmirea unei versiuni stabile a Sfînteii Scripturi, începînd deocamdată cu Noul Testament, în speranța că se va ajunge, în sfîrșit, la acea „definitivare în limba română a textului Bibliei”, visată de fericitul nostru pomenire patriarh Justinian.

Această „definitivare”, însă, are — și ea — un înțeles relativ. *E bine să reținem adevărul că o traducere sau revizuire a Bibliei în versiune „definitivă” (cu sensul de „în veci neschimbabilă”), nu este posibilă niciunde, în nici o cultură și în nici o limbă, iar aceasta, pentru două motive principale: mai întîi, textele originale apar în ediții critice tot mai bune și mai complete; în al doilea rînd, orice limbă evoluează. Dacă mitropolitul Simion Ștefan era îndreptățit să afirme — în celebra*

...și stema voievodului Șerban Cantacuzino, inițiatorul acestei lucrări

sa prefată [la *Noul Testament de la Bălgrad*, 1648] — că „cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni carii împlă în toate țările”, nu mai puțin realist era Șaguna în a observa că „limba noastră e pom viu, ... ramurile bătrîne și fără suc se usucă și cad, mlădițe tinere ies și cresc; ... toate ale lui se fac și se prefac, iar tulpina rămîne totdeauna aceeași”.

Așadar, nu se poate vorbi de o ediție „definitivă” în înțelesul exact al cuvîntului, ci numai de o versiune îmbunătățită sau stabilă, părerea specialiștilor — cel puțin o sută de ani. Or, ce constatăm în istoria Bibliei românești? Edițiile revizuite s-au succedat la intervale mult mai mici, începînd cu 4-5 decenii și ajungînd, în ultima vreme, la 4-5 ani. Biblia lui Șerban este singura care a stat în picioare, neclintită, timp de un secol și jumătate. Această neobișnuită performanță se datorează nu atît împrejurărilor istorice, cît calităților intrinsece ale unui text bine gîndit și scris într-o limbă românească solidă, menită nu numai să consolideze o cultură, ci și să mențină încrederea cititorilor în propria lor ortodoxie...

De cîte ori m-am referit la cîrturarii din a căror pană s-a ivit *Biblia de la București* i-am numit, într-adins, tîlmăcitori, nu traducători. A tîlmăci e mai mult decît a traduce (adică a transpune un text dintr-o limbă în alta); înseamnă — după dicționar — a interpreta, a țîlcui, a explica, a lămuri, a dezlega, a desluși, a ghici o problemă sau o întrebare. Opera lor stă mărturie. Alegînd cuvintele, gîndul lor a iscodit veșnic pe dedesubt, să se lovească cu gîndul celui ce a scris intîi; potrivindu-le, grija lor a fost la cei ce le vor citi. Nu întotdeauna și peste tot au izbutit, dar biruințele lor, iată, străbat veacurile unei culturi care le datorează enorm.

Întreaga noastră recunoștință față de voievodul Șerban Cantacuzino, patronul și chivernisitorul acestei uriașe opere, ca și față de marele și sfîntul Constantin Brîncoveanu, urmașul și continuatorul său; întreaga noastră venerație pentru Dositei al Ierusalimului și Teodosie al Ungrovalahiei, cei ce au binecuvîntat-o; toată admirația noastră pentru Constantin Stolnicul Cantacuzino, care va fi avut adevărata inițiativă; întreaga noastră cinstire lui Mitrofan, episcopul tipograf și cîrturar! Dacă însă trebuie să aducem astăzi cuiva un omagiu profund și cuprinzător, acesta trebuie așternut într-o amintire, la picioarele celor ce ne-au tîlmăcit Scripturile, pentru înțîia oară și pentru totdeauna, în limba părinților și a urmașilor noștri. Iar omagiul nostru este cu atît mai emoționant cu cît nici măcar nu le știm, tuturor numele; și nici numărul. Încercăm să-i descoperim pe cei necunoscuți, ne străduim — noi — să-i reabilităm pe cei năpăstuiți; care mai de care — filologi, critici, istorici literari sau simpli scriitori — emitem ipoteze, deschi-

dem controverse, stîrnim pasiuni, încrucșăm spade numai ca să știm, de pildă, dacă Spătarul Nicolae Milescu a avut sau nu o contribuție în făurirea acestei opere — și dacă da, de ce numele său nu este scris în carte, de ce a fost omis de frații Greceanu, de ce l-a ignorat voievodul Șerban Cantacuzino, de ce nu l-a repus în circulație prietenul Constantin Brîncoveanu, de ce el nu a protestat, de ce nu i se face odată dreptate..., ca să nu mai vorbim de acei „oameni ai locului” — cîți vor fi fost —, cîrturarii pe ale căror pagini au lucrat, în final, Grecenii. Toate acestea sînt bune și folositoare; o cultură este obligată să-și consolideze conștiința de sine prin luminarea unghiurilor ei obscure. Dar, privind lucrurile pe dinlăuntrul și de departe, e probabil că Spătarul ar zîmbi cu îngăduință. Noi îi judecăm pe cei vechi prin optica noastră de oameni ai secolului XX, cu aplombul celui ce iscălește o carte cu gîndul la originalitate, priorități, drepturi de autor, ediții de lux și tiraje de masă, publicitate, glorie, asigurarea posterității... Orgoliile noastre însă nu erau și ale lor. Dacă chiar în vremea noastră se afirmă că principala însușire morală a traducătorului biblic trebuie să fie umilința, bătrîniile noastre de demult o aveau în singe. Cînd se hotărau să-și pună numele pe o carte, ei o făceau nu pentru a-și revendica merite, ci pentru a-și asuma responsabilități. „Eu am a da seamă de toate cîte scriu” exclama, îngrijorat, cronicarul Miron Costin. Iertarea pe care tipografia obișnuia s-o ceară cititorului nu era o simplă formulă ceremonială, ci un act de smerenie sinceră. Însuși Șerban Cantacuzino, poate singurul îndreptățit la orgoliu, ca principe ce se afla, își prezintă opera nu ca pe o premieră, ci cu conștiința că absența ei însemnase o rămînire în urmă, că ea este menită să umple un gol. Cu atît mai smerit era cîrturarul pe care îl omagiam astăzi, omul datoriei, rob al gîndului muncitor, singuraticul nopții de taină, frămîntat de neliniști și îndoile, înfricoșat că stă față-n față cu graiul însuși al lui Dumnezeu, de a cărui dreptăți tîlmăcire va trebui să dea seama la Judecata de Apoi. „Unde voi găsi cuvîntul ce exprimă adevărul?” va striga, din adîncul disperării, Eminescu. Este, desigur, și strigătul șerbului lui Șerban, chinuitul slovei ne-supuse, cel ce caută zadarnic cuvîntul adevărului și care, în cele din urmă, ostenit, deznădăjduit, aproape învins, se ridică de sub opai, se duce la fereastră, își lipește fruntea de geam și așteaptă să-i vină cuvîntul pe o rază de lună..., el, știutul sau neștiutul de astăzi, în veci pomenitul de graiuri îngerești. Deschidem cartea și nu-l aflăm în care, închidem cartea și el se află într-însa... ■

Arhim. Bartolomeu Valeriu ANANIA

La 12 martie 1633, Vladislav IV Vasa, regele Poloniei, confirma calitatea de arhiepiscop mitropolit al Kievului, Galiției și al întregii Rusii (Rutenia) unui fost camarad de arme, de origine română și de noblețe polonă: Petru Movilă, până atunci arhimandrit al Lavrei Pecerska („mănăstirea din peșteră”), tot din Kiev. Pentru a doua oară, cronica neamului domnesc al Movileștilor (Magazin istoric, nr. 6/1973) consemna încoronarea unuia din membrii ei cu mitra arhierescă în locul coroanei princiare¹.

„Un tânăr cu suflet ales”

Petru Movilă — „una din figurile cele mai reprezentative ale culturii din țările Europei răsăritene în prima jumătate a secolului al XVII-lea”, cum l-a definit, mai de mult, profesorul G. Mihăilă — a fost cel de-al treilea fiu al lui Simion Movilă, domn al Țării Românești și al Moldovei. S-a

totdeauna cu nostalgie de ea, deși fusese plină de zăbucium, după cum a fost și viața Movileștilor în acei ani de la răscrucea veacurilor XVI-XVII. În 1600, în primăvară, cînd Mihail Viteazul a adăugat Moldova stăpînirilor sale, Petru și-a urmat părinții și rudele în cetatea Cameniței, din Podolia, unde a rămas vreme de un an, în grija mamei sale Marghita, din neamul boierilor moldoveni Hăra. Între

(1606-1607) și după aceea, și mai scurtă, a fiului său Mihailaș, înfrînt de vărul Constantin (fiul lui Ieremia) în lupta de la Ștefănești (16-19 decembrie 1607), doamna Marghita s-a refugiat, cu fiii ei, în Țara Românească, la curtea lui Radu vodă Șerban, cu a cărui fiică, Ancuța, fusese logodit Mihailaș vodă; peste câteva zile însă acesta a murit și a fost îngropat la mănăstirea Dealul (mai tîrziu, Ancuța

„UN DAR ROMÂNESC”

CULTURII EUROPENE:

PETRU MOVILĂ

născut la Suceava, la 21 decembrie 1596; chiar în acel an, tatăl său — pe atunci, numai hatman și portar de Suceava în domnia fratelui său Ieremia vodă — fusese primit, la recomandarea acestuia, în rîndurile nobilimii polone. Astfel, viitorul prelat cărturar s-a născut cu calitatea de nobil polon, amănunt care nu a putut rămîne fără urmări asupra personalității sale. Copilăria petrecută în Moldova, la Curtea domnească și pe moșile familiei, i-a rămas în suflet și în minte ca vremea cea mai luminoasă a vieții sale, amintindu-și în-

timp, în octombrie 1600, Simion Movilă devenise domn al Țării Românești, dar familia sa a rămas sechestrată în Camenița, împreună cu doamna Elisabeta a lui Ieremia vodă. Au fost necesare insistente rugămînturi din partea celor doi frați voievozi pentru ca familiile să le fie eliberate din Camenița.

În anii care au urmat acestor furtuni, în partea a doua a domniei lui Ieremia Movilă, micul Petru și-a început studiile cu profesori trimiși de Frăția din Liov (așezămînt cultural-religios ortodox). După scurta domnie moldovenească a lui Simion Movilă

Cărturar și protegitor al învățămîntului și tiparului românesc: mitropolitul Petru Movilă

¹ Acest articol încredințat publicației noastre în 1976 și reluat în 1981 a fost așezat *sine die* din dispoziția forurilor care cenzurau conținutul politic al revistei; publicarea lui capătă așadar valoarea unei duble restituiri.

a devenit soția lui Nicolae-Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul). În primăvara anului următor, Marghita și fiii ei au trecut, din Țara Românească, în Transilvania și apoi în Polonia, unde au găsit adăpost la Zolkwa, moșia marelui hatman Stanislav Zolkiewski, pe care unele izvoare îl indică drept unchi al fiilor lui Simion Movilă. Cu mama și frații săi, Petru a rămas acolo nu mai puțin de 11 ani, continuându-și învățătura tot cu profesori ai *Frăției* liovene, dar poate și în *Academia Zamojska*, un colegiu umanist având latina ca limbă de predare, întemeiat pe o moșie a familiei Zamojski. Astfel, Petru Movilă apare ca un produs al aceleiași spiritualități umaniste sub a cărei influență s-au format și alți doi cărturari români, Grigore Ureche și Miron Costin.

În mai 1618, al doilea fiu al lui Simion, Gavril Movilă, a fost numit domn al Țării Românești, unde însă a plecat singur; abia peste un an, în aprilie 1619, l-a urmat doamna Marghita cu frații Moise și Ioan; Petru a fost reținut de poloni. La 23 ianuarie 1620 (cu câteva luni înainte de încheierea domniei), Gavril vodă scria din Tirgoviște contelui Balthasar Kemény că aducătorul acelei scrisori avea și misiunea de a ajunge „la fratele nostru mai mic, Pătrașcu vodă, pe care leșii l-au oprit acolo în vremea venirii noastre aici”. Turcii se pregăteau să atace Polonia — sîntem în preajma războiului turco-polon din 1620-1621, purtat pe pămîntul Moldovei și încheiat cu armistițiul de la Hotin, la 9 octombrie 1621 — și Gavril vodă ar fi vrut să-și scoată fratele dintre poloni, pentru „ca în vremea mergerii [turcilor] asupra lor să nu se gasească printre ei” și-i cerea contelui Kemény să-i acorde permisiunea de a trece prin Transilvania.

Dar Petru Movilă n-a mai avut timp să ajungă în Țara Românească: în luna mai, Gavril vodă a fost mazilit și, „împreună cu maica lui și doi frați”, a trecut munții în Tran-

silvania, de unde, însă, principele Gabriel Bethlen „nu i-a îngăduit să-și urmeze drumul [mai departe], căci el voia să meargă în țara leșească, ci l-a pus sub pază, într-o cetate”, probabil la Satu Mare, de unde, în mai 1621, doamna Marghita solicită o moșie pentru fiii ei Gavril, Moise și Ioan; pe celălalt, Petru, nu-l va mai vedea niciodată: în 1622, ea a murit în pribegiea din Transilvania.

Rămas în Polonia, Petru Movilă a avut ca protector, întâi, pe însuși hatmanul Stanislav Zolkiewski iar după moartea acestuia (la 9 septembrie 1620, în lupta turco-polonă de la Tuțora, lângă Iași) — pe hatmanul Jan-Karol Chodkiewicz. Sub comanda celui din urmă, a participat, în 1621, în expediția de la Hotin, alături de prințul Vladislav, fiul regelui Poloniei, Sigismund III Vasa. Jurnalul expediției ne-a păstrat o mărturie emoționantă a atitudinii sale în timpul luptelor: „Pătrașcu, fiul lui Simion, fostul domn al Țării Românești, care păstra nădejdea nestrămutată [...] că țara nu va fi pustiită”, a intervenit pe lângă marele hatman pentru a se interzice pradăciunile în satele moldovene. La mijlocul anului următor (1622), tânărul „voievodici” (fiu de voievod) moldovean — cum își va spune, cu mîndrie, întotdeauna — a plecat la Kiev, cumpărînd moșia Rubejowka, din preajma acestui oraș.

După retragerea fraților săi în Transilvania, Petru Movilă rămăsese singurul din neamul său ale cărui pretenții domnești ar fi putut fi luate în considerație de Sublima Poartă. De aceea, la 15 octombrie 1622, regele Sigismund III al Poloniei l-a recomandat marelui vizir pentru a i se acorda domnia Moldovei, fiind „un tînăr cu suflet ales și demn de virtuțile strămoșilor săi”. Meritele lui Petru Movilă au fost elogiate și în adunările nobiliare din 1624 și 1625, subliniindu-se că, în lupta de la Hotin, din 1621, „nu puțin a slujit Republicii [Polonia se considera republică încoronată — *n.n.j.*], în

paguba sănătății lui” — cu alte cuvinte, fusese rănit. Cûrînd, însă, cariera sa de pretendent s-a încheiat, prin urcare (1626) pe tronul Moldovei a rudei sale, Miron vodă Barnovschi (*Magazin istoric*, nr. 5/1976), împotriva căruia, firește, nu putea fi contracandidat. A purtat, pînă la sfîrșitul vieții sale, cu aceeași mîndrie, titlul voievodal și frumoasa stemă, cuprinzînd capul de bour al Moldovei și acvila Țării Românești, alături de stemele cuvenite calității sale de nobil polon.

„Pentru libertatea patriei”

Așezat la Rubejowka, Petru Movilă a statornicit relații de strînsă prietenie cu starețul Lavrei Pecerska, Zaharia Kopistenski și cu însuși mitropolitul Kievului, Iov Borețki. Aceste prietenii i-au accentuat înclinarea spre viața monahală — pentru care mai avusese exemple în familie: bunicul călugărit, ca și unchiul patern, Gheorghe Movilă, ajuns mitropolit al Moldovei — îndreptîndu-l spre studiile teologice; în scurt timp, omul de vastă cultură a devenit și un erudit cunoscător al dogmelor și un priceput interpret al lor. Datorită acestor calități — dar nu mai puțin și înșușirilor sale morale — la moartea lui Kopistenski, Petru Movilă a fost ales (6 septembrie 1627) — și apoi, îmbrăcînd rasa călugărească, a fost hirotonisit, în decembrie — arhimandrit-egumen al Lavrei Pecerska. În această calitate l-a pierit, în decembrie 1628, pe ieromonahul Varlaam (viitorul mitropolit al Moldovei), sol al lui Miron vodă Barnovschi la țarul Moscovei, dîndu-i și o scrisoare semnată „Petru Moghilă, domn ereditar al țărilor Moldovlahiei și Ungrovlahiei, din mila lui Dumnezeu mare arhimandrit al Sfintei Mari Lavre făcătoare de minuni din peștera Kievului”. Cu această întrevedere — menționată și în notele sale me-

moralistice — încep legăturile intelectuale ale lui Petru Movilă cu țara sa de baștină.

În 1631, când a avut bucuria să-și vadă unul din frații mai mici, Moise, urcând în scaunul domnesc al Moldovei, Petru Movilă i-a adresat frumoase sfaturi, cuprinse în prefața unei cărți pe care a tipărit-o în acel an la Kiev. Unul din aceste sfaturi — pe care specialiștii le socotesc demne de a fi puse alături de celebrele *Învățăturile ale lui Neagoe Basarab* — este un îndemn care rezumă gindirea politică și sentimentele născute de autorul lor pentru pămintul unde văzuse lumina zilei: „*Pentru libertatea patriei și a supușilor tăi să te lupti bărbătește*”.

Ca arhimandrit și egumen al Lavrei, Petru Movilă a participat, în calitate de reprezentant și locțiitor al mitropolitului de Kiev, la lucrările Dietei care au dus la alegerea, ca rege al Poloniei (13 noiembrie 1632), a lui Vladislav IV, cel alături de care luptase la Hotin. Regele, la rîndul său, a sprijinit alegerea lui Movilă în scaunul mitropolitan al Kievului, confirmîndu-i apoi alegerea. Însuși patriarhul ecumenic din Constantinopol, Chiril Lucaris, i-a trimis binecuvîntarea și confirmarea, odată cu prestigiosul titlu de exarh (locțiitor) patriarhal. Încăunarea lui Petru Movilă a prilejuit oficierea unei sumptuoase slujbe de către un sobor de ierarhi în frunte cu mitropolitul Varlaam al Moldovei; prezența și poziția lui la această ceremonie se datorau faptului că pe tronul Moldovei se afla încă Moise vodă.

Alegerea lui Petru Movilă ca mitropolit al Kievului s-a făcut într-un moment de mare încordare și de cumpană pentru ortodocșii din Ucraina. În 1595, o parte a populației rutene acceptase unirea cu Biserica Romei (Uniația de la Brest); acum, propaganda catolică amenința cu deznăționalizarea și diferendele religioase se adăugau celor, mai acute, sociale și politice. Petru Movilă a luat asupra sa înfăptuirea

unei mari opere de apărare și întărire a Ortodoxiei *prin știință și cultură*. Încă din noiembrie 1631, ca executor testamentar al mitropolitului Borețki, el întemeiease la Kiev, după modelul universităților occidentale, un colegiu umanist, devenit, apoi, academia care i-a purtat numele: *Academia kievo-movileană*. Aici se studiau diferite obiecte de profil umanist, numai după cărți în limba latină (uneori, și în polonă), întrucît Petru Movilă considera că celelalte două limbi „sacre” de cultură — greaca și slavona — nu mai puteau constitui vehicule adecvate pentru civilizația vremii sale.

Opera începută de Petru Movilă tindea, astfel, atît spre o reformă culturală, cît și spre ameliorarea raporturilor dintre locuitorii Ucrainei și statul polon, raporturi deteriorate din motive religioase și sociale. Movilă milita, în felul acesta, pentru libertatea credinței, dar și pentru integritatea statului polon. Modul în care el a înțeles să lupte, *prin cultură*, pentru apărarea Ortodoxiei, a provocat, însă, derută și confuzie, chiar printre contemporani, unii socotindu-l ușor de atras spre unirea cu Biserica Romei, alții declarînd, chiar, că numai „în public e ortodox, dar în ascuns e unit”, în timp ce papa însuși îl îndemna să treacă la catolicism! Confuzia pornea, mai ales, din răspîndirea culturii în haina limbii latine, socotită — greșit, desigur — a fi un mijloc de expresie exclusiv al Bisericii catolice, ca și din atitudinea lui Petru Movilă față de raporturile dintre biserică, stat și cetățeni. Această atitudine, de largă toleranță, a caracterizat, de altfel, întreaga familie a Movileștilor, care se mîndreau cu descendența romană a poporului din care proveneau, cu latinitatea limbii române, dar nu înțelegeau să renunțe la tradițiile și credințele moștenite din străbuni. Originalitatea opereii lui Petru Movilă constă în modalitatea înfăptuirii ei: „Deși a fost un luptător pentru Ortodoxie, totuși a luat, pentru

apărarea Bisericii răsăritului, armele Bisericii catolice, sau, mai lămurit, în reforma lui culturală, el s-a inspirat din Biserica latină” (P.P. Panaitescu).

În concepția sa, Academia kieveană trebuia să fie — a și fost, de altminteri, vreme de peste două secole — un focar de cultură, cu tipografii și școli răspîndite în toate țările locuite de ortodocși. Profesori ai Academiei movilene au ajuns pînă la Moscova, unde activitatea lor a premers epoca de reforme a lui Petru cel Mare.

Nobil și prelat polon, conducător al unei eparhii rutene, Petru Movilă a rămas, însă, un fiu el poporului român, deplin și permanent conștient de acest lucru. Nu e, de aceea, întîmplător faptul că opera sa a avut cele mai largi ecouri și cele mai frumoase roade tocmai pe pămîntul românesc.

Tipografiile și școlile

Desigur, primul gînd al cărturarului reformator s-a îndreptat spre Moldova; încă de pe cînd era doar stareț al Lavrei, el înlesnise apariția unor cărți, tipărite la Liov cu ajutorul material al lui Miron vodă Barnovschi, care dorea mult întemeierea unei tipografii la Iași. Tragicul sfîrșit al acestui domn zădărnicesc planul, la a cărui îndeplinire Movilă era gata să-și dea tot concursul. Apoi, Vasile vodă Lupu și-a început domnia (1634-1653) ca adversar al Movileștilor și al polonilor (pe Miron Costin îl va primi în țară doar spre sfîrșitul domniei) și atunci nu s-a mai putut pune, o vreme, problema colaborării culturale între Moldova și școala de la Kiev. De aceea, influența opereii lui Petru Movilă s-a făcut simțită mai întîi în Țara Românească.

Prin 1634, Matei vodă Basarab (1632-1654) a trimis la Kiev o solie pentru a cere lui Petru Movilă să-i faciliteze cumpărarea unei tipografii. Solii s-au întors cu o tipar-

niță „întreagă, desăvârșită, cu litere de cinci feluri, de asemeni și cu tipograf iscusit“, în persoana fostului șef al tipografiei de la Lavra Pecerska, Timotei Verbițki. Atelierul a fost așezat la mănăstirea Sf. Nicolae Domnesc din Cimpulung, domnitorul asigurând meșterilor toate cele necesare traiului și muncii lor. Prima carte — un *Molitvelnic* slavon — care a văzut lumina tiparului acolo era o „predoslovie“ — ca din partea lui Matei Basarab, datată 30 iulie 1635. După mai bine de un veac, arta tipografică reinvia, astfel, în spațiul românesc extracarpatic datorită lui Petru Movilă, pentru a nu se mai stinge niciodată; în câteva decenii, până la sfârșitul aceluiași veac, ea va atinge — sub Șerban vodă Cantacuzino și Constantin vodă Brîncoveanu — o înflorire extraordinară, luminind până departe, pe țărmuri caucaziene.

Școala de la Kiev a avut în Țara Românească un strălucit exponent în persoana lui Udriste Năsturel, cumnatul lui Matei Basarab, mare boier și cărturar al vremii sale, bun cunoscător al limbii latine, în care scria cu ușurință, semănând Oreste. A îngrijit editarea unor cărți și a făcut traduceri, atât din slavonește, cât și din latinește. Într-una din aceste traduceri, dedicată mitropolitului Varlaam, Năsturel a adăugat o prefață, în care arată că latina „este o limbă evident înrudită cu a noastră“, afirmație care rămîne — după cum a precizat P.P. Pănaiteșcu — „una dintre cele dintii pe care le-a făcut un învățat român asupra originii latine a limbii sale“.

În Moldova, cea dintii carte în limba română ieșită din tiparnița adusă de la Kiev a fost celebra *Cazanie* (predici asupra Evangheliei) sau *Carte românească de învățătură*, alcătuită de mitropolitul Varlaam și apărută în 1643. În prima prefață, semnificativ intitulată *Cuvînt împreună către toată semenția românească*, Varlaam prezintă lucrarea sa, prin gura domnitorului, ca pe un „dar limbii românești“, în a doua prefață,

mitropolitul arată originea tipografiei ieșene — „Petru Moghilă [...] pre pofta Măriei Sale [= Vasile vodă] au trimis tipariul cu toate meșteșugurile cîte trebuiesc“ — și justifică lucrarea pe care a întreprins-o, arătînd că „limba noastră românească [...] n-are carte pre limba sa“. Cu această carte — în care unitatea de neam a românilor din cele trei țări era atît de pregnant (am zice, chiar, *programatic*) afirmată — se începe și în Moldova o perioadă de înflorire a artei tipografice, cu roade la fel de bogate ca în Țara Românească. În plus, însă, aici influența operei lui Petru Movilă s-a exercitat mult mai direct, prin Colegiul înființat la Iași. În 1639, Vasile Lupu terminase construcția splendidelor sale ctitorii de la Trei Ierarhi; pentru a-i spori strălucirea și faima, el a cerut lui Petru Movilă să-i trimită nu numai tipografia cu meșterii respectivi, ci și un număr de profesori cu care să deschidă cursurile unui colegiu după modelul Academiei movilene. În aprilie 1640, școala de la Iași era deja întemeiată, avînd în frunte pe fostul rector al Academiei din Kiev, cărturarul călugăr Sofronie Poceațki, numit și stareț al mănăstirii Trei Ierarhi; în grija sa revenea și conducerea tipografiei. Colegiul de la Iași a avut, din păcate, o viață scurtă: un incendiu l-a mistuit, la 25 ianuarie 1646, după care profesorii kieveni au fost alungați de călugări greci; o altă școală a continuat să funcționeze în clădirea restaurată, pînă în 1724, cînd un nou pojar, mai puternic, a ars totul, rămînînd „Jocul slobod și pustiu“.

Prestigiul și influența dobîndite de Petru Movilă în lumea ortodoxă s-au vădit, cu deosebire, cu prilejul Sinodului de la Iași, convocat în 1642, în legătură cu intensificarea propagandei calvine; era necesară o consfătuire a fruntașilor Ortodoxiei pentru stabilirea unei unice „mărturisiri de credință“ și apărarea memoriei fostului patriarh ecumenic Chiril Lucaris (asa-

sinat de turci în 1638), sub numele căruia calvinii din Geneva publicaseră o „mărturisire de credință“ cu interpretări potrivite vederilor lor. Această manifestare de solidaritate ortodoxă a avut loc la Iași, între 6 septembrie și 27 octombrie 1642, fiind organizată pe cheltuiala lui Vasile Lupu. Petru Movilă nu a participat la Sinod, dar a trimis o „mărturisire de credință“ pe baza căreia s-au purtat discuțiile și care a fost, apoi, acceptată de fruntașii Ortodoxiei.

Abia în 1645, după o absență de 38 de ani, Petru Movilă a revăzut țara de unde plecase, cu mama și frații săi, la vîrsta de 11 ani. A fost pofțit, atunci, la nunta domniței Maria (fiica lui Vasile vodă) cu cnezul lituan Janusz Radziwiłł (înrudit cu Movilă prin prima sa soție, o nepoată a lui Ieremia vodă). Căsătoria dintre domnița ortodoxă și cneazul protestant s-a făcut prin mijlocirea mitropolitului, dornic să apropie pe Vasile Lupu de Polonia în vederea aderării Moldovei la Liga antiotomană patronată de regele Vladislav IV. Se pare, de altfel, că și împăcarea lui Vasile Lupu cu Matei Basarab, în anul precedent, a fost tot opera lui Movilă, înfăptuită prin intermediul lui Varlaam și vizînd aceeași perspectivă, a închegării coaliției creștine.

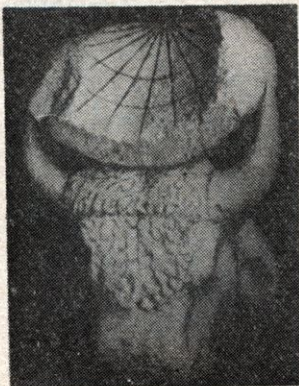
Căsătoria s-a făcut la Iași, în biserica Trei Ierarhilor, slujba fiind săvîrșită de Petru Movilă, „cel mai de seamă dintre toți oamenii Bisericii din întreaga Rusie“ (cum va scrie, mai tîrziu, germanul Happel, după datele unui martor ocular). Ioan Kemény, care reprezenta pe Gheorghe Rakóczy, principele Transilvaniei, și el însuși viitor principe, a scris și el cuvinte frumoase despre Petru Movilă, „bun cărturar [...] și foarte cinstit și blind“. După slujbă, mitropolitul Kievului a rostit

(Continuare în p. 42)

„M-am hotărît să urmez coasta Mării [Negre] pe uscat, pentru a vedea urmele vechilor orașe, Tomi, Kallatis, Bizone, Dyonisopolis, Apollonia, Marcianopolis, Mesembria... Am închiriat în acest scop doi cai, unul pentru mine, al doilea pentru o călăuză și, plecând de dimineață, am ajuns pe la nouă seara la Tomi, numit de turci Pangala, de moldoveni Tomisovara și de greci numai Panglicara (orașul vechi). Cum încercasem adesea ospitalitatea preoților greci [ortodocși], am tras la preotul din localitate, pe care călăuza mea îl cunoștea. Buna primire pe care mi-a făcut-o a răspuns la așteptarea mea, născută din experiență. I-am pus diferite întrebări despre această localitate și despre ruinele ei... Întrebându-l ce credea despre poetul Ovidiu, mazilit odinioară de [Octavian] August în acel loc. Mi-a spus zimbând, ca și cînd ar fi fost destul de cunoscător al nenorocirilor lui, pentru a mi le împărtăși și mie. «Știu ce vreți să spuneți; este un sfînt romano-catolic care a suferit martiriul pentru credința sa. Vă voi arăta miile ruinele unde a fost închis»... A doua zi dimineața i-am reamintit de făgăduiala lui și ne-am dus să vedem preținsele ruine ale turnului lui Ovidiu... pe care eu le socotesc a fi ruinele bastioanelor și zidurilor cu care pare să fi fost înconjurat vechiul Tomi».

Astfel descria într-o lucrare publicată în 1727, călătorul francez Aubry de la Motraye întîlnirea sa în anul 1714 cu meleagurile tomitane. De bună seamă astăzi identitatea Tomis-Constanța e notorie pentru toată lumea. Veacuri în șir, mai exact pînă în anul 1858 acest semn de egalitate era greu de intuit. Însuși călătorul francez era convins că vestitul oraș al antichității „este așezat între Kustangi (vechea Constanța) și Varna”. De altfel numele pe care îl dă localității vizitate (ba Tomi, ba Pangala, cum se numea în vechime Mangalia) este el însuși contradictoriu.

Treptata (re) descoperire a Tomisului

Poetul metamorfozelor...

La început un *emporion* (punct de schimb) neînsemnat, creat de corăbierii și negustorii milesieni, Tomisul a devenit, după sec. VI î.e.n., unul dintre cele mai importante orașe-cetăți de pe coasta apuseană a Pontului Euxin, un adevărat *polis*, care rivaliza la întîietate în comerțul maritim al epocii. Grație tot mai strînselor raporturi economice pe care locuitorii le întrețineau cu geto-dacii din zona înconjurătoare și de mai departe, din nordul Dunării, ale căror produse luau calea mării prin portul tomitan, ajungînd în centre dintre cele mai căutate, din bazinul Mării Negre, al Mării Egee și al Mediteranei, negustorii din Tomis dobîndeau însemnate avantaje economice, la fel cum aristocrația locală, ge-

to-dacă dobîndise condiția unei pături avute. Astfel, Tomisul a ajuns ca, la sfîrșitul erei vechi și începutul celei noi, să capete statutul unui centru de primă mînă sub protecția dominației romane, instaurată pe țărnul de vest al Mării Negre, încă din anii 29/28 î.e.n. O dovedește faptul că între anii 9-17 e.n., a trăit la Tomis, poetul *Publius Ovidius Naso*. Nefericitul exilat și-a petrecut aici amarul unei existențe triste, departe de cercurile aristocratice pe care le delectase cu producții poetice elevate *Ars Amandi*, *Metamorphoses*, *Fasti* etc. Dar această perioadă trăită în țara geților îndepărtată de Roma, a fost urmată în veacurile de după dispariția sa, de stimă și recunoștință pentru importante culegeri de elegii scrise la Tomis, *Tristia* și *Ex Ponto*, ambele cu știri extrem de prețioase privind viața strămoșilor geto-daci, credințele, obiceiurile, învelnicirile lor, lucrările fiind un neprețuit tezaur pentru reconstituirea istoriei noastre vechi.

Poetul iubirilor gingașe s-a stins din viață la Tomis, unde, după cîte se pare, există încă mormîntul său — sarcofag în cazul cînd a fost înhumat sau urnă funerară în cazul că a fost incinerat.

După Ovidiu (și datorită, în parte, și lui) fama orașului a crescut mereu, pe fundalul unei practici comerciale și portuare foarte intense. Descoperirile arheologice, epigrafice și numismatice, alături de izvoarele literare ale epocii, ni-l înfățișează ca reședință a federației orașelor vest-pontice, cel mai de seamă oraș al Pontului Stîng.

În veacurile următoare însă, orașul a trăit vicisitudinile istovitoarelor atacuri ale neamurilor invadatoare, în special cu începerea de la mijlocul sec. al III-lea e.n.; distrus din temelii, Tomisul a fost refăcut prin grija împăraților bizantini Constantin cel Mare (306-337), Anastasius (491-518), Justinian (527-565), în timpul cărora s-au construit edificii publice și particulare, de mare va-

loare arhitectonică și artistică: edificiul cu mozaic, termele, rețeaua de apeeducte subterane, zidul de apărare, basilici paleocreștine de dimensiuni, pe măsura importanței pe care o avea orașul în organizarea eclesiastică a epocii.

Loviturile primite în veacurile IV-VII e.n. de la valurile succesive de huni, avari, slavi, bulgari au redus însă treptat marea cetate la o existență precară, faima sa ilustrându-se doar prin construcțiile de piatră și de marmură care au mai rezistat o vreme furiilor barbare. În epoca medievală timpurie, orașul intra cu amintirea unui renume mare, dar treptat-treptat se stingea, pierzându-și cu vremea și numele; izvoarele mai tirzii îl vor menționa cu un toponim schimbat total, ceea ce a făcut pe învățații din epoca medievală, ai Renașterii, la fel ca și pe cei din perioada modernă, să caute multă vreme Tomisul, pentru a-l identifica și localiza conform cu existența sa din antichitate.

...și metamorfoza unei denumiri

De ce s-a numit orașul Constanța, și nu Tomis ca înainte? Să lămurim, pe cât posibil metamorfoza.

Inscripțiile, monedele și izvoarele literare din sec. I-IV e.n. menționează, aproape în exclusivitate, toponimul tradițional *Tomis*. În perioada romano-bizantină, orașul deși într-o stare economică și culturală înfloritoare, și-a pierdut, cum arătam, treptat-treptat numele, ca după secolul VII denumirea Tomis, să intre într-un total anonim.

În vremea lui Constantin cel Mare, sau mai probabil Constantius II (337-361) când Tomisul a fost refăcut după distrugerile anterioare, numele împăratului, dat orașului, va fi început să se impună. Deci încă din sec. IV pare să fi început folosirea acestui toponim de către localnici.

În veacurile următoare, denumirea Tomis mai apare, sporadic, la unii autori bizantini (Theophylaktos Simokata, Theophanes Confesor) ca un ecou al obârșiei grecești a autorilor.

Faptul că Procopius din Caesarea și Hieracles fac în scrierile lor o distincție netă între Tomis și Constantiniana, a determinat însă pe unii cercetători să considere că, la început erau două lo-

Monedă tomitană din sec. III, înfățișând poarta cetății orașului

în p. 15: cadran solar descoperit pe teritoriul rural al Tomisului — măturie semnificativă a vieții spirituale tomitane

calități învecinate: Tomis și Constantia, aceasta din urmă substituindu-se treptat Tomisului. Supoziția a căpătat și mai multă consistență prin descoperirea — la sfârșitul veacului trecut — a unei inscripții în limba greacă, în care era săpat toponimul *apo Constantiana*, considerată de Gr. Tocilescu un indiciu cert al acestui proces de schimbare a numelor. Cercetări recente au infirmat însă părerea sa, toponimul din inscripție desemnând, de fapt, o localitate aflată mult mai la nord de Tomis, la Capul Doilojman, pe malul lacului Razelm, unde se afla un *Castellum*, identificat pe cale arheologică cu această Constantiana.

Numele Constanța, ar fi fost dat, potrivit celor mai recente opinii, de populația

străromânească din zonă, căreia îi venea mult mai lesne să folosească o denumire de rezonanță latină. Că este așa o demonstrează numeroasele hărți nautice și portulane genoveze, venețiene etc., din sec. XIII-XVI, unde orașul apare frecvent sub aceasta denumire, cu variante nesemnificative de ordin fonologic.

Stăpânirea otomană asupra Dobrogei a determinat unele modificări toponimice pe cuprinsul acestei străvechi provincii românești. Denumirea *Constanza* a fost și ea adaptată limbii osmane, izvoarele menționînd-o sub forma *Köstendje*, *Köstendce* etc.

În sec. XVIII, cînd războaiele ruso-turce s-au înmulțit, Dobrogea fiind adesea arena unor lupte devastatoare, la *Köstendge* s-a ridicat o fortăreață ale cărei ziduri din piatră încă se mai vedeau pe malul actualului port, pînă acum cîteva decenii. Se pare că erau resturile unui zid construit de otomani pe locul întăriturilor similare făcute de genovezi în sec. XIII-XIV. Orașul continua să fie însă o așezare modestă, cum îl descriu și îl zugrăvesc în gravuri o seamă de artiști și cărturari care îl vizitează: Hector de Béarn, Ion Ionescu de la Brad ș.a.

Eliberarea Dobrogei, în urma Războiului de independență din 1877-1878 și unirea ei definitivă cu patria mamă, România, statuată prin tratatul de pace de la 25 noiembrie 1878, au deschis orașului — numit din nou Constanța potrivit tradiției românești — perspectivele unei dezvoltări impetuoase. Revinerea la patria română a coincis, practic, în timp, și cu redescoperirea faptului că anticul Tomis și moderna Constanța sînt unul și același oraș. Identificarea nu a fost însă nici simplă, nici lipsită de surprize.

Determinarea exactă a pozițiilor geografice ale cetăților pontice (și, în special, a Tomisului, al cărei nume era legat de cel al poetului Ovidiu, deosebit de prețuit de umanistii Renașterii), a preocupat mulți cărturari, carto-

grafi și călători, dornici să descopere mormîntul celebrului autor al atîtor scrieri.

Și Mommsen se poate înșela

În sec. XVI, Caelius Calgani din Ferrara înclina să creadă că Tomisul ar fi identic cu Timișoara, numită în unele scrieri Temisvara. Eroarea s-a transmis pînă în tirziu, între alții Bruzen la Martinière, în *Marele dicționar de geografie critică* (Veneția, 1741, tom. 10) plasîndu-l tot acolo, afirmînd, sigur, că în „Temisvara” a suferit Ovidiu exilul său.

Impins de ineditul și entuziasmul unor descoperiri arheologice ocazionale, tot în sec. XVI, geograful olandez Abraham Ortelius (în *Thesaurus Geographicus*, 1586) credea să fi găsit mormîntul lui Ovidiu, tocmai în Szombathely în Ungaria iar din dicționarul istoric al lui Moreri (Paris, 1740, t. VI) reținem: „Tomi, Tomiswar, oraș în Turcia europeană. Este între orașele Varna și acela al Kiustencei [Constanței].

Cîțiva geografi luară Tomiswar pentru vechiul Tomis, Tomi, Tomaro, Tomos, pe care exilul și moartea poetului Ovidiu l-a făcut celebru, dar alții pun această veche Tomis la Babba [Babadag], situată pe aceeași coastă, la nord de Tomiswar”.

Confuzii similare constatăm și la Hercule Ciofano, din Sulmona — orașul de naștere al poetului, din zona Abruzzilor italieni — care știind că Ovidiu a murit la Tomis, credea că acesta s-ar numi în zilele lui... Kiew, deoarece locuitorii din împrejurimile acestui oraș numeau o localitate învecinată *Ovidevozero*, lacul lui Ovidiu. Această identificare a îndemnat pe căutătorii de mai apoi să bănuiască existența orașului cam în aceeași zonă, cei mai mulți fixîndu-se asupra Cetății Albe; alții asupra Tulcei și, cum s-a văzut, chiar asupra Babadagului.

Miron Costin, în a sa *De neamul moldovenilor*, credea că Tomisul era totuna cu Cetatea Albă, datorită existenței în apropierea unui lac: „Și o baltă ce este acolo, *Vidovul*, pe numele aceluia Ovidiu este”, iar Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei* consemna că locul în care se varsă Nistrul se numește *Lacul Ovidiului*; „Hunc Lacum... Moldavi de nomine Ovidii poeta ita appellatum tradunt” — tradiție care a persistat de-a lungul întregului sec. XVIII și mai tirziu, localizarea fiind preluată și de unii autori din Occident. De exemplu, autorul francez Villeneuve, scriind despre Ovidiu, în 1822, afirma: „În 1802 *Monitorul* și alte ziare din Paris, anunță că, săpîndu-se la fundațiile unei fortărețe la Gura Dunării, tîrării au descoperit un mormînt ce se crede a fi al lui Ovidiu, pentru că acolo a fost vechiul Tomis, căci aceste locuri erau cunoscute de multă vreme sub numele de *Laculi-Ovidoli*, lacul lui Ovid. Tot aceste ziare adăugau că s-a găsit în mormînt

un bust și că noua fortăreață s-a numit *Ovidopol*.

Mai în urmă — 21 martie 1803 — (consemna același autor) un colonel german care a fost în serviciul Rusiei, dezminte știrea; numele lacului despre care este vorba, nu era dat în memoria poetului, ci se numea lacul oilor, căci aici se spălau oile înainte de a fi îmbarcate la Ackermann [Cetatea Albă — *n.n.*]; această numire este dată cu mult înaintea săpăturilor făcute”.

Localizarea Tomisului în părțile Cetății Albe a persistat însă, între alții însuși Pușkin menționînd-o în poemul său *Către Ovidiu*.

În literatura istorică din România, Gheorghe Asachi și Mihail Kogălniceanu au susținut, de asemenea, această ipoteză.

Dar încă din sec. XVIII o seamă de călători și învățați au intuit identitatea de denumiri: *Tomis — Kustendge*. L-am menționat deja pe Aubry de la Motraye, pasionat numismat și însoțitor al regelui Suediei Carol XII în

Motiv floral din celebrul mozaic tomitan

peregrinările acestuia prin Imperiul otoman, inclusiv în Dobrogea.

Dar cel care are meritul de a fi contribuit și mai mult la stabilirea relației exacte Tomis-Constanța a fost consulul Greciei la Varna Papadopoulos Vretos, care în 1851, călătorind prin Dobrogea, a descoperit în satul Anadol-koi, de lângă Constanța, o coloană de marmură cu inscripțiile în limba greacă (se pare că de fapt un altar) ce a servit, spune el, drept soclu de statuie pentru împăratul Lucius Verus. Inscripția a ajuns la cunoștința marelui istoric și epigrafist Theodor Mommsen care a admis neîndoios că anticul Tomis este la...

Anadolkoi. Nu mai era de făcut decât un pas până la fixarea exactă a orașului. Și acesta a fost făcut de căpitanul Henrich de Mühlbach, component în 1877 al unei misiuni militare germane în armata otomană, care a descoperit două inscripții (cele cu numerele 765 și 770 din celebra *Corpus inscriptionum latinarum*). Epigrafiștii și istoricii care s-au ocupat de ele, au conchis neîndoielnic că mult căutatul Tomis nu este altul decât Köstendge, portul neînsemnat de atunci la Marea Neagră compus din câteva zeci de case și câteva sute de locuitori, viețuind între ruinele impunătoare, răspîndite pretutindeni.

Punerea cap la cap a tuturor acestor date și evidențierea logică a identității Tomis = Constanța aparține unui cercetător român, distinsul numismat M. C. Soutzo, în lucrarea *Coup d'oeil sur les monuments antiques de Ja Dobroudja*, publicată în *Révue archéologique française* (1881, tome XLII). În contextul revenirii Dobrogei la statul român, stabilirea acestei punți de legătură căpăta semnificații simbolice. ■

Adrian RĂDULESCU

Dionysios al Siracuzei și Jason din Feres

Multe dintre elementele autorității tiranilor secolului al IV-lea al erei vechi fac parte dintr-un prototip tiranic general. Ei sînt însă, cu siguranță, produsul unor alte tensiuni sociale, avînd cu totul altă natură decît cele ale Greciei arhaice. Și exploatează această încordare pentru a se instala iar, mai tîrziu, pentru a se menține la putere.

Pe de altă parte, noile condiții ale secolului permit uzurparea autorității publice în primul rînd de către experți militari, comandanți de mercenari deci, realitate stimulată uneori și de existența unui pericol extern. Este cazul lui Dionysios cel Bătrîn, la Siracuză, unde rolul pericolului cartaginez nu pare a fi fost deloc neglijabil, sau al lui Clearchos la Heracleea Pontică.

Desigur, toate aceste condiționări cu caracter teoretic sînt completate de o realitate concretă cu mult mai diversă.

Dionysios pare a fi arhetipul și în același timp un caz de excepție, atîta vreme cît tiranul din Siracuză a reușit, pentru aproape o jumătate de veac, un control real asupra celei mai mari părți a Siciliei. Metodele sale sînt foarte dure. Grandomania îl obligă la decizii politice de amploare. Spre pildă, sub protecția trupelor sale de mercenari, preluînd controlul Siracuzei, Dionysios recurge la eliberarea killyrienilor și la împărțirea unor mari proprietăți confiscate, beneficiarii fiind acești proaspeți cetățeni și unii apropiați ai tiranului (*philoi*).

În cazul Siciliei, instabilității sociale i se poate alătura, ca element favorizant al longevității tiranice, prezența cartagineză în insulă.

Tirania lui Dionysios cel Bătrîn la Siracuză s-a caracterizat prin brutalitate (distrugeri de orașe, transplantarea unor populații, includerea forțată a unor categorii inferioare în corpul cetățenesc), utilizarea constantă și consistentă a trupelor de mercenari în consolidarea autorității tiranului și chiar includerea unor mercenari în corpul cetățenesc, acțiuni constructive, în cele mai multe cazuri cu scopuri strategice, de foarte mari proporții. Toate supradimensionează imaginea lui Dionysios al Siracuzei în conștiința contemporaneității.

Jason, tiranul din Feres, beneficiază de o importantă forță mercenară (20 000 de hopliți și 8 000 de călăreți, susțin izvoarele), ceea ce îl aduce pe Jason în poziția de concurent la calitatea de campion al elenității în mult visata confruntare cu Orientul.

Campionul nu va fi însă un grec ci un mixo-barbar, nu un tiran, ci un rege, Filip al II-lea al Macedoniei (*Magazin istoric*, nr. 2/1971). Cu el începe un alt capitol în istoria tiraniei antice.

Gheorghe Vlad NISTOR

27 aprilie 1919. Adunarea națională a ȝiganilor din Transilvania:

„Dragostea noastră fața de neamul românesc“

În ziua de 27 aprilie 1919, în orașul Ibașfalău (azi Dumbrăveni, în județul Sibiu), „în sala castelului contelui Apafy, 3 ore d.a., conform convocatorului publicat și în ziaristica română, sub prezidiul ordinar al d-lui Gheorghe Humagiul din Ucea de Jos, jud. Făgăraș, conform programului statornicit și aprobat din partea poliției locale”, delegați ai locuitorilor țigani din mai multe comune și județe ale Ardealului, s-au constituit în Adunarea națională a țiganilor din această provincie istorică. După constituirea ei, adunarea a desemnat o delegație „care, în numele acestei adunări, să se prezenteze la Consiliul Dirigent din Sibiu, pentru

admanuarea [înminarea] procesului verbal și a rezoluțiilor ce se vor lua”.

Cum rezultă din rezoluția Resortului afacerilor interne a Consiliului Dirigent, în ziua de 3 mai 1919, delegația s-a prezentat și a înaintat Procesul-verbal al adunării amintite și un memoriu, documente despre care „s-a referat în Consiliu și s-a luat act” în ziua de 6 mai 1919.

Reproducem conținutul acestui document inedit, a cărui valoare istorică nu mai trebuie, credem, subliniată, fiind elocventă.

M. ȘTEFAN

MEMORIU

Compus în adunarea țiganilor români locuitori în părțile ardelenale ale României Mari, ținută la 27 aprilie 1919, în orașul Ibașfalău, pe baza convocatorului publicat în ziaristica română și primit din partea acestei adunări, conform procesului-verbal luat în această adunare, cu aprobarea autorităților politice competente.

Subsemnații reprezentanți ai țiganilor români transilvăneni, ca urmașii înaintașilor noștri, cari de veacuri au locuit pe pământul Ardealului și laolaltă cu celelalte popoare și în deosebit cu națiunea română au adus toate jertfele recente pentru susținerea și înaintarea acestei țări și patria noastră iubită —, îndemnați de dragostea noastră față de neamul românesc și față de noua noastră patrie, România Mare, declarăm sărbătorește și pentru totdeauna, și tot odată ne și rugăm cu supunere, ca să ni se implicească și nouă, celor oropsiți până acum, dorințele următoare:

I) Atît noi, cît și următorii noștri să fim considerați de cei mai supuși și credincioși fii și cetățeni ai României Mari, conform punctului I a[1] hotărîri aduse în adunarea națională română ținută la Alba Iulia la 18 nov./1 dec. 1918.

II) Ca fii și cetățeni a[1] mării națiuni române, nevoind și nepuținînd fi considerați ca popor

străin în țară străină, după cum am fost considerați de veacuri, ne rugăm: 1) Să fim primiți în sinul marelui popor românesc nu numai cei cu limbă, port și datine românești, ci și ceilalți locuitori de origine țigănească care și-au pierdut acest caracter, aflați în toate ținuturile Ardealului, Bănătuului și părțile țării ungurești alipite acuma la România Mare. 2) De asemenea ne rugăm ca de aci înainte, în toate actele oficiale românești, să nu se mai folosească pentru noi și următorii noștri numirea (porecla) ca batjocură „țigan”, ci aceasta, dacă nu se șterge cu totul chiar din uzul oficial, să se circumscrie cu o altă numire care se va afla de corespunzătoare. 3) Conform hotărîrii [punctului] III a[1] adunării naționale române din Alba Iulia, să fim și noi considerați întru toate egali în drepturi cît și în datorinți cu ceilalți români din România Mare, prin urmare, să fim și noi și următorii noștri instruați [instruiți], administrați și judecați în limba și după legile românești. Să fim primiți la toate oficiile de stat și bisericești-culturale și nu ca pînă acuma în Ungaria. 4) Conform legilor ce să vor aduce pentru improprietărea celor fără pămînt, să fim și noi și următorii noștri împărțași din pămîntul care să va împărți (arător, pășune și pădure) între cetățenii României vrednici pentru aceasta, spre a putea a avea și noi și următorii noștri vatra

noastră și moșia care să ne lege pentru totdeauna de moșia românească, pentru care și înaintașii noștri au muncit, pătimit și sîngerat și pentru care și următorii noștri vor aduce toate jertfele ce li sã cere. Pînă la esecutarea acestei legi, ne rugăm ca să fim luați în seamă și sub ocrotire, la esarendarea moșior (pășunat și arător), precum și la întreprinderile mucitorești-industriale.

III) Pînă la îndeplinirea acestor dorințe îndreptățite, legale, pentru linișirea și asigurarea noastră, ne rugăm ca să fim și noi țiganii barem în Ardeal reprezentanți, în Marele Sfat Național Românesc prin trei reprezentanți, aleși din această adunare a noastră, și anume: prin dl. Ionel Cîmpeanu — teolog și profesor, mijlocitorul și protectorul nostru binevoitor, care deși nu aparține poporului nostru țigănesc, s-a arătat vrednic de încrederea noastră și sîntem convinși că și pe viitor ne va ajuta pînă la împlinirea dreptelor noastre dorințe, 2) George Humagiul, locuitor din Ucea de Jos, jud. Făgăraș și 3) Gheorghe Crițean din Brașov.

Dat din Adunarea Națională a ȝiganilor

Președinte: Gheorghe Humagiul

Notar: Nicolae Velțan
[La sfîrșitul documentului urmau încă 22 semnături ale delegaților la adunare]

6 septembrie 1940

CAROL II: „IATĂ-MĂ DIN NOU PUS PE DRUMURI“

„Vineri, 30 august [1940]

M-am sculat tirziu cu teama în suflet de ce va fi știrea ce va veni de la Viena.

După-masă, am primit în audiență [pe] acei consilieri care au lipsit ieri, începând cu Iorga, care avea intenția de a fi supărat, căci fuseseră convocate și alte elemente decît consilierii, mai ales Horia [Sima], Codreanu. Din punct de vedere politic — rezonabil, vede realitățile. S-a declarat dușman al Străjeriei și [a] rugat pentru catedra ajutoare de aci să fie numit Mateescu de la Cluj, nu Gh. Brătianu, pe care-l disprețuiește.

A urmat mitropolitul Niculescu, care, ca ardelean, este în contra oricărei cedări. Pe urmă, cel mai interesant, Maniu. Tema lui este cunoscută, rezistența la extrem, căci nimeni n-are dreptul de a dispune de un popor decît el însuși. A trecut, pe urmă, la o critică a sistemului politic de astăzi, punindu-se pe tema că prea sînt eu expus și că singur [numai] o democrație, cu tot adausul ei de instituțiuni, poate să stăpînească situația. El consideră starea țării ca dezastruoasă și că comunismul bate la ușă; nefiind libertate de grai, nu poate fi combătut, căci el vede combaterea lui numai în legătură cu combaterea regimului.

Ultimul a fost Gheorghe Brătianu, care pricepe, deși nu admite, arbitrajul, care, după informațiile lui, ar fi dezastruos; crede că nu-l putem primi.

Vine, pe urmă, știrea hotărîrilor, care, într-adevăr, sînt ceva nemaipomenit. Ni se trasează o nouă graniță, care, plecînd de la Salonta, se îndreaptă spre Oradea Mare, urmează Crișul, ne ia Ciucea, Cluj, ne lasă Turda și, pe urmă, ne ia secuimea de la Sf. Gheorghe spre nord, adică jumătate de miază noapte a Transilvaniei, înglobînd și centrul cel mai mare românesc al Bistriței-Năsăud. Cînd am auzit aceasta am fost ca lovit de o măciucă în cap și indignarea mea n-a mai avut culme. Singura compensație este garanția «erga omnes» ce ne-o dă Germania și Italia.

Urînd impulsul meu de luptă, l-am și chemat pe [generalul Gh.] Mihail, spre a lua măsurile necesare. Totuși, trebuie foarte multă chibzuință. Am eu dreptul de a împinge țara la un dezastru sigur? Era o vreme cînd credeam că o rezistență eroică poate scăpa o țară, dar astăzi, după pilda Poloniei și a Belgiei, în fața unor armamente și a unei aviații covârșitoare, țările cu mijloace limitate pot ele oare rezista? Cedînd, pot să-mi păstrez armata intactă, pot păstra entitatea statului român, pot să reîclădesc, cu o muncă fără preget, un suflet nou țării mele, pot să nădăjduiesc într-un viitor mai bun. S-a recreat iridenta românească. Ne-au întors la zilele copiilor mei, cînd toți aveau pe buze și în inimă «Idealul național».

Știu, pe de altă parte, ce risc personal iau primind această înfrîngere, știu că, pentru cel puțin mult timp, eu sînt pierdut și că tot ce voi face și voi zice va fi considerat ca vorbele și faptele unui trădător de neam și unui vinzător de țară. La 8 iunie [1930] eram la Zenit, azi sînt la Nadir.

Mă chinuie de ieri gîndul dacă am dreptul de a lua această răspundere într-un fel sau altul, dacă n-aș face mai bine să renunț la toate și să fac gestul suprem de a abdica. Simt că, în zilele ce vor veni, se va acumula așa o cantitate de ură împotriva mea, încît cu greu voi putea ține capul sus... Așa este soarta noastră a acelor care sîntem pironiți la locul de răspundere și, adesea, dacă îl părăsim, dezastrul țării este și mai mare...

La ora 20, sosește Nindi [Al. Romalo] de la Viena, aducînd protocoalele. Povestește atmosfera de acolo și felul în care nici n-au vreo puțință de apărare. El consideră că dacă am fi rezistat la înjunctiunile Axei eram șterși de pe suprafața pămîntului...

La 12, Consiliul de Coroană, unde au mai luat parte și Maniu și Gheorghe Brătianu. Atmosferă grea, aș putea spune chiar încărcată, se simte în atitudinea majorității consilierilor o vădită ostilitate împotriva celor ce s-au întîmplat...

Primul vorbește Argetoianu, care conchide că trebuie cu frunțile sus să acceptăm inevitabilul. Iorga, pe urmă, făcînd considerațiuni istorice, nu acuză decît trecutul și nu se pronunță contra; vorbește rezonabil. Urmează Maniu, care se răstește ca la o întrunire publică, spre a vorbi de drepturile Ardealului și ale poporului ardelenesc, care singur este stăpîn pe destinele sale; atacă regimul, făcînd incursiuni în politica internă, pe care sînt obligat a le opri. După el, mai spune lucruri vagi și incurcate Gh. Brătianu, care este pentru rezistență. Au mai vorbit și alții, fără importanță.

stituit o piedică în calea unei normale dezvoltări a noii vieți publice în România".

Iată cum au interpretat toate aceste măsuri și ce consecințe întrevădeau șefii celor două mari partide politice de atunci: C. I. C. Brătianu (Partidul Național Liberal) și Iuliu Maniu (Partidul Național Țărănesc), precizând că opiniile lor erau împărtășite de majoritatea forțelor politice democratice ale națiunii.

.....Dar problema¹ trebuie privită mai ales din punct de vedere politic.

Tocmai Partidul Național Liberal este acela care a dovedit folosul partidelor politice în viața unei țări. El a știut întotdeauna să închine interesul de partid în fața interesului național; ori de câte ori s-a făcut apel la concursul său, în momente grele, el nu și l-a precupețit. Voi reaminti numai câteva fapte mai însemnate din istoria țării:

În 1866, Ion C. Brătianu, șeful partidului liberal, a adus pe tronul României dinastia Hohenzollern, al cărei urmaș este Maiestatea Voastră; în acest scop, a trebuit să facă multe demersuri la Curtea Franței, la Curtea Prusiei, să convingă pe principele Anton de Hohenzollern de importanța și viitorul statului român, în fruntea căruia voia să aducă pe fiul său Carol. Ion Brătianu în acest scop nu și-a precupețit munca, și-a părăsit familia în împrejurări grele, a vândut moșia de zestre a soției sale, pentru a putea călători în țări străine și aduce pe tronul țării pe principele Carol de Hohenzollern.

Sub conducerea lui Ion Brătianu, Partidul Național Liberal a luat parte activă la crearea independenței și a regatului, la emanciparea economică a României, la răscumpărarea căilor ferate și a monopolurilor, la dezvoltarea industriei naționale, la organizarea și întărirea regatului român. Dacă regele Carol I a fost unul din suveranii cu mai mare autoritate în concertul european, el a putut îndeplini rolul său sprijinindu-se pe acțiunea partidelor politice și, în special, pe aceea a partidului liberal.

În toate momentele de dezechilibru ale situației financiare a României s-a făcut apel, pentru restabilirea situației, la partidul liberal, în 1876, ca și în 1901, în 1922, ca și în 1933.

Spre a putea duce la bun sfârșit războiul independenței din 1877 și acela de întregire din 1916, suveranii țării au făcut apel la guvernele partidului liberal. Răscoala agrară din 1907 a putut fi stinsă decît prin priceperea și încrederea ce partidul liberal o inspira țăranimii.

Întotdeauna, prin munca sa încordată și dezinteresată în serviciul patriei, partidul liberal este acela care a contribuit mai mult la înălțarea, întărirea și întregirea României.

¹ Din acest document s-au găsit numai ultimele două pagini.

Chiar Maiestatea Voastră, cînd a constatat că treburile statului merg rău, a făcut apel la partidul liberal ca să readucă economia noastră națională la starea de prosperitate în care a lăsat-o la sfîrșitul anului 1937, iar Maiestatea Voastră nu a precupețit laudele și mulțumirile sale guvernului pe care partidul l-a dat și l-a susținut cu toate puterile sale politice și economice.

Este, desigur, straniu să fii nevoit să amintesc o parte din serviciile făcute de partidul ce îl prezidează țării și tronului și să fii silit să spun că *marile domnii ale regilor Carol I și Ferdinand s-au sprijinit pe partidul care s-a pus întotdeauna în serviciul regelui*.

Se pune însă întrebarea: pentru ce motiv un decret-lege întocmit într-o noapte (30 martie 1938) hotărăște desființarea factorului celui mai folositor din viața politică a poporului român?

A săvîrșit el oare vreo greșeală care să dăuneze treburilor publice sau a creat o agitație periculoasă liniștei și ordinii în stat?

Partidul Național Liberal a lucrat întotdeauna pe baza unor programe practice, pe care le-a realizat spre folosul țării, ferindu-se de făgăduielile deșerte sau de dezlănțuirea curentelor demagogice. El a fost acela care a împăcat revendicările și năzuințele tuturor claselor sociale, fiind între ele și deasupra lor un factor permanent de unire și de solidaritate națională. Prin înțeleptele sale guvernări și prin propagandă sa, el a știut să depărteze pericolul revoluției, lucrînd întotdeauna într-un ritm evolutiv.

Dacă cineva ar examina situația țării noastre de la 1859 pînă astăzi, ar putea constata că România, condusă de partide politice și în primul rînd de Partidul Național Liberal, a progresat mai mult decît orice altă țară în aceleași condiții, că nu s-a făcut nici o greșeală în politica sa externă care să dăuneze intereselor naționale.

De aceea, faima partidului liberal depășește hotarele, iar el inspiră încredere cercurilor conducătoare din celelalte țări.

Desființarea unui partid organizat, cu un program bine cunoscut, cu rădăcini adînci în populația țării, avînd încrederea ei întemeiată pe realizări, ar avea un efect nenorocit asupra poporului român ce ar rămîne părăsit, fără contrapondere curentelor anarhice și formațiunilor aflate sub influențe străine.

Un partid ca al nostru, care și-a afirmat trînciă prin lunga sa experiență și utilitatea prin îndeplinirile sale, fiind astfel legat de suflul poporului, nu poate dispărea pentru că un decret-lege l-a suprimat. Legăturile de gîndire și aspirațiunile comune membrilor săi nu se pot distruge prin asemenea măsuri.

Și pentru viitor, Partidul Național Liberal

este sprijinul cel mai puternic al tronului, factorul cel mai luminat și mai încercat în care țara are încredere, la care Maiestatea Voastră poate face din nou apel, atunci când experiențele guvernului în afară de partide sau cu persoane rupte din diferite partide politice, fără legătură între ele, vor fi dovedit neputința lor.

Partidul Național Liberal va rămâne, deci, și de aici înainte organismul politic cel mai însemnat în slujba tronului și a țării; și sînt convinși că Maiestatea Voastră, judecînd cele expuse de mine în acest memoriu, va reveni asupra dispozițiilor unui decret-lege care constituie o nedreptate față de partidele politice și, în același timp, se arată a nu fi de nici un folos nici liniștei, nici viitorului României.

Președintele Partidului Național Liberal
(ss) C.I.C. Brătianu.

„S I R E,

Maiestatea Voastră a crezut necesar — pentru un moment dat — să schimbe așezămîntul constituțional pe care se rezema statul nostru român.

A fost o încercare pentru care nu ați întîmpinat nici o rezistență activă din partea partidelor politice.

Totuși, s-a decretat și suprimarea partidelor de ordine, care au guvernat țara un timp de mai mult de 70 de ani, care au deșteptat și întărit simțămîntul național în masele populare, care au creat și întregit România de azi și căroră nu li se putea aduce învinuirea că au lucrat în contra intereselor superioare ale țării.

Această încercare însă nu trebuie să constituie o stare permanentă, pentru că ea ar avea grave consecințe pentru coroană și pentru patria noastră.

Întregirea României s-a făcut prin alipirea unor provincii care trăiseră sub un regim autocratic și populația lor, care avea revendicări pentru drepturile ei cetățenești, a acceptat cu entuziasm să intre într-o țară de libertate și de participare la viața publică.

Marile reforme ale improprietății și votului universal obștesc au fost un cheag pentru poporul român din toate provinciile și ele au fost în mare parte impuse prin atari considerațiuni.

Deși în noua Constituție se conștiințesc principii din vechea Constituție ca: libertatea de gîndire, de asociație, de garanție a proprietății, de dreptate a judecăților printr-o magistratură inamovibilă, pusă la adăpostul influenței guvernamentale, de administrație făcută de funcționari stabili, totuși, aceste principii nu au fost întărite ca în vechea Constituție prin dispoziții asigurătoare a sincerei lor aplicări.

Decretele-legi permit azi nu numai interpetări care nu sînt în spiritul principiilor stabilite, dar chiar modificări și practici contrarii textelor constituționale.

Libertatea gîndirii, a presei, a asociațiilor este desființată printr-o cenzură care nu mai permite ca opiniile să se poată exprima; asociațiile politice au fost dizolvate prin suprimarea partidelor, iar suspendarea inamovibilității magistraturii și decretul-lege care regulează soarta magistratilor îi pune pe aceștia la discreția Ministerului justiției.

Astăzi, opinia publică din România Mare este înăbușită și îngrijorată, iar un popor care a trăit și prosperat în libertate nu mai are nici o acțiune în viața țării lui. El trăiește în întuneric și la fiecare moment se așteaptă la decretarea unor legi care îl asupresc și-i ridică drepturile pe care le-a cîștigat printr-o lungă luptă de emancipare.

Nimeni nu mai poate arăta greșelile ce se fac și a lua cuvîntul pentru a cere îndreptarea lor. De aceea, o adîncă nemulțumire se răspîndește în toate straturile poporului.

Maiestatea Voastră a rupt orice contact cu toate persoanele politice care au o lungă experiență a treburilor publice și care au lucrat la întemeierea, organizarea și întregirea României moderne.

Nemaiputîndu-se face o acțiune politică la lumina zilei, ea se face în taină și nemulțumirile se grămădesc, fără să poată fi canalizate și aduse la cunoștința Maiestății Voastre.

Nu mai există o supapă de siguranță care să le atenueze.

Propagandă națională care să prindă în mase și lămurirea opiniei publice nu se pot face cu funcționari care au un rol de îndeplinit.

Pe cînd în alte țări, chiar și cele de dictatură, guvernul se reazimă pe opinia publică, la noi el este izolat de țară și de această izolare suferă și Maiestatea Voastră.

Astăzi, cînd există un pericol real, creat de chestiunea cehoslovacă, cînd se pune la ordinea zilei revizuirea frontierilor și drepturilor de autodeterminare a minorităților, azi cînd se impune o solidaritate a tuturor cetățenilor conștienți, căroră li se cer sacrificii bănești iar mîine și trupesti, azi cînd contactul dintre rege, guvern și țară ar trebui să fie mai strîns ca oricînd, starea sufletească în care este populația țării devine un adevărat pericol atît pentru Coroană, cît și pentru patria noastră.

Dacă la un moment dat, Maiestatea Voastră a crezut necesar să suprimă garanțiile vechii Constituții și să se izoleze de partidele politice, azi, pentru întărirea țării și Coroanei și pentru prestigiul României în lume, pentru rezistența ei la furtunile ce o amenință, trebuie neapărat restabilită legătura slăbită între tron și națiune și trebuie creată între români o solidaritate și un avînt care

să permită României să învingă pericolele ce o amenință.

Gîndul tuturor românilor se îndreaptă în ceasul acesta către Maiestatea Voastră, în convingerea că ea este pătrunsă de însemnătatea istorică a zilelor de astăzi, de înțelegerea greutății a răspunderii lor și că va reveni la vechile principii constituționale, pentru mîntuirea țării.

(ss) C.I.C. Brătianu,
președintele Partidului Național
Liberal

(ss) Iuliu Maniu,
președintele Partidului
Național Țărănesc

(Ambele scrisori: Arhivele Statului București, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosarul nr. 61/1940, filele 2-3; 4-5)

„Posibilitatea intervenției României nu mai există!”

Semnarea pactului de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939 a marcat unul din momentele hotărîtoare în cadrul procesului de izolare internațională a României, cu cîteva zile doar înaintea declanșării celei de a doua conflagrații mondiale. Conținutul pactului și al protocoalelor sale secrete (Magazin istoric, nr. 12/ 1989) ilustrează limpede faptul că România intrase în faza acută a izolării sale internaționale, devenind, cum spunea marele istoric Nicolae Iorga, „o țară pîndită”, vizată direct și amenințată de politica statelor revizioniste. Acest fapt rezultă limpede din telegrama adresată de Adolf Hitler lui Benito Mussolini la 25 august 1939, orele 3.20 p.m.

„DUCE,

În ultimul timp, Germania și Rusia s-au angrenat într-un schimb de vederi în legătură cu restabilirea relațiilor politice reciproce...

Graba manifestată de Kremlin pentru refacerea relațiilor sale cu Germania, care a devenit evidentă după plecarea lui Litvinov, a devenit și mai accentuată în ultimele săptămîni și mi-a dat în prezent posibilitatea, în urma unei clarificări preliminare, să-mi trimit ministrul de externe la Moscova pentru încheierea unui tratat care constituie cel mai existent pact de neagresiune din cîte există și al cărui text a fost dat publicității. Pactul este necondiționat și include de asemenea obligația consultării pentru toate problemele care afectează Rusia și Germania. Mai presus de toate acestea, eu trebuie să vă spun,

Duce, că, prin acordurile încheiate, s-a asigurat atitudinea cea mai binevoitoare a Rusiei în cazul unui conflict și, înainte de toate, că posibilitatea intervenției României în cazul unui astfel de conflict nu mai există!

În aceste împrejurări, chiar și Turcia nu poate să facă altceva decît să-și revizuiască poziția anterioară. Însă eu repet încă o dată că România nu se mai află în postura de a putea lua parte la vreun conflict împotriva Axei! Cred că pot să vă spun, Duce, că în urma negocierilor cu Uniunea Sovietică, s-a creat o situație politică internațională cu totul nouă, situație care poate fi considerată ca cea mai mare cucerire posibilă a Axei...

ADOLF HITLER".
(Documents on German Foreign Policy, 1918-1945, Series D, vol. VII, document nr. 266)

Reproșuri amenințătoare

La cîteva zile doar după prăbușirea Franței, Adolf Hitler s-a adresat printr-o scrisoare regelui Carol II, document al cărui conținut exprimă cît se poate de limpede poziția Germaniei naziste față de România în momentul în care preponderența politică, militară și economică a statelor Axei pe continentul european devenise de domeniul evidenței. Ce viitor aștepta România, judecîndu-l după modul în care cancelarul nazist recapitula faptele de politică externă românească ale deceniului ce se încheia cu vîdite tente de dojană amenințătoare?

„Cartierul General al Fîhrerului,
29.VI.1940

Deduc din raportul ministrului meu că Maiestatea Voastră se teme că ar exista vreo legătură între evenimentele care au loc în prezent în România și vizita Maiestății Voastre la Berghof [la 24 noiembrie 1938]. Acest lucru mi-a fost confirmat și de telegrama pe care Maiestatea Voastră a avut bunăvoința să mi-o adreseze.

Vizita D-stră la Berghof a avut loc la 24 noiembrie 1938. Motivul principal al acestei convorbiri a fost în primul rînd neliniștea Maiestății Voastre față de situația amenințătoare care s-a dezvoltat în rămășița statului actual al Cehoslovaciei [de după acordul de la München]. La această convorbire, Maiestatea Voastră și-a exprimat dorința, ca în nici o împrejurare Carpato-Ucraina să nu fie dată Ungariei, accentuînd, totodată, necesitatea de a avea un coridor direct spre Germania. Maiestatea Voastră și-a exprimat

chiar dorința ca Reichul german, dacă ar avea posibilitatea, să-și asume sarcina construirii unui Reich Autobahn în acest scop, peste teritoriul Slovaciei, prin Carpato-Ucraina, spre România. Atunci eu mi-am exprimat atît argumentele economice, cît și cele politice, împotriva unui astfel de plan. Cu toate acestea, puțin timp după aceea — și anume, în primăvara anului 1939 — Anglia a declarat cu emfază că Germania vrea să-și facă o breșă spre România. Aceste înșinuări, care erau în contradicție cu esența convorbirii care a avut loc atunci, și care s-au agravat ca rezultat al afirmațiilor britanice despre un pretins ultimatum dat de către Reichul german României, din nefericire nu au fost corectate sau respinse de către guvernul român, așa după cum ne-am fi așteptat [*Magazin istoric*, nr. 9/ 1989]. Dimpotrivă, atunci cînd Anglia a folosit aceste argumente și a oferit României un pact de asistență mutuală împotriva Germaniei, România nu numai că nu a respins această propunere, ci a și acceptat-o¹. Pretenția propagandei britanice cu privire la o pretinsă amenințare a României de către Germania a fost deci confirmată, cel puțin indirect.

Tocmai aceste imputări continue la adresa planurilor germane, într-o regiune care se află cu totul în afara sferelor noastre de interes, au dus mai apoi, în vara anului 1939, la discuțiile de la Moscova și în cele din urmă la pecetluirea relațiilor germano-ruse [*Magazin istoric*, nr. 12/1989]. Semnificația acestei clarificări se află însă în stabilirea faptului că există regiuni în care Germania este interesată din punct de vedere politic, regiuni în care Germania este interesată numai din punct de vedere economic, și regiuni în care Germania nu este deloc interesată.

În ceea ce privește România, Germania nu a avut niciodată interese politice în această țară și, în consecință, a refuzat să exercite orice influență în acest sens. Însă, în ciuda acestui fapt, după cum știe destul de bine Maiestatea Voastră, România a fost timp de cîteva decenii aliatul activ și hotărît al oponenților Reichului german. Nu trebuie să amintesc decît atitudinea rigidă a delegației române la Geneva. Numai în ultimul timp a încercat ca să se elibereze de acele legături care au ținut-o în tabăra anti-germană. Materialul documentar care se află la dispoziția guvernului german ne oferă o serie de informații instructive în acest sens.

În ceea ce privește conflictul în sine, guvernul meu a încercat de la bun început, față de fiecare parte, să arate că există posibilitatea evitării unui conflict armat deoarece

eu consider că, în împrejurările actuale, cel mai profitabil țel pe care poate să-l urmărească România este apărarea păcii. Eu aș fi bucuros să pot fi de vreun folos Maiestății Voastre în acest sens, în măsura în care aceasta stă în puterea Germaniei.

ADOLF HITLER"

(*Documents on German Foreign Policy, 1918-1945*, Series D, vol. X, document nr. 56).

„Ultimul meu strigăt de alarmă, Maiestate“

Evenimentele din 26-28 iunie 1940 (Magazin istoric, nr. 6/1990) au cutremurat întreaga societate românească. Este momentul în care generalul Ion Antonescu adresează un memoriu regelui Carol II, memoriu al cărui conținut îl reproducem mai jos:

„MAIESTATE,

Țara se prăbușește. În Basarabia și Bucovina se petrec scene sfîșietoare.

Mari și mici unități, abandonate de șefi și surprinse fără ordine, se lasă dezarmate la prima amenințare.

Funcționarii, familiile lor și ale ofițerilor au fost lăsate pradă celei mai groaznice urgii. Materiale imense și depozite militare, acumulate acolo din incurie și menținute pînă în ultimul moment din ordin, au rămas în mîna inamicului.

Îată, Maiestate, schițat din fugă, numai un capitol al tragediei și al calvarului unui neam care este numai la început.

Poporul și armata au fost dezarmați fără luptă. Demoralizarea lor este fără limită. Lipsa lor de încredere în conducători este totală. Ura lor în contra vinovaților, a tuturor vinovaților de ieri și de azi, crește.

Consiliul de Coroană va hotărî să cedați. Deciziunea a dezlănțuit haosul. Consecința lui, anarhia și anarhizarea, sînt însă numai la începutul lor. Țara care simte, țara care vede, țara care presimte, țara toată este consternată și în panică. Este consternată și în panică fiindcă a auzit de repetate ori pe prim-ministrii și pe miniștrii ei declarînd că: «Sîntem înarmați pînă în dinți», că «Nu vom ceda nici o brazdă», că «Să avem încredere oarbă și fără control în șefi și în priceperea și înțelepciunea regelui».

Nici o replică nu a fost tolerată. Orice strigăt public de alarmă a fost înăbușit, adesea singeros.

Țara a mai avut încredere, fiindcă genera-

¹ Se referă la convorbirea dintre lordul Halifax, secretar de stat la Ministerul de externe al Marii Britanii, și ministrul României la Londra, V.V. Tilea cu privire la problema acordării unui împrumut de 10 milioane lire sterline solicitat de către guvernul român.

lul pe care Maiestatea Ta l-a acoperit cu cea mai mare încredere a declarat la un banchet că sinteți «cel mai puternic rege din Europa» și în neuitata și recenta declarație de la Chișinău¹ — fiind desigur îndusă în eroare — a asigurat-o că a încins-o cu un stăvilă de foc, de fier și de beton peste care nimeni nu va putea trece.

Realitatea însă s-a răzburat.

S-a răzburat, fiindcă era alta, cu totul alta.

Dar, Maiestate, toate acestea sînt fapte consumate; nu putem stărui acum asupra lor, nu ne îngăduie nici timpul și nici evenimentele. Dar chiar dacă ne va îngădui, nu am face-o.

Am contribuit conștient la precipitarea catastrofei și pe plan intern. Acum trebuie să ne întrebăm: ce facem? Și avem datoria să stringem rîndurile. Abandonăm totul și ne refugiem între noi? Ori încercăm chiar și imposibilul? Aceasta trebuie să facem; opera va fi grea, dar nu imposibilă: trebuie să încercăm. Încercarea însă nu o pot face tot acei care sînt vinovați de a fi pregătit și dezlănțuit catastrofa. Ei ar spori-o.

Trebuie schimbat imediat și sistemul, și oamenii.

Dacă Maiestatea Ta nu va apleca nici în acest ceas suprem urechile la durerile neamului, prăbușirea totală, prăbușirea iremediabilă, cu tot cortegiul ei de crime și de distrugeri, va urma.

Am prevenit de ani de zile, în scris și în verbal, și guvernele și pe șefii militari răspunzători, și pe Maiestatea Ta că va veni catastrofa de azi. Metodele întrebuintate în selecționare și în conducere trebuiau să ne ducă fatal la această scadență. Am fost însă socotit ca răzvrătit și lovit ca atare.

În fața catastrofei, am uitat totul.

Sînt gata să dau concursul, dar la atitudine cinstită trebuie să mi se răspundă cu atitudine cinstită.

Nu mă voi răzbuna și nu voi răzbuna pe nimeni. Voi încerca numai să salvez ce mai este cu puțință de salvat din Coroană, din ordine și din granițe. Ascultă-mă cel puțin în acest ceas, Maiestate.

Nu am fost dușman al Maiestății Tale. Am fost un slujitor fanatic al acestui neam. Am fost înlăturat prin intrigă și calomnie de acei care au dus țara unde este și de forțele oculte. Nu mai asculta de aceștia, Maiestate.

Ei te-au adus unde ești și ne-au adus unde ne găsim.

Este ultimul meu strigăt de alarmă, Maiestate.

4 iulie 1940

General Ion Antonescu²

¹ Sub această formulă Antonescu viza de fapt cuvîntarea făcută de Carol II la 6 ianuarie 1940, cu prilejul vizitei făcute la Chișinău și în cadrul căreia subliniasă în termeni superlativi valoarea liniilor de fortificații de la granița de est a țării, așa-numita „Linie Carol”.

(Arhivele Statului București, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosarul nr. 318/1940-1943, filele 96-97)

„Rezultatul ar putea fi chiar distrugerea României”

15 iulie 1940. Mai erau doar 10 zile pînă în clipa monstuoasei sentințe de la Viena. Adolf Hitler se adresează printr-o scrisoare cu caracter ultimativ lui Carol II, al cărei text devine imperativ obligatoriu pentru înțelegerea dramaticelor evenimente de la sfîrșitul lunii august și începutul lui septembrie 1940. Iată conținutul acestei scrisori:

*„Cartierul general al Führerului
15 iulie 1940*

MAIESTATEA VOASTRĂ,

Evenimentele, împreună cu unele deliberrări care au avut loc în urma acestor evenimente, m-au împiedicat pînă astăzi să-mi exprim părerea asupra propunerilor pe care Maiestatea Voastră mi le-a comunicat². Sînt nevoit să vă rog să acceptați situația extraordinară și pericolele pe care le implică această situație, ca o explicație a sincerității incalificabile a gîndurilor pe care le voi exprima. Eu l-am informat și pe Duce asupra acestei scrisori. Există două posibilități pentru a preîntîmpina pericolele care provoacă neliniște atît Maiestății Voastre, cît și întregii României:

1. Abolirea tactică, adică încercarea de a salva ceea ce se mai poate salva printr-o adaptare abilă la situațiile care se vor ivi.

2. Metoda unei hotărîri fundamentale pentru a căuta o soluție finală și aplicarea ei în practică, chiar cu riscul unor sacrificii.

Cu privire la prima metodă, Maiestatea Voastră, eu nu mai pot să adaug nimic. În tot cursul vieții mele eu am fost un om al hotărîrilor fundamentale și numai datorită acestor hotărîri sper că voi reuși să obțin unele succese hotărîtoare. Orice încercare de a evita pericolele care amenință țara dumneavoastră prin manevre tactice de orice fel trebuie să fie și va fi sortită eșecului. Mai devreme sau mai tîrziu — și probabil într-un timp foarte scurt — rezultatul ar putea fi chiar distrugerea României.

În mod practic, eu am în vedere numai cea de a doua metodă. Eu nu neg dificultățile care vor fi întîmpinate în cadrul acestui proces, atît pe plan intern, cît și pe planul relațiilor externe. Cu toate acestea, eu pot

² Prin telegrama din 2 iulie 1940, în care Carol II solicita; între altele, trimiterea unei misiuni militare germane în România.

să prevăd, cel puțin pentru viitor, realizarea, la început a unei păci durabile, iar ulterior, a unei prosperități produrătoare pentru toți cei interesați.

Cea de a doua metodă, și singura pe care pot s-o recomand Maiestății Voastre, este o împăcare de bună credință cu Ungaria și Bulgaria. Eu mă refer la aceste două țări deoarece consider o eroare dezastruoasă să se creadă că prin acordarea unor concesiuni uneia dintre aceste două țări se va putea crea o dezbinare între ele, lucru care ar ușura rezistența în fața celei de a doua. Maiestatea Voastră, prin aceasta nu s-ar putea realiza decât cel mult un câștig temporar de timp. În mod evident vor lua naștere noi tensiuni și la primul prilej va izbucni o nouă criză. Acest prilej nu va întârzia să se materializeze; de fapt, tocmai această amânare a hotărârii va duce, în mod inevitabil și într-un timp foarte scurt, la această materializare.

În ceea ce privește aspectul pur legal, eu nu doresc să mai adaug nimic. Mi se pare că un factor hotărâtor în această problemă îl constituie aspectul puterii politice. În urma războiului mondial, România, favorizată de un noroc excepțional, a câștigat teritorii de la trei state. Din punctul de vedere al puterii politice, ea nu va putea să rețină mult timp aceste teritorii. Situația ar fi fost cu totul alta în cazul că România ar fi reușit să asimileze, din punct de vedere etnic și politic, aceste teritorii, sau dacă impotența militară a țărilor învecinate ar fi fost permanentă. Prima alternativă a eșuat să se materializeze, iar la cea de a doua nu se poate aștepta nimeni care are cât de cât cunoștințe despre legile care guvernează dezvoltarea națiunilor. Dacă România este obligată să înapoieze din nou, pe calea concesiilor, teritoriile care i-au fost atribuite, lucrul acesta nu constituie altceva decât ceea ce orice previziune umană a prevăzut că se va întâmpla într-o bună zi. Eu cred că constituie un mare câștig și faptul că Ungaria — după cât consider că am motive să cred — nu cere o definire pur legală a revendicărilor ei și este dispusă să negocieze pe baza unui compromis echitabil.

Cred că acum pot să schițez pe scurt, pentru Maiestatea Voastră, atitudinea Germaniei:

Reichul german nu are interese teritoriale la răsărit de linia care separă sferile de interes ale Germaniei și Rusiei, sau la răsărit de Slovacia și de frontiera germano-ungară și germano-iugoslavă, sau la sud de frontiera germano-iugoslavă și de cea germano-italiană. Interesele sale politice, dincolo de aceste limite, își găsesc expresia, în mare măsură, în stabilirea unei colaborări prietenești, în toate domeniile, cu națiunile care populează aceste regiuni. Același lucru este valabil și pentru interesele economice ale Germaniei. În consecință, Germania nu are

interese teritoriale nici în Ungaria, nici în România și nici în Bulgaria. Ea are legături de prietenie, dintre care, cele cu Ungaria și cu Bulgaria au existat și au fost cultivate o perioadă îndelungată.

Oferta României de a manifesta o atitudine prietenească față de Germania, desigur că a fost bine primită de Germania, mai cu seamă datorită faptului că în trecut și chiar până foarte recent, după cum s-a stabilit fără putință de tăgadă din documentele recent descoperite, atitudinea politicii oficiale române față de Germania, din nefericire, nu numai că nu a fost prietenească, dar a fost chiar ostilă. Trebuie să mărturisesc că, cel puțin pentru mine, motivele acestei atitudini sînt de neînțeles, în special în măsura în care este vorba de factori politici bine stabiliți. Consecințele finale ale acestei atitudini au fost mai mult în detrimentul României însăși, decât în detrimentul Germaniei. Dacă în ciuda acestor fapte, Germania mai manifestă încă dorința sinceră de a contribui la păstrarea păcii în toate aceste țări, ea este îndemnată în primul rînd și de un interes economic ușor de înțeles. Eu însă am făcut această declarație echivoc și guvernului ungar.

În cazul că nu va exista posibilitatea unei înțelegeri pașnice între România, Ungaria și Bulgaria, se înțelege de la sine că Germania ar putea anunța că de acum încolo nu va mai manifesta nici un interes față de dezvoltarea ulterioară a evenimentelor din sud-estul Europei. Reichul german este suficient de puternic a se apăra cu promptitudine, prin propriile puteri, împotriva amenințării oricărei agresiuni. Eu nu voi îngădui însă niciodată ca Wehrmachtul german să fie trimis într-o bătălie pentru cauze care sînt cu totul disproporționate față de sacrificiile pe care le implică un război. Dacă România, Ungaria și Bulgaria consideră că nu pot ajunge la o înțelegere, convingerea mea este că din această atitudine nu va beneficia nici una din aceste țări, ci dimpotrivă, ea va fi în detrimentul lor. În acest caz, eu nu mă voi simți chemat să fac nimic pentru a pune capăt dezvoltării ulterioare a evenimentelor. Situația militară a Reichului s-a dezvoltat atît de favorabil, încît ne dă posibilitatea, dacă va fi cazul, chiar să renunțăm la livrările de petrol, deși acest lucru ne va obliga la unele privațiuni. Eu am afirmat însă întotdeauna că vom putea accepta acest lucru ca un sacrificiu: cu toate acestea, desigur că această atitudine va fi mult mai puțin costisitoare decât implicarea Reichului în conflicte care există numai datorită faptului că ceilalți participanți nu vor ca rațiunea dreptă să prevaleze asupra pasiunilor și emoțiilor. Orice raționament just trebuie să ducă însă la recunoașterea faptului că în cele din urmă o revizuire a devenit inevita-

bilă și că cu cât mai repede va fi ea înfăptuită, cu atât mai mari vor fi beneficiile. Până când nu se va ajunge la o rezolvare rezonabilă a tuturor disputelor existente între România, Ungaria și Bulgaria, nu are nici un sens ca Germania să exploreze posibilitățile unei colaborări mai strânse sau să-și asume angajamente de proporții considerabile.

Dacă Maiestatea Voastră va putea, acum, să formuleze, în acest sens, punctul de vedere al României și va binevoi să mă informeze asupra acestui lucru, eu voi aduce imediat la cunoștința lui Mussolini, cât și a guvernului ungar și a celui bulgar, acest punct de vedere". (*Documents on German Foreign Policy, 1918-1945, Series D, vol X, documentul nr. 171.*)

„Eu răminind un simplu figurant“

Ajunși în acest punct, să dăm cuvîntul regelui Carol II, spre a afla din propriile-i mărturisiri în ce condiții s-au derulat ultimele zile ale domniei sale și în ce context, intern și extern, s-a produs căderea regimului instaurat de el la 10 februarie 1938. Precizăm că din însemnările fostului monarh am preluat doar acele pasaje care sînt semnificative pentru înțelegerea evenimentelor petrecute acum o jumătate de veac. Întreruperile de text le-am marcat prin puncte, iar explicațiile în paranteze drepte ne aparțin.

„Luni, 2 septembrie

De dimineață mă scol greu. E ziua iubitei mele [Elena Lupescu], cît de întunecat [e] sufletul atît de frumoasă e vremea. Un soare strălucitor și temperatura încălzită după ultimele zile de frig. O deștept cu flori și cu un dar de farfurii de argint, singurul lucru mai de soi ce l-am putut găsi în aceste vremuri grele. Ce urare aș putea să-i fac în aceste zile de amarăciune, afară de sănătate și așa să ne ajute Dumnezeu.

Am avut audiențe de lucru începînd cu generalul David Popescu, căruia îi atrag atenția foarte hotărît asupra primejdiilor ce ne amenință din cauza spiritului opiniei publice în ce privește arbitrajul. Zice că cunoaște acestea toate și că poate garanta de ordine. Urmează generalul Niculescu cu măruntășuri. Pe urmă, Crainic, care spune că trebuie complet refăcut ministerul și întregul serviciu de propagandă. Spune că în Italia ungurii au, în afară de ungueroaica mamei, a lui Ciano, un întreg regiment de femei care sînt sub comandă în slujba serviciului de propagandă națională. De ce n-am avea și noi același lucru?

Ultimul este Gigurtu. El este optimist și

crede hotărît că va putea domina situația.

S-au făcut schimbări la Poliție, unde s-a constatat că Morozov și Niki Ștefănescu susțineau pe legionarii, și, în special, pe Horia Sima. Au fost ambii reținuți la M[arele] St[at] M[ajor]. După-masă, am avut în audiență pe Valer Pop, care este extrem de îngrijorat de situație. Valul de nemulțumiri împotriva mea crește vertiginos, zice el chiar în armată. După el chestiunea prezintă o deosebită gravitate, căci ura se îndreaptă împotriva mea. Maniu, în primul rînd, și alții cer plecarea mea. Trebuie, zice el, cît mai repede o schimbare de guvern. Va trebui găsit cineva cu prestigiu și autoritate, cum ar fi, după părerea lui, generalul Antonescu. Am rămas uimit de această propunere. Voi putea oare avea încredere în el? Trebuie să mărturisesc că m-a pus foarte pe gînduri.

Seara, la cină, am sărbătorit pe Dudaia [Elena Lupescu], pe cît se poate în aceste zile; au mai fost la masă Urdăreanu și Rușescu.

Pe la 12.30, culcarea. N-am putut dormi. A fost o noapte de chin.

Marți, 3 septembrie

Dimineața, cu totul nedormit, am avut miștri, cel dintîi Gomoiu, cu măruntășuri, pe urmă Gruia, cu mai multe proiecte de legi. A urmat Manoilescu care n-avea nici el nimic deosebit, afară de cererea trimeasă Germaniei pentru o misiune de instrucție pentru armată.

După-amiază, am lucrat la ale mele. Pe urmă, a venit Urdăreanu să-mi vorbească de situație; crede, cum din nenorocire este și impresia mea, că Gigurtu nu este stăpîn pe situație. Aș fi dorit să țin acest guvern cît mai mult, dar trebuia să ne gîndim serios la un înlocuitor. A fost din nou Valer Pop la el. Cu toate că zice că această părere este independentă de vizită, totuși a fost adînc impresionat de ea.

După această convorbire s-a întîmplat un fapt grav. A avut loc o agresiune asupra sergentului de la poarta Palatului. Mai mulți indivizi l-au atacat și unul a tras, rîndindu-l în abdomen. De altfel, agresorul a fost doborât. În același timp, a avut loc un atac la Telefoane, unde s-a stricat colectorul, și unul la Radio, unde și acolo s-a produs o scurtă întrerupere, jandarmul din post fiind omorît.

Au mai fost răzvrătiri la Constanța și Brașov, unde autoritățile au fost atacate și unele localuri ocupate; ar fi fost morți și răniți. La Timișoara a fost și acolo un incident între șvabi și români. După cîte se pot desluși din aceste incidente, este o încercare de putch din partea Gărzii de fier, care vrea să-și realizeze dorințele prin forță. De la Palat se aud focuri de pistol, arme venite din Germania, pocnitura caracteristică Mause-

ului. Situația devine gravă, așa încât trebuie reacționat. Gigurtu e prea slab, iar Popescu David n-are energia de care se lăudase. Parcă îi e frică de a reacționa, mai ales împotriva Gărzii de fier.

Propunerea de a face apel la Antonescu ia corp, mai ales la Urdăreanu, care e totdeauna gata de a proceda la schimbări. Eu sint încă foarte îndoit asupra persoanei lui. Pînă mai ieri în domiciliul forțat la Bistrița, care va fi atitudinea lui, care va fi loialitatea lui față de mine? Raporturi bune are cu Garda de fier, cu Dinu Brătianu și cu Maniu. Acesta este un avantaj. Înainte de a face un pas definitiv am pus pe Urdăreanu să-l întreb pe generalul Mihail ce părere are asupra acestei eventualități. Răspunsul lui a fost clar, că nu-l iubește, dar că consideră că este un soldat și că nu poate trăda. Această părere a fost ultima picătură care a făcut să iau hotărîrea.

Acuma alt bucluc: persoana în chestie [Antonescu] trebuie găsită. Din cauza tulburărilor, el rămîne ascuns. Cu multă greutate, cu concursul lui Valer Pop, a putut fi găsit. A avut întîi o conversație cu Urdăreanu, în care a făcut rezerve și, mai ales, a spus că nu poate lua așa o răspundere dacă n-are coatele libere. L-am văzut și eu și l-am rugat să primească a forma guvernul. După oarecare discuții, și-a rezervat răspunsul. I-am spus că acest răspuns este urgent, căci ordinea trebuie restabilită.

Singura persoană care nu e deloc mulțumită de desfășurarea evenimentelor este Duduia, care consideră că se face un pas greșit și că nu va fi bine, n-are încredere în credința lui [Antonescu].

Miercuri, 4 - joi, 5 septembrie

Aceste două zile tragice, care au dat complect dreptate indoielilor Duduii, au fost așa de pline încît n-am putut scrie în fiecare seară. În 48 de ore toată situația mea este răsturnată și iată că din nou trebuie să iau drumul amar al pribegiei.

Miercuri, mai întîi, îl văd pe Gigurtu, care cum intră la mine în birou îmi spune: «Știu ce este vorbă, credeți că nu putem stăpîni situația, deci ați făcut apel la Antonescu; nici el nu va putea face mult».

Pe urmă, pe la miezăzi, Antonescu a depus legiuitul jurămint. După terminarea acestuia s-a întors către mine și a spus: «Așa să ajute Dumnezeu Maiestății Voastre și mie». A plecat, pe urmă, ca să încerce să-și formeze guvernul.

După-amiază, revine. În loc să se îmbunătățească, situația devine din ce în ce mai grea, manifestațiunile din stradă, în loc de a deveni mai liniștite odată cu numirea lui Antonescu, parcă se întăresc. Gardiștii iau vînt și el nu acționează. Întîi, îl vede pe Urdăreanu, la care este și Gigurtu. Acesta vrea

să plece, dar îl reține zicînd că, neputînd forma guvernul, va mai fi nevoie de el. Vine, pe urmă, să vorbească cu mine. Îmi spune că vizitele ce le-a făcut la prietenii săi, Brătianu și Maniu, n-au dat nici un rezultat, [aceștia] i-au refuzat concursul; nici la Garda de fier n-a avut mai mult succes. Am discutat chestiunea ordinii și cînd i-am spus [că] de ce nu reacționează, mi-a răspuns că nu se poate conta pe comandanți, mai ales pe generalul Coroamă, care a trecut complet de partea Gărzii de fier. Am propus să se dea comanda lui Paul Teodorescu, răspunde că unitățile nu-l vor urma. Pe urmă, l-am numit pe Orășanu, de care n-a voit să auză. Vorbind, ca ultima resursă, am numit pe Pantazi, despre care mi-a dat un răspuns că m-a uimit: «Credeți că el este credincios și va întrebuița forțe pentru a restabili ordinea?» Răspunsuri foarte descurajatoare din partea unui militar cu reputația de energic.

Rezultatul final al acestor conversații este că acceptă să-și continue misiunea, cu condiția că-l voi încredința cu conducerea treburilor, că voi întocmi un decret de depline puteri, prin care el devine complet stăpîn pe țară, eu rămîind un simplu figurant cu drepturi mai mult decorative. La acest gest a fost împins de vîrul¹ său Ică Antonescu, în ale cărui cunoștințe juridice are deplîină încredere. Chestiunea este foarte gravă, mai ales că era vorbă și de armată, cît pot am rezistat, dar cum este vorbă de a scăpa situația țării, de a face cu energie ordine, e mai bine s-o facă altul, și dacă văd că exagerează și că nu merge, am totdeauna dreptul de a retrage delegațiunea plinelor puteri. Redactarea lor a ținut destul de mult și a dus la discuții vii între Urdăreanu și juristul Ică Antonescu, care, mai dîr decît vîrul său, de multe ori l-a împiedicat de a ceda.

Dacă este spre binele țării, orice sacrificiu personal este binecuvîntat.

Însă joi situația nu s-a îmbunătățit, manifestațiunile continuă tot mai energice, sint încercări de a se face o mișcare învaluitoare a Palatului, care a cerut intervenția gărzii. Mihăiță a avut astăzi un gest splendid, care m-a mișcat pînă în măduva oaselor. Pe cînd manifestațiunea era în toiul ei, se auzeau în stradă focuri de Mausser, auzim, deodată, jos în odaia lui Mihăiță, un foc de revolver; întrebîndu-l ce s-a întîmplat, îmi răspunde că nimica. Duduia, însă, scoboară să vadă de ce e vorbă. Băiatul își încărcase pistolul ca să mă apere dacă manifestații răzbesc pînă la casă și un glonte pornise. Acest gest de credință tocmai în această seară este o mîngiere sufletească față de trădările și schimbările la față care au avut loc tot azi.

Valer Pop a venit să mă vază, sint convins

¹ În afara coincidenței de nume, între Mihai și Ion Antonescu nu era nici o legătură de rudenie — n.r.

că cu convența lui Antonescu, și mi-a spus că singura soluțiune este plecarea mea. Este cererea tuturor, a străzii, a armatei și a oamenilor politici. Ar fi condiția ce au pus-o Maniu, Brătianu și gardiștii [lui Antonescu] spre a colabora. Acest punct de vedere este împărțit și de președintele Consiliului. Aflu că a fost astăzi să facă o vizită lui Fabricius, care-l apăsăre cît timp fusese consemnat la Bistrița. În urma acestei vizite, atitudinea lui [s]-a schimbat; este semnul că s-a dat cu nemții, că caută să se sprijine pe Garda de fier, care azi, se vede clar, nu numai [că] face politică nazistă, dar sînt 100% agenții lor.

Cu această vizită a lui Valer Pop, care, în toată aceasta, a jucat rolul de comis voiajor al trădării, drama începe a se desena. Părearea Dudui începe a se verifica.

Discuții cu Urdăreanu, care este din ce în ce mai pesimist, care crede că în fața acestor presiuni a opiniei publice ar trebui să cedeze, să facă gestul înainte de a-mi fi impus.

După cină, mi se anunță lt. colonelul Elefterescu, adjutantul lui Antonescu; cere să mă vază, fiind purtătorul unei scrisori. Este mesajul fatal prin care mi se cere, pentru a restabili liniștea, de a renunța la tron. După cele ce le auzisem în decursul după-amiezei, acest mesajul n-a fost întru nimica o surpriză. Mi se cere cît mai curînd un răspuns. Părerile politicianilor, care mai totdeauna au fost împotriva mea, o cunosc; ceea ce în aceste împrejurări mă interesează este de a cunoaște părerea acelor care îi consider credincioși și pe care, eventual, aș putea să mă sprijin. În primul rînd, l-am chemat pe Balif, care e cel mai vechi și cinstit servitor al casei. Atitudinea lui a fost curioasă, n-a zis nici da, nici nu, dar astăzi el, care a fost atît de energic, este hotărît contra violențelor și fără violență nu se poate zice nu. Am mai văzut și pe generalii Mihail și Teodorescu; ei sînt de părere că se poate rezista. Altul care a mai venit și cu care am stat de vorbă este Manoiilescu; și el este în principiu împotriva plecării, totuși crede că este mai bine să vază care este atmosfera la Fabricius. N-a avut nevoie de a pune întrebarea, căci el a fost interogată unde am intențiunea să mă duc, care e direcția ce o voi lua, spre Sigmaringen ori alta. Bietul Manoiilescu era descompus, parcă vedea cît de greșită a fost politica nazofilă care a dus-o; mi-a fost milă de el.

Începe pentru mine o lungă luptă sufletească și de conștiință, care este datoria mea? Cît timp Duduia stătea de vorbă cu Mihăiță, eu am stat singur cu cel mai groaznic zbucium interior, cu o problemă de la care nu depinzi tu, dar tot poporul căruia i-ai jurat credință. Astăzi, condus de o ceată de rătăciți, se ridică împotriva ta, astăzi presiunea unei puteri atotputernice conduce mina acestor rătăciți. Care este interesul su-

prem al patriei? Dacă rămîn, vrea să zică: rezistență, vărsare de sînge, neliniște și, peste aceasta, toată intervențiunea străină dușmănoasă. Am dreptul de a pune țara în această periculoasă situație, chiar dacă finalmente este scăparea ei? Iată întrebarea. Am rezolvat-o prin cedare și, nerăspunzînd lui Antonescu, care n-a avut curajul de a se înfățișa în persoană, am scris o proclamație prin care trec puterea lui Mihăiță, cerînd țării să-i dea sprijinul spre a trece acest hop. N-am făcut decît o delegație, fără a abdica în mod formal. Această formulă a fost indicată de Ernest, el, cu drept cuvînt, s-a opus la vorba abdicare.

Altfel, soarta este aruncată. După 10 ani de străduință, zece ani de luptă și de muncă prin focurile concentrate ale dușmanilor de afară și din lăuntru, prin trădarea și mai ales, prin părăsirea, fără nici un efort de rezistență, a lui Antonescu, iată-mă din nou pus pe drumuri, din nou un pribeag pe drumuri străine.

În toată această dramă, figura cea mai patetică este Mihăiță. El rămîne singur victima împrejurărilor, neputincios, fără experiență în mijlocul acestor haite de lupi și de hieine. El e singurul care s-a opus din răspuțeri. El n-a voit să accepte această soluțiune, a trebuit tot talentul de persuasiune al Duduii ca să-l facă să priceapă că acest sacrificiu al său este o datorie către România, că dacă pleacă și el, totul se prăbușește. Disperat, a primit, dar a și făcut observația [că] dacă tata n-a putut să reușească cum am să pot eu? Am vorbit și eu cu el și, la rîndul meu, am explicat că are, ca prinț, o datorie care trece peste durerile și inconveniențele ome-nești, el trebuie să rămîie, dacă nu în alt rol, cel puțin în acela [de] portdrapel, el trebuie să ție filiiind stindardul dinastiei și României.

Așa așternute pe hîrtie evenimentele acestea par o pură înălțuire de fapte. Dar această înălțuire conține atîta durere sufletească, atîta sfîșietoare criză de conștiință, atîta amară deziluzie. În această zi de 5 sept. 1940, s-a rupt ceva în sufletul meu, care foarte cu greu, poate niciodată, nu se va mai putea drege.

Sînt acte de felonie care degradează un om. Ion Antonescu a comis una dintre acestea. Chiar dacă va face bine țării, nu va putea să șteargă această pată morală.

Vineri, 6 septembrie

Pe cît trec orele, cu atît tragedia se întărește. De dormit nu pot să zic, m-am trîntit îmbrăcat pe pat, Mihăiță, jos, a făcut același lucru, de dormit am făcut-o, căci lovitură de măciucă morală a fost așa de puternică încît parcă m-a trîntit la pămînt. Dis-de-dimineață, ca să nu se piarză timpul, să nu se poată reacționa, Antonescu l-a pus pe Mi-

hăită să depuie jurământul numai în fața sa, a patriarhului Nicodim și a lui Lupu, care, făcând uz de plinele puteri, l-a și numit prim-președinte al Casației. Cu toate că Constituția este suspendată și Parlamentul dizolvat, acest jurământ n-are nici [o] formă de legalitate, este din bunăvoință antonesciană, îi lipsește grația lui Dumnezeu și voința națională.

Sculat, îmi dezbrac uniforma, pentru cît timp numai Cel de Sus o știe.

E o zi de făcut bagaje și de luat rămas bun, e o zi atît de amarnică, cu toate că soarele strălucește, care fac[e] ca despărțirile să fie și mai tragice.

Urdăreanu are o muncă teribilă ca să organizeze plecarea, care va trebui să fie cît mai curînd, adică în decursul nopții, pe la 4 dimineața. Victoria atît de ușoră a elementelor opuse mie au întărit Garda de fier, care a strîns lumea pe Piața Palatului, și, cu toate că s-a publicat proclamația mea, manifestă zgomotos, riscînd să rupă grilajul și să invadeze Palatul. Cu toată teama unor excese, Antonescu, pînă seara tîrziu, nu ia nici o măsură ca să restabilească ordinea, parcă pentru el [e] o justificare a trădării. Singurul contact ce-l ia este cu Urdăreanu, în decursul căruia îi dă două scrisori de garanție, una că am libertatea de a mă duce ori și unde voi, cealaltă că mi se acordă o alocațiune anuală de 20 000 000 lei. Antonescu pretinde că plecarea nu se poate aranja atît de repede, Urdăreanu, de acord cu mine, insistă, mai ales că primul revine continuu cu teama lui să nu fie vărsare de sînge...

Atîtea sînt de făcut în această zi că, pînă la ora plecării, nu ai timp să resimți prea viu durerea. Citeva decepții, care, desigur, vor fi urmate de multe altele, au și început. Primul e Malaxa, care și-a manifestat atitudinea viitoare față de Duduia și Ernest, refuzînd să-i vază și abia vorbind la telefon; s-a dat cu gardiștii și nu vrea să supere pe nemți, altul este Ilasievici, care crede că nu este locul lui de a fi cu mine peste graniță. De altfel, nu prea este îmbulzeală de a pleca cu mine...

Am zis mai sus că este o zi a despărțirilor; am dorit, înainte de a pleca pentru Dumnezeu știe cît timp, să-mi iau rămas bun de la cîțiva colaboratori cu care lucrasem bine. Ca oameni politici, doi: Vaida și Iorga. Primul, patetic, ca întotdeauna, a găsit vorbe duioase, terminînd prin a zice că să dea Dumnezeu ca pentru țară sacrificiul meu să fie folositor. Iorga mai serios, dar la el am simțit prietenie sinceră, privește evenimintele sub o prismă mai istorico-fatalistă; e mulțumit că n-am dat abdicare formală, dar, în același timp, crede că revenirea mea pe tron nu se poate, ar fi, consideră el, ridicolă; aş putea să îndeplinesc rolul de mentor, de un fel de regent lîngă Mihăiță, care este prea tînăr. Mi-a mai spus, luînd rămas

bun, că ziarul lui, *Neamul românesc*, va înceta să apară cu începere de miine, este felul lui tacit de a protesta împotriva evenimentelor. Aș mai fi dorit să-l văd pe Tătarescu, dar e departe, la Poiana, și n-are timp să vină.

Au fost și adiourile Curții, toți întruniți în sala cea mare a tronului. Sînt unii cu adevărat emoționați, alții puțin, iar încă o serie de loc...

Cu aceasta, s-au sfîrșit aceste dureroase datorii și cu cît trece ziua cu atît vociferările multimii în fața Palatului sînt mai dezgustătoare și mai apăsătoare sufletește. Orele de seară, pînă la acele ale plecării, au fost cele mai grele...

Antonescu, după ce se angajase de a mă însoți pînă la graniță, în ultimul moment anunță că n-o poate face...

Pe la ora plecării, un nou incident. Dămăceanu transmite din partea lui Antonescu avizul ca Mihăiță să nu mă ducă la gară, împărțînd această părere. Împins de mine, Mihăiță nu se lasă călcat în picioare și se hotărăște tot să se ducă...

Am plecat într-un șir de automobile, eu cu Mihăiță, Duduia cu Duți Rusescu. Am trecut prin oraș, care, la această oră, 3.30 dimineața, este liniștit, cuprins de somn. Abia de la Șosea spre gară este un spalier de jandarmi, care nu dau onorul, ci păzesc; tot așa și gara este înconjurată, dă un aspect tragic. La gara Băneasa mă așteaptă Popescu David, care e încă ministru de interne, și colonelul Dragomir, însărcinați de Antonescu de a mă duce pînă la graniță. Îmi remit o scrisoare din partea acestuia, în care spune că din cauză că nu se simte bine nu mă poate însoți, după cum fusese vorba; ne face nouă, aceluia care plecăm, o impresie proastă această retragere din ultimul moment...

Simbătă, 7 septembrie

Crezusem că ieri a fost ziua cea mai groznică din viața mea. Am greșit, azi a fost mai rău, a fost cea mai oribilă, aceea care mă umple de dezgustul cel mai cumplit și-ți face rușine că te-ai născut român și om. După clipele de nesfîrșită amărăciune și adîncă durere a despărțirilor, culcîndu-ne, am adormit olecă.

Sosiți la Lugoj, văd mișcare multă în gară și trupe care se urcă în tren. În curînd, am avut explicația acestui lucru, gardiștii sînt stăpîni pe situație la Timișoara și la Jimbolia, ceruseră chiar ca trenul să fie înapoiat de la Turnu-Severin la București ca să nu pot pleca. Aci, la Lugoj, au trimis vorbă, prin cine nu știu, că sînt hotărîți să oprească trenul la Timișoara, să percheziționeze și s-o dea jos pe Duduia.

Panică la toți în tren, mai ales la Popescu

David, care este absolut de părere să se facă ceea ce cer, iar Duduia să fie pusă într-un automobil și trecută astfel peste graniță, însoțită fiind de unul dintre ofițerii mei și de un altul; tot entuziasmat pentru acest proiect este și Puiu Filitti. De îndată, însă, îmi dau seama că aci e altceva la mijloc, și că este o cursă ce mi se întinde, cu atât mai mult că ministrul de interne pare a fi de acord să permită legionarilor să percheziționeze trenul, și aceasta cu toate garanțiile ce le dăduse Antonescu pentru călătorie. Cînd, înainte de plecare, primisem scrisoarea sa prin care anunța că nu mă poate însoți, fiind bolnav, am avut, eu și cu Duduia, impresia netă că e ceva necurat la mijloc, dar așa o porcărie nu credeam.

Vorbesc cu cei din tren, începînd cu Urdăreanu, care spre cîntea lui, trebuie să zică este singurul care, de la început, a zis că acest lucru nu este posibil. Vine, pe urmă, Puiu, care crede că numai debarcînd pe Duduia avem posibilitatea de a trece fără greutate, și, în sfîrșit, David Popescu, care este foarte insistent pentru cedare. Nici o clipă n-am putut sta la îndoială asupra hotărîrii de luat, un refuz absolut din partea mea și ordinul ca trenul să treacă fără oprire prin gările Timișoara și Jimbolia...

Trenul, deci, continuă, garda se pune cu puștile-mitrăliere la ferestre spre a para orice atac. Intrînd în gara Timișoara, simt cu disperare că trenul încetinează. Deodată aud focuri, sînt pocniturele caracteristice care mi-au rămas în urechi de zilele trecute în București, plesnitura seacă și ascuțită a armelor gardiștilor, Mausserile germane. Trenul își iuțește alura, iar focurile se întesc, aud cum răspund armele noastre automate din tren. Cît am putut am baricadat pereții cabinei și fereastra, iar cu Duduia ne-am culcat pe jos. Cînd focurile au fost mai vii, Pussy, căteaua noastră atît de iubită, s-a așezat peste mine, ca și cînd ar fi voit să mă apere cu trupușorul ei. Uf, am trecut cu numai cîteva ferestre sparte, dar cea din cabina mea a rămas neatinsă. Ce a fost în suflul meu numai Dumnezeu știe, o jale de nedescris și o scribă cum nu se mai poate. M-a apucat o tristețe sufletească nesfîrșită

gîndindu-mă la tot ce m-am forțat să fac în acești 10 ani și ce recunoștință culeg, gloanțele unor tineri rătăciți și descreierați, dar tot gloanțe sînt.

De primejdie n-am scăpat încă cu totul că primul pas este făcut. Mai vine Puiu să insiste încă o dată să cedeze la cererile făcute, refuz cu indignare și sînt gata, după cum am zis, să risc orice, îmi dau prea bine seama că primejdia de la Jimbolia poate fi și mai mare, mai ales că la prima încercare reușita n-a fost a lor. Infrigurătoare și apăsătoare pînă la culme au fost cele 45 de minute pînă ce trenul s-a oprit, fiecare variațiune în iuțea de mers putea să însemneze ceva rău și pe acest sector sînt multe.

Trenul s-a oprit, Urdăreanu deschide ușa cabinei și anunță că sîntem la Veliko Kikinda, pe teritoriul iugoslav; am răsufletat..." ■

Grupaj realizat de:
Marian ȘTEFAN, Nicolae RAUȘ

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• Costin Murgescu — MERSUL IDEILOR ECONOMICE LA ROMÂNI, VOL. II.

Editura enciclopedică, București, 1990, 788 pp., 511 lei: lucrare apărută postum a regretatului om de știință prof. Costin Murgescu, membru corespicient al Academiei Române, care ne-a onorat în multe rînduri cu colaborarea sa la Magazin istoric; prezintă evoluția gîndirii economice naționale în epoca modernă, fiind structurată în două părți: Mersul ideilor agrare și Mersul ideii naționale.

• Raoul Șorban — FANTASMA IMPERIULUI UNGAR ȘI CASA EUROPEI.

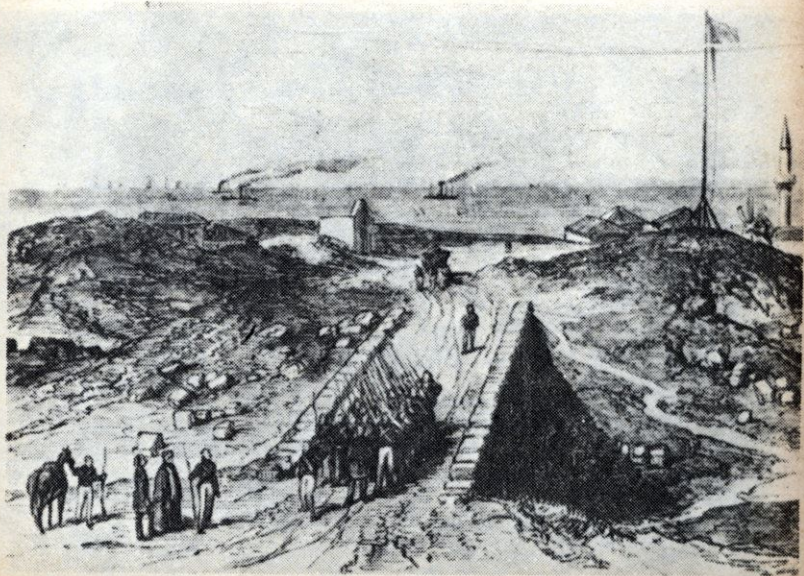
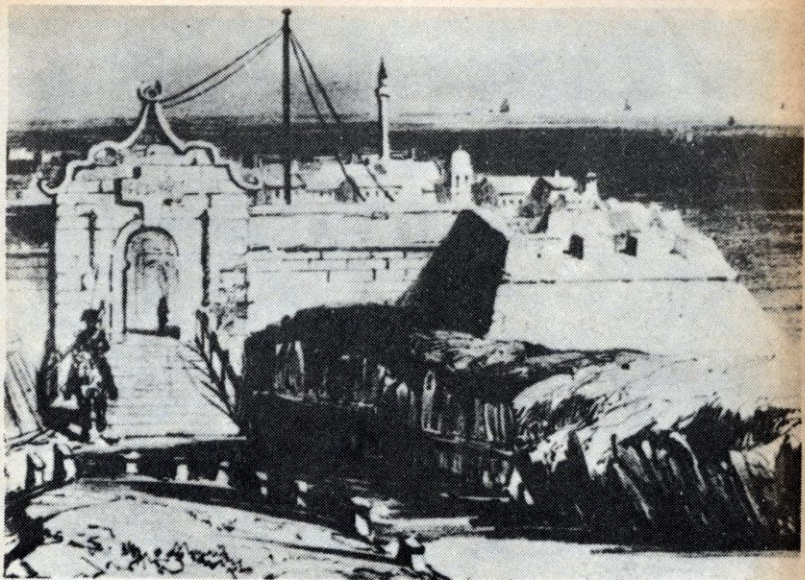
Editura Globus, București, 1990, 96 pp., 25 lei: doctrina ungarismului, neschimbată de-a lungul vremii, și rosturile ei actuale.

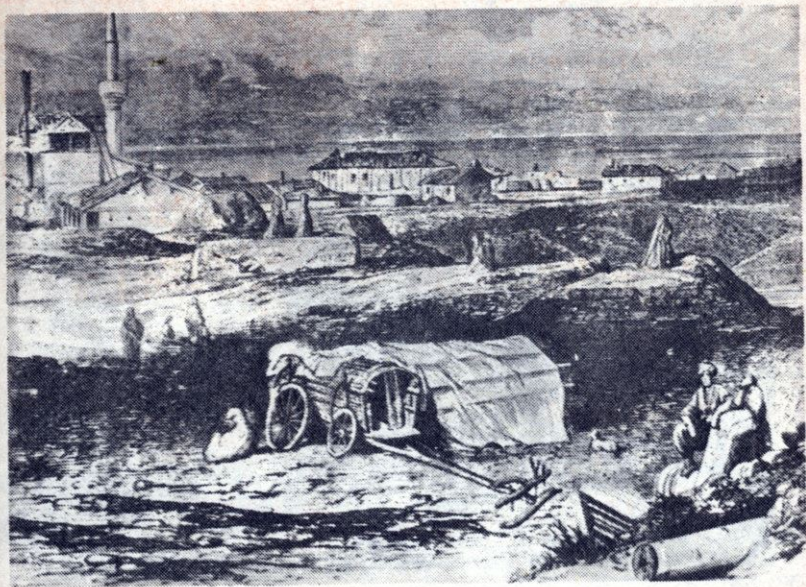
• Corneliu Bogdan, Eugen Preda — SPHERES OF INFLUENCE.

Boulder, Columbia University Press, New York: o versiune în limba engleză, abreviată, a lucrării Sferile de influență, apărută în anul 1986, în România, la Editura științifică și enciclopedică.

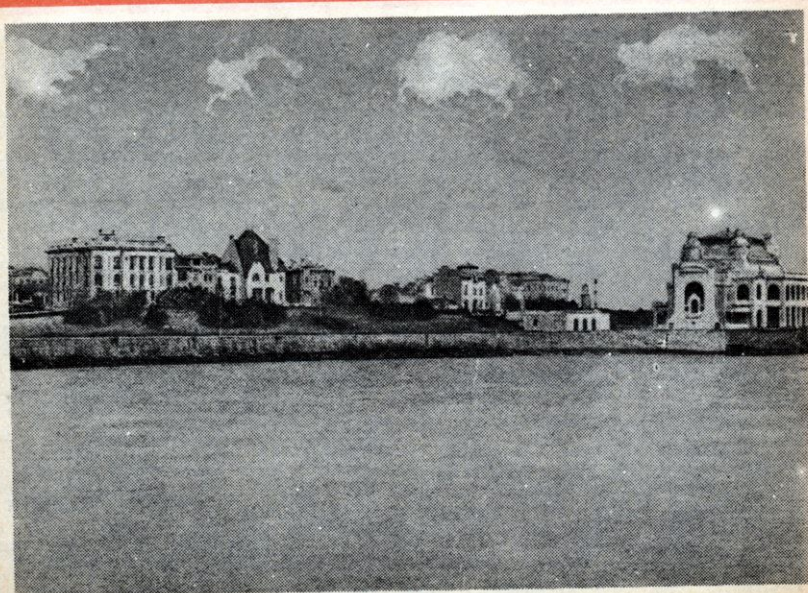
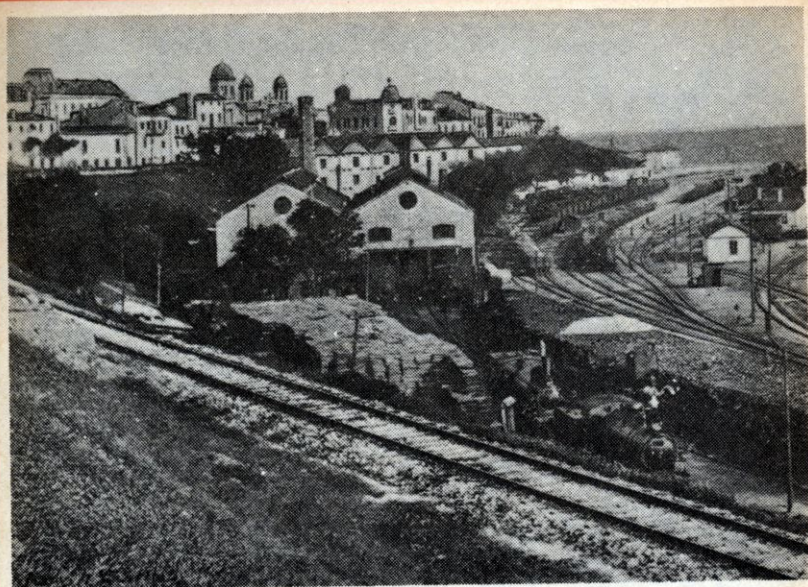
PLANSELE NOASTRE

①②③④ În imaginile de pe planșele 1, 2, 3 gravuri și litografii din veacul trecut, înfățișînd orașul Constanța în ultimele decenii de stăpînire otomană, respectiv în anii 1829, 1834, 1854, 1856 (imaginea din planșa 2 jos reprezintă tabăra construită de inginerii francezi în timpul războiului Crimeei) și 1877; imaginile de pe planșa 4 reprezintă ilustrate de la început de veac XX, semnificative pentru înfățișarea orașului după revenirea străvechiului pămînt dobrogian la patria mamă, România (Treptata (re)descoperire a Tomisului, p. 15)

Microarhiva MAGAZIN ISTORIC

TRAIAN BRATU:

"CREDINȚĂ PROFUNDĂ PENTRU ȚARA ACEASTĂ ȘI VIITORUL EI"

Germanist redutabil, pedagog desăvârșit, om cu opțiuni și atitudini democratice, Traian Bratu a reprezentat una dintre figurile de seamă ale învățămîntului universitar ieșean și ale culturii românești. Cel care a onorat Catedra de limba germană a Universității din Iași timp de peste trei decenii, se născuse în anul 1875 la Rășinari, lângă Sibiu, și era licențiat al Facultății de litere din București (1893) și doctor în filosofie al Universității din Berlin. După o perioadă în care a activat ca profesor secundar (la Rîmnicu Vilcea, 1900-1902, și Iași, 1902-1907), Traian Bratu a fost numit la 22 octombrie 1907 conferențiar la Catedra de germană, iar din 1916 profesor titular pînă în 1940. Ca profesor, om de știință, decan al Facultății de litere și filosofie, rector al Universității din Iași — funcție pe care a ocupat-o în repetate rânduri (1921, 1926, 1932, 1937) — sau reprezentant al instituției ieșene în Senatul țării (1928), Traian Bratu a militat consecvent pentru un învățămînt de înaltă academică, pentru educarea studenților în spiritul ideilor înaintate ale civilizației, democrației și progresului. „Pentru mine — afirma el cu prilejul desemnării (1921), în înalta funcție de rector — mai presus de toate stă demnitatea Universității care trebuie să rămînă inatocabilă”. Și din această înaltă înțelegere a menirii învățămîntului a derivat condamnarea aspră a manifestărilor fasciste, de la primele lor forme de manifestare. Referindu-se în 1922 la activitatea

„Asociației studenților români creștini”, el a caracterizat-o succint ca pe o „organizație teroristă, care, prin mijloace teroriste și anarhice, urmărește scopuri cu totul opuse activității universitare”. În 1935, el a interzis studenților ieșeni să participe la Congresul de la Craiova (17-19 aprilie 1935) al organizațiilor studențești de dreapta, apreciind că această manifestare era de „congres al unei organizații fasciste”. Poziția sa intransigentă față de elementele fasciste i-a atras ura de moarte a acestora din urmă, Traian Bratu fiind, la 1 martie 1937, victima unui atentat, pregătit metodic, prin manifestări ostile și repetate amenințări. Obligat să plece în străinătate pentru tratament — legionarii reușiseră în timpul atentatului să-i taie o ureche — îi scria din Germania distinsului fizician Ștefan Procopiu: „imi voi schimba urechea, dar nu și caracte-

rul”.

Un document inedit aflat în fondurile de manuscrise ale Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași¹ completează și nuanțează informațiile noastre despre atitudinea lui Traian Bratu față de grupările extremiste conduse de A.C.Cuza și Corneliu Zelea Codreanu, și, în același timp, desferie „tratatul” la care a fost supus de către adepții acestor grupări.

Pentru a înțelege mai exact conținutul documentului respectiv sînt necesare unele explicații. Profesorul Bratu își atrăsese adversitatea grupărilor fasciste încă din momentul în care, rector fiind, refuzase cererea de legalizare a „Asociației studenților naționaliști”. Lucrurile au luat o turnură și mai gravă în toamna anului 1933, cînd Carol II, însoțit de Al. Vaida-Voievod, președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de interne și alți demnitari, a sosit la Iași pentru a asista la deschiderea cursurilor universitare. Studenții „național-creștini” doreau să profite de prilej pentru a inaugura „casa studentească” în prezența regelui. Primul ministru, Vaida-Voievod, a fost de acord cu această inițiativă, cu toată opoziția rectorului Universității din Iași, prof. Traian Bratu. Acesta din urmă considera că a da curs acestei inițiative ar constitui o gravă eroare politică, cu consecințe nefaste. Opinie justificată, întrucît guvernul

¹ Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”, donația Traian Bratu 368/36, ciornea.

Valda-Voievod va cădea peste zece zile (14.XI.1933). Din acest motiv, el a solicitat o audiență la rege. La întrevederea care a avut loc, insistând asupra aspectului politic al chestiunii, profesorul Traian Bratu a atras atenția regelui că la sediul „Asociației studenților creștini” era arborat, alături de steagul românesc, și cel hitlerist cu crucea încirligată. În această situație — l-a precizat el suveranului — regele nu avea dreptul să treacă pragul unei case la intrarea căreia era arborat un steag străin. Și dacă totuși era hotărât să accepte invitația, a continuat rectorul

Traian Bratu, el îl va însoți, pentru că ipostaza de gazdă și de rector îl obliga, dar după ce vizita se va consuma, își va prezenta imediat demisia. Luind notă de poziția profesorului Bratu, regele n-a mai dat curs invitației, fapt ce a afectat puternic pe „studenții creștini”. Pentru eșecul lor politic, aceștia din urmă au înțeles să se răz-bune, așa după cum se vede în scrisoarea inedită din care reproducem ample pasaje.

În afara valorii ei documentare și umane, scrisoarea profesorului Traian Bratu reliefează o foarte bună cunoaștere a celor două grupări

extremiste de dreapta, a țălu-rilor lor politice, precum și a oficinelor care le subvențio-nau, în primul rînd cercurile hitleriste. Totodată el subli-niază pregnant lipsa de ade-rență a acestor grupări în rin-durile masei studenților. Ex-presie a unor puternice con-vingeri patriotice, antihitler-iste, scrisoarea ni-l proiect-ează pe semnatul ei în rin-dul acelor personalități din Partidul Național-Tărănesc, care în anii deceniului patru au înțeles să acționeze spre a bara ascensiunea fascismului în viața politică a țării.

D. IVĂNESCU

5.XI.1933

„Domnule Președinte,

Geamurile de la căsuța mea și nervii alor mei au plătit pentru atitudinea mea în cheștiunea proiectatei vizite a m.s. regelui la inaugurarea «Casei studențești». Eu numai indirect am probe pînă una alta.

Totuși un bine rezultat: s-a făcut pentru mine un început de lumină.

«Manifestanții» au venit spre casa mea în grup mai mare și strigînd în cor, unison și tempo, cum numai «batalioanele» d-lui Cuza sînt desrate de a o face: «Jos rectorul!», «Jos Traian Bratu!». Deci s-a văzut că cei lezați sînt cuzistii.

Instigatorul lor fusese domnul Velciu, un tînar licențiat în drept și «avocat» cuzist, iar printre cei care au dat fuga să azvîrle pie-trele ținute gata și pe urmă să fugă înapoi, un agent a recunoscut (așa mi-a declarat în aceeași seară domnul chestor) pe domnul Gavrilescu, care tăgăduiește hotărît, și pe domnii «advocați», adică licențiați în drept, Mociulschi, Velciu și Luca, toți trei membri cunoscuți ai «Ligi» domnului Cuza și toto-dată din comitetul sau consiliul de adminis-trație al «Casei studențești» sau al «Coope-rativei», care se pare a fi cu comitetul «Aso-ciației studenților creștini», iar acesta, cu statutul actual, de 12 ani nu a putut fi recu-noscut de Senatul Universității.

Reprezențați ai «Gărzii de fier» au fost la mine și au declarat în numele «legionarilor» lor că aceștia n-au participat și dezaprobă cele întîmplute. Firește, nu din dragoste pentru mine, ci din ură contra firmei concu-rente, a «Ligii» domnului Cuza.

Iar eu rămîn rectorul cu casa bombardată de elementele subvenționate de guvernul partidului său.

Față de această situație mă întreb:

Cum se poate ca guvernul [național-tără-nist] să dea din banii scumpi ai țării și rari

la dispoziția sa, fonduri respectabile pentru «organizare» de «Case studențești», fără a întreba pe rector și peste capul autorității universitare, ba chiar contra acesteia? Cînd doar rectorul și o parte din decani sînt din același partid? Și cînd doar sînt căminuri și cantine subvenționate de stat și conduse de autoritatea universitară!

Sînt studenți muncitori și modești, care n-au unde dormi și ce mîncă și nu mai în-cap în căminuri. N-ar fi mai înțelept, ca anu-mite sume să fie puse la dispoziția rectori-ilor; ca să împartă ei, pe baze de informații și discret, ajutoare numai acolo unde ele sînt într-adevăr de trebuință și meritate prin muncă cînstită? Dar cei din fruntea «miş-cărilor» studențești, în cea mai mare parte, nu prea sînt cunoscuți pe la decanate..., prin seminarii și laboratoare.

Dar poate aceasta face din politica gene-rală a guvernului, ca... să fie susținut domnul Cuza cu «Liga» sa și cu batalioanele sale, domnul Cuza, care de 40 de ani face poli-tică cu jertfele bănești ale altora, pînă la război ale studenților, de la război încoace, ale guvernelor și acum în urmă se pare și a național-socialiștilor din Germania, în orice caz ale altora, indiferent de cine erau, «Di-vide et impera».

Fie și așa. Dar după părerea mea, «bata-lioanele» domnului Cuza, afară de ariviștii din pătura de sus, sînt compuse din puțini, mai ales studenți, naivi și multe, foarte multe elemente strînse din drojdia societății, și, moralmente, nu sînt cu nimic superioare «legiunilor» domnului Zelea-Codreanu, iar șefii, departe unul de altul ca cerul de pămînt în ceea ce privește inteligența și cul-tura, au ceva comun după credința mea: nici unul nici altul nu cunosc absolut nimic sfînt. Unul e stăpînit de monamie — ura contra evreilor — și poate, după venirea la cîrmă a lui Hitler, de dorul de a guverna, iar celălalt nu poate trăi decît din politică. Dar suflet n-are. nici unul nici altul.

Primejdia și din partea unora și din partea altora este deosebit de mare...

Să se știe însă că ungind pe bot cițiva cu-ziști, pentru a-i momi, primejdia nu va fi stăvilă (cei citați aici nici nu reprezintă o valoare, mai ales morală). Și atît «digistii» cît și «gardistii» vor găsi oricîi de aceștia pentru a-i trimite la țară să ametească mințile oamenilor. Și cu cît vor fi mai proști, dar mai fanatizați, cu atît au să producă rezultate mai bune. Și proști găsesc destui, iar la fanatizare se pricepe foarte bine atît cuziștii cît și cei din «Garda de fier».

Dar mai presus de toate: e nu numai o greșeală, ci păcat săvîrșit contra viitorului țării a utiliza studențimea în această manevră politică. Codoșii și secăturile oricum tot acolo, la cuziști sau gardiști, au să-și găsească limanul, dacă n-or mai fi găsit unii și drumul spre partidele «de ordine», însă chiar și numai a considera majoritatea tineretului universitar ca aparținînd acestor direcțiuni este o vină mare, cu atît mai mult a-l canaliza într-acolo (și subvenționarea deci ar face aceasta).

Majoritatea studenților sînt tineri necăjiți, care-și caută făurirea unui rost în viață, în cazul cel mai rău prin muncă. Această majoritate trebuie cîștigată pentru muncă constructivă în vederea unui viitor bun al țării. Și calea spre ei nu duce nici pe la cuziști, nici pe la gardiști, unde sufletele curate sînt

rarissime aves¹, ci ei pot fi cîștigați prin dragoste și prin dreptate, în lumea lor și a ner-vilor lor, mai ales prin dreptate în acordarea oricărui fel de sprijin pentru cei care au nevoie de el...

Domnule Președinte,

V-am scris cele de mai sus nu din supă-rare sau ură contra celor care mi-au spart geamurile și au maltratât nervii alor mei, nu din dor de răzbunare sau din satisfacție. Izvorul lor nu e nici naivitatea, nici «filosofia», ci ele se izvorăsc dintr-o credință profundă, necesară și nu politică. Și vi le spun ca unul care pentru a doua oară simte apăsînd greu pe umeri răspunderea unui rectorat, căruia am înțeles să-i dau toate puterile mele, multe-puține cîte le am, și care sînt stăpînit și de dor pentru țara aceasta și viitorul ei, căci în ea au să trăiască copiii mei... Totodată și ca membru al singurului partid din care m-am făcut și voi face parte și în care am intrat cu credință, cu tot sufletul și cu multe iluzii.

Cu cel mai profund devotament,
Traian Bratu

Domnului dr. Alexandru Vaida-Voievod,
Președintele Consiliului de Miniștri, Președintele Partidului Național-Tărănesc, Bucu-rești». ■

¹ Păsări rare, expresie latină pentru a caracteriza persoane, fenomene, lucruri deosebit de rare.

Stimați cititori

Vă mai amintiți cum arătau numerele revistei noastre între anii 1967-1974? Pentru cei care ne-au devenit cititori în cel aproape 16 ani ce au trecut din 1974 o vom face noi. Eram o revistă cu 96 pagini. Eram o revistă cu o condiție grafică apropiată de standardele avansate. Și, dintr-o dată, în mai 1974, printr-un capriciu (de altfel premeditat) „revista a intrat la apă”, cum se spunea în combinatul care de 24 de ani ne tipărește cu multă pricepere și dăruire.

Am „intrat la apă” odată cu întreaga presă română, căreia dictatura ceaușistă i-a redus dintr-o trăsătură de condei tirajele, aparițiile, formatul, condiția grafică, drepturile de autor. Era, de fapt, una dintre măsurile cu care ceaușescu începea asediul — atît de îndelungat și chinuitor — împotriva culturii române. Pentru că presa — apoi radioul și televiziunea — au fost mereu și permanent în bătaia focului cabinetelor 1 și 2, zi de zi de acolo pornind indicații și decizii dintre cele mai stupide și aberante.

Tot de ani de zile cititorii ne scriu cu statornicie, solicitîndu-ne să revenim la vechiul număr de pagini — 96 —, spre a satisface în măsură mai mare setea lor de istorie. Tot ei, cititorii, ne-au spus de multe ori că în noile condiții prețul revistei este firesc să nu mai fie același.

Iată, așadar, că acum, într-o Românie liberă și democratică, în care presa se bucură de drepturile ei, sîntem în măsură să vă anunțăm că, începînd cu numărul viitor, 10/1990, Magazin istoric apare cu un număr sporit de pagini.

Vor fi deci 96 pagini — la fel ca în primii ani de apariție. Iar revista va costa 10 lei. Deci, nu uitați! Asigurați-vă din timp procurarea numărului 10/1990 al noii serii a revistei — primul număr prin care revenim, după o lungă întrerupere impusă de dictatură, la numărul de pagini cu care Magazin istoric și-a început drumul său în lume, în aprilie 1967.

Pagini solicitate cu stăruință de cititori în toți acești ani — pagini pe care acum, în libertate, le restituim tuturor celor care ne citesc.

Începînd cu numărul viitor, 10/1990, Magazin istoric — 96 pagini = 10 lei!

Precizăm, de asemenea, că cititorii care au abonamente la Magazin istoric și pentru trimestrul IV 1990 făcute pînă la 1 august 1990 nu vor achita nici o diferență de abonament, ei primind în continuare numerele pe lunile octombrie, noiembrie și decembrie a.c. în noul format de 96 pagini.

MINISTRUL ELVEȚIEI

LA BUCUREȘTI TRANSMITE... (VI)

Continuăm seria de extrase din rapoartele politice confidențiale trimise de René de Weck, ministrul Confederației Helvetice la București, către ministrul de externe de la Berna în timpul celui de-al doilea război mondial. Dacă prima selecție din aceste rapoarte conținea comentariile diplomatului elvețian privind participarea armatei române la războiul din est, în următoarele numere vom concentra aprecierile lui de Weck privind situația politică internă a României, preocupările guvernului legate de evoluția relațiilor româno-germane și, pe măsură încordării și degenerării acestor raporturi, încercările cercurilor conducătoare românești de a găsi o soluție de desprindere a țării din alianța cu puterile Axei; vor fi prezente, de asemenea, comentariile diplomatului elvețian despre starea de spirit a poporului român în anii războiului, raporturile dintre guvern și opoziție, acțiunile și soluțiile preconizate de diferitele forțe politice în vederea scoaterii României din grava situație în care se afla.

După cum afirma categoric de Weck, campania armatei române în est s-a bucurat, în prima sa parte, de sprijin popular, ea urmărind redobândirea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, răpite de U.R.S.S. în urma ultimatumului din iunie 1940 (Magazin istoric, nr. 6/1990). Cum se știe, atitudinea ostilă a Uniunii Sovietice față de România nu se limitase la acest act. Astfel, la numai câteva zile după ultimatumul adresat României în iunie 1940, guvernul sovietic a înștiințat cabinetul ungar, prin intermediul ministrului sovietic de la Budapesta, dar și prin cel al Ungariei la Moscova, că sprijină cererile ungare privind Transilvania, cereri pe care le consideră legitime (Documents on German Foreign Policy, 1918-1945, Series D, vol. X, doc. nr. 69 și 119). În baza acestei orientări, în zilele premergătoare dictatului de la Viena, U.R.S.S. a făcut presiuni asupra României, prin provocare de incidente de graniță, însoțite de note diplomatice amenințătoare. Intenția era de a se ajunge la ocuparea întregii Transilvanii de către Ungaria, în timp ce trupele sovietice ar fi ocupat restul României. După cum afirma istoricul american Stephen Fischer-Galați (The great powers and the fate of Transylvania between the two world wars — Marile puteri și soarta Transilvaniei între cele două războaie

mondiale —, studiu publicat în volumul Transilvania — the roots of ethnic conflict — Transilvania — rădăcinile conflictului etnic —, 1983, p. 187), înainte de izbucnirea războiului, U.R.S.S. s-a străduit să slăbească legăturile dintre Germania și România prin potențarea, prin diferite mijloace, a resentimentului provocat românilor de sentința dictatului de la Viena, resentiment care a dat o notă distinctă relațiilor româno-germane în anii 1940-1944. Gheorghe Barbul, în lucrarea Memorial Antonesco. Le troisième homme de l'Axe, apărută în 1950, la pagina 51, arată că Ion Antonescu i-a declarat lui Hitler, încă de la prima lor întâlnire, că principalele țeluri ale politicii sale externe vor fi „întoarcerea la patria mamă a Basarabiei, a regiunilor nordice ale Bucovinei și a Transilvaniei”. La care Hitler i-a replicat: „Nici o frontieră a continentului nu este definitivă” (Documents on German..., vol. XI, doc. nr. 381), răspuns repetat, sub diferite forme, pe tot parcursul războiului și care l-a menținut pe Antonescu în situația de șantaj, permanent nevoit să facă sacrificii tot mai mari pe front pentru a inclina, în ochii lui Hitler, balanța în favoarea lui, în privința reconsiderării apartenenței Transilvaniei.

În fond, dorința sinceră a lui Antonescu de a nu preocupă nimic pentru a reintregi țara (acțiune care, în viziunea lui, atunci, nu se putea realiza decât cu acordul lui Hitler, dar și de a evita căderea completă sub dominația politică, economică și militară a celui de al III-lea Reich) a dat naștere unei puternice contradicții a regimului antonescian, confruntat în același timp cu opinia publică și cercurile politice românești de opoziție, dar și cu propriul său aliat extern. Această contradicție a ieșit destul de repede în evidență, odată cu atingerea vechilor granițe răsăritene, cind simțămintele și dorința poporului român, consemnate, inclusiv de diplomatul elvețian, în formula „sint germanofil pină la Nistru, dar nu mai departe”, în numele cercurilor politice din opoziție, Iuliu Maniu, liderul Partidului Național-Tărănesc, îl scria generalului Antonescu, la 18 iulie 1941: „Dacă întreaga opinie publică românească, cu noi toți, am fost pentru recucerirea provinciilor rupte prin agresiune de la patria mamă, sintem categoric în contra ca România să urmărească obiective de agresiune. Nu este admisibil să ne prezentăm ca

agresori față de Rusia, astăzi aliata Angliei, probabil învingătoare, pentru alt obiectiv decât Basarabia sau Bucovina, în tovarășie de arme cu Ungaria și cu Axa care ne-au rupt printr-un act arbitrar..." **Prelungirea participării la război, atrăgea atenția Maniu, ar putea să compromită recuperarea Ardealului de Nord. Poziția liderului național-jărnist era în evidentă consonanță cu aceea a cercurilor conducătoare din Marea Britanie. Se mai știe și faptul că Iuliu Maniu stabilise contacte strinse cu ministrul american la București, Franklin Mott Günther (Magazin istoric, nr. 4/1985). Pe 20 iunie 1941, acesta i-a arătat lui Maniu că Statele Unite ale Americii privesc favorabil distrugerea comunismului, iar șase zile mai târziu, un alt di-**

plomat american Huston, îl informase că S.U.A. dovedesc înțelegere pentru poziția specială a României în conflictul cu U.R.S.S., dar totul va depinde de orientarea viitoare a României (Mareșalul Antonescu și războaiele pentru reîntregirea României, vol. II, 1988, p. 303). O lună mai târziu, ministrul american atrăgea atenția: „continuarea războiului de către români și finlandezi, dincolo de granițele lor naționale, este rău apreciat în S.U.A.” (Idem, p. 305).

Să urmărim modul în care diplomatul elvețian a surprins în rapoartele sale problemele atât de complexe cu care se confruntau conducerea țării și societatea românească în acei ani.

Andrei ȘIPERCO

1941

București, 24 iunie

... Români se arată în general încrezători în rezultatul operațiilor încredințate grupului de armate germano-române la conducerea căruia se află generalul Antonescu [grupul de armate respectiv era compus din: Armata III română, comandată de generalul Petre Dumitrescu, Armata IV română, comandată de general Nicolae Ciupercă și Armata XI germană, comandată de generalul Ritter von Schobert]. Ei speră că România își va putea retrace pionul din joc din momentul în care va recuceri teritoriile cedate anul trecut U.R.S.S.-ului. Dar mulți se îngrijorează la gândul că Reichul era un alt program, mult mai vast, și că, pentru a-l realiza, nu va ezita să se servească pînă la capăt de materialul uman furnizat de „Conducător”... (*Raport politic nr. 39*)

28 iunie

Iată o săptămînă de cînd România se află în stare de război cu U.R.S.S.

... Care este starea de spirit a românilor? Poporul pare să fie, ca întotdeauna, destul de fatalist. În ceea ce privește „elita”, aceia dintre reprezentanții ei care rămăseseră pînă acum susținători ai Angliei și încrezători în victoria ei finală manifestă o oarecare stînjeneală. Limbajul nu le mai

este același, dar e greu de spus, fără riscul de a greși, dacă sentimentele lor s-au schimbat sau doar frica de jandarm le schimbă modul de a se exprima. Ei doresc, bineînțeles, victoria armatelor române, speră că acestea le va reda teritoriile cedate anul trecut U.R.S.S.-ului, dar mulți dintre ei nu s-ar supăra să vadă mașina de război germană uzîndu-se în Rusia în folosul anglo-saxonilor: Mai ales ar dori ca soldații lor să se poată opri la Nistru și să nu fie obligați să continue să se bată pentru Reich, cît timp va dori-o Hitler. Își dau seama că aceasta nu va fi ușor de realizat.

Aceste sentimente se reflectă într-o expunere pe care domnii Maniu și Dinu Brătianu au adresat-o, prin curieri, organizațiilor respectivei lor partide, oficial dizolvate, dar care continuă să joace un rol în viața națiunii. Cei doi vechi „lideri” declară solidar că aprobă războiul, cu condiția ca acesta să nu antreneze România dincolo de „frontierele sale naturale”.

Înainte de a semna acest manifest, domnul Maniu avusese o întrevedere cu ministrul S.U.A. Fără a vorbi în numele guvernului său, domnul Günther, după ce a avut grijă să precizeze că exprimă o opinie pur personală, a formulat această părere:

Nu cred că guvernele britanic și american ar trata România ca pe un aliat al Germaniei dacă trupele române s-ar mulțumi să recu-

cerească teritoriile pierdute. Garanția dată de către puterile democratice [Franța și Anglia, la 13 aprilie 1939] a fost repudiată [la 1 iulie 1940] de către București. Anglia, cu toate acestea, nu rămîne mai puțin hotărîtă să restabilească în integritatea lor teritorială statele cucerite sau mutilate de adversarii lor. Deci, nu ar avea de ce să se opună realizării, de către armata română, a *status-quo ante*.

... Ambasadorul [sovietic la Londra] Maisky s-ar fi întreținut, pe de altă parte, cu domnul Tilea, fostul ministru al României în Anglia, revocat și căruia i s-a retras cetățenia română, dar care grupează în jurul lui, la Londra, un anumit număr de compatrioți, dușmani ai actualului regim. Maisky i-ar fi spus lui Tilea, de față cu martori, că dacă trupele române nu ar depăși Nistrul, U.R.S.S.-ul ar consimți să retrocedeze Basarabia (Rezerve față de această informație).

Generalul Antonescu și fideli săi știu și simt că-și joacă ultima carte în partida care a început. Mai mult ca oricînd, situația lor, în interior, este în mîinile Germaniei. „Conducătorul” trăiește într-o stare de euforie care-i face pe mulți patrioți să se teamă că vor vedea România plătinind scump onoarea cu care el se mîndrește, aceea de a fi comandantul șef al unui grup de armate germano-român. Ocupat cu armata, el lasă aproape în întregime

frinele guvernului vărului său [între cei doi nu exista nici un grad de rudenie], profesorul Mihai Antonescu, vicepreședinte al Consiliului și, de ieri, ministru al afacerilor externe...

Intrarea în război a Ungariei [la 27 iunie] este primită cu satisfacție în cercurile guvernamentale din București, unde se manifestă teama de a vedea pe maghiari profitând de faptul că românii erau ocupați în alte părți pentru a încerca împotriva lor câteva lovituri reale. Se pretinde că Antonescu ar fi cerut cu insistență, la Berlin, participarea acestor vecini neliniștiți la „războiul sfânt”. Chiar ar fi amenințat, dacă germanii nu s-ar fi executat sau dacă ungurii ar fi refuzat, că el va păstra în spate, sub pretextul menținerii ordinii în interior sau a ajutorării muncilor agricole, importante fracțiuni din armata română. În plus, această armată nu pare a fi în întregime sub arme, deși ordinul de mobilizare generală a fost dat pe 23. (*Raport politic nr. 41*)

20 iulie

... Pe data de 17, adresându-se unei adunări de jurnaliști români și străini, domnul Mihai Antonescu s-a lansat în atacuri foarte vii împotriva Ungariei. „Presa maghiară, a spus el în esență, ignoră deliberat că armatele noastre luptă astăzi alături una de cealaltă. Ea continuă împotriva noastră campania sa de ură și nu se teme chiar să furnizeze dușmanului comun arme împotriva noastră. Guvernul de la Budapesta îi jefuiește pe țărani români [din Transilvania de Nord] pentru a reconstitui marile domenii ale magnatilor ei. Pînă în prezent, din fidelitate față de Axă, noi am păstrat tăcerea, dar paharul este plin și de acum înainte noi vom ști să răspundem așa cum se cuvine perfidiilor maghiare...” (*Raport politic nr. 47*)

23 iulie

... Săptămîna trecută, dom-

nul Maniu, într-o scrisoare adresată „Conducătorului”, s-a ridicat împotriva declarațiilor făcute de domnul Mihai Antonescu asupra organizării regiunilor recucerite. Vechiul lider țărănist reclamă o Românie unitară. În plus, protestează dinaintea împotriva oricărei anexiuni a teritoriilor situate dincolo de Nistru... (*Raport politic nr. 49*)

5 august

... Cabinetul din București încearcă să combată tendințele defetiste sau, dacă preferăm, antigermane, ce se manifestă la numeroase elemente, civile și militare, ale națiunii. O circulară recentă interzice tuturor funcționarilor să „discute politică” la birou și, în mod special, să afirme că englezii vor sfîrși prin a câștiga războiul. Interesații trebuie să semneze o declarație ce precizează că au luat cunoștință de acest document.

Tensiunea care subzistă între unguri și români nu este în măsură să ușureze neliniștile „Conducătorului”. O ciocnire singeroasă s-a produs recent în regiunea de graniță, între Turda și Cluj (Klausenburg pentru germani, Kolosvar pentru maghiari). Evident, ea este prezentată în două versiuni absolute contradictorii... Ceea ce este sigur, e faptul că domnul von Killinger [ministru Germaniei la București] a pus toată lumea de acord, notificînd unora și altora ordinul de a sta liniștiți și făcînd ca punctele nevalgice ale regiunii de graniță să fie supravegheate de S.S.

Pare neîndoielnic că, în ziua în care supravegherea germană va slăbi, români și unguri se vor lua de gît. (*Raport politic nr. 54*)

16 august

...Dificultatea pentru guvernul „Conducătorului” este să facă să prevaleze soluții care să-i dea satisfacție în Est și care, în același timp, să nu-l slăbească în Vest, adică în iredentismul său antimaghiar.

În legătură cu aceasta, prietenii domnului Maniu fac să circule zvonul că, pentru a rezolva conflictul românomaghiar, a cărui acuitate nu diminuează, Germania s-ar gîndi să creeze în Transilvania un stat tampon „Volksdeutsch”; se vor reuni în jurul Sibului (Hermannstadt) toate minoritățile germane din Ungaria și din România, se vor alunga din acest teritoriu românii și maghiarii ce vor fi trimiși în interiorul frontierelor lor respective. Îmi este destul de greu să cred că cel de-al treilea Reich se atașează serios acestui proiect, a cărui realizare ar reconcilia împotriva sa pe cei doi oponenți pe care credea că îi departajase la Viena. Totuși, prezența unor numeroase detașamente S.S. de-a lungul noii frontiere româno-ungare dă ipotezei o anumită consistență. În schimbul noilor sacrificii ce îi vor fi cerute în Transilvania, regatul dunărean va primi compensații în dauna U.R.S.S. Cel puțin aceasta afirmă național-țărăniștii care, bineînțeles, combat din toate forțele combinația pe care ei o atribuie cancelarului Hitler... (*Raport politic nr. 56*)

23 august

... După două luni de „război sfînt”, prestigiul „Conducătorului” se găsește sensibil micșorat... Doriința de a vedea România încetînd să se bată „pentru regele Prusiei” se accentuează și se amplifică în opinia publică. Oficial, aceasta se numește defetism și duce la popularea închisorilor. Va veni ziua cînd ele vor fi atît de încapătoare pentru a primi pe toți „vinovații”...

Zilele trecute am avut o discuție cu domnul Gafencu, pe care îl voi revede mai mult săptămîna viitoare. Pentru moment, mă mulțumesc să vă semnalez că fostul ministru al afacerilor străine; a pus guvernul său în gardă, de la Moscova [unde a fost ministru, pînă la 22 iunie 1941], față de riscurile „cruciadei” antibolșeviste. Bineîn-

teles, nu a fost ascultat. De altfel, el a fost ținut (ca și ambasadorul Germaniei, contele von der Schulenburg) în ignoranță absolută față de ceea ce se pregătea: a aflat de intrarea în război a României de la Molotov... Astăzi, domnul Gafencu este mai sigur ca niciodată de victoria anglo-saxonă. Viitorul țării sale îl inspiră mari neliști. Poate va fi într-o zi în rândurile celor ce vor încerca să redreseze politica externă a regatului danubian. O mișcare în acest sens începe să se înfiripeze. Pentru moment, se pune întrebarea dacă guvernul va încerca s-o oprească prin teroare sau dacă va ține cont de o stare de spirit care nu a dispărut niciodată și care pare să fie în recrudescență. Un lucru este sigur: la București, ca și la Vichy, nu se va putea face să triumfe pentru mult timp o „ordine nouă” pe care opinia publică o respinge și care nu are alți apărători decît tirania polițienească. (Raport politic nr. 57)

30 august

În toate clasele sociale opinia publică românească începe să aibă neliști serioase, asupra rezultatului războiului. Nu numai în saloane și în cercuri, dar și pe stradă, în tramvaie, în magazine, în cele mai umile taverne; se surprind dialoguri revelatoare. Ceea ce alimentează această angoasă este, pe lângă creșterea mizeriei, aflulxul de răniți aduși de pe front. Ei sînt atît de numeroși în București, încît majoritatea spitalelor nu pot să le ofere decît un pat pentru doi. În unele spitale, chirurgii sînt insuficienți ca număr și operațiile se fac în condiții foarte grele...

Domnul Maniu a răspîndit, în românește și în mai multe limbi, textul avertismentelor pe care le-a adresat „Conducătorului”, în care îi semnala toate primejdiiile politicii sale „transnistriene”. Acest text, prin simplul fapt că pune în discuție ipoteza unei victorii anglo-saxone, a provocat furia germanilor. Pînă acum,

guvernul nu a îndrăznit să se atingă de liderul transilvănean...

Cabinetul din București, ca și cel de la Vichy, comite, după părerea mea, o eroare importantă pretinzînd că toți adversarii politicii sale sînt „judeo-comuniști”. În primul rînd, aceasta nu este adevărat. În cercurile informate, acest contraadevăr nu înșeală pe nimeni. Dar, în mase, el poate avea ca rezultat transformarea comuniștilor în martiri ai patriotismului integral și, în consecință, să le dea apă la moară. În afară de asta, ea seamănă confuzia și panica în clasele burgheze.

Cu toate că guvernul român se lasă ghidat docil de către Germania spre stepele „Transnistriei”, unde soldații săi cad cu miile, tensiunea româno-ungară persistă. În Ucraina, au avut loc bătăi între soldații celor două țări „aliate”. Se spune că germanii au considerat că este mai prudent să nu-i mai lase să se învecineze... (Raport politic nr. 59)

3 septembrie

Descumpănirea română se agravează pe zi ce trece. Se întinde acum în structurile profunde ale națiunii. În ciuda mizeriei de care suferă, poporul a acceptat ca resemnare un război pe care îl spera scurt. El credea că întoarcerea provinciilor cedate U.R.S.S.-ului va marca sfîrșitul necazurilor și va readuce prosperitatea. Nimic din toate acestea.

De cînd trupele marelui Antonescu au trecut Nistrul, unde sentimentul popular dorea să le vadă oprindu-se, pierderile lor, deja grele în primele săptămîni ale campaniei, depășesc tot ce s-ar fi putut imagina...

Mulți oameni de bine se agată de această speranță. În cercurile informate, se manifestă teama ca ea să nu fie dezamăgită. Opoziția față de regim găsește, în greșelile politice și militare ale lui Antonescu, subiecte, dacă nu de revoltă (deoarece ea nu posedă mijloacele de a intra în luptă deschisă), de consul-

tări și preparative în vederea unor evenimente de acum posibile... (Raport politic nr. 60)

4 septembrie

... Măsurile polițienești prin care guvernul încearcă să înăbuse orice opoziție neliștesc nu numai pe cei ce se simt mai mult sau mai puțin amenințați, ci și un număr mare de patrioți care, pînă în această zi, și-au acordat încrederea marelui Antonescu. „Nici nu credem, spun ei, că toți adversarii regimului sînt fie evrei, fie comuniști. Dacă se ajunge ca masele să fie convinse în acest sens, se va crea o stare de spirit foarte periculoasă. Atunci cînd circumstanțele externe vor permite o redresare a politicii noastre, poporul, care dorește această redresare, va acorda credit pentru a realiza [această redresare] extremiștilor de stînga. Prin urmare, în revoluția națională ce se întrevide, triumful acestora este pregătit sau pe cale să le fie asigurat un rol de prim plan, la care nici forța lor reală, nici activitatea anterioară, nu le dă dreptul să pretindă”.

Un alt subiect de alarmă este amenințarea ungară. Cu cît războiul devine mai oneros pentru români, cu atît „aliații” lor maghiari se arată mai insolenți... Ministrul Ungariei ține el însuși, în mod public, cuvîntări incendiare. Predecessorul său, domnul Barossy, astăzi președinte al Consiliului [de Miniștri al Ungariei] nu era fără îndoială, cel mai puțin ostil României, dar avea maniere mai bune... Dacă națiunea s-ar putea face auzită, ea ar fi unanimă în strigătul: „Să ne păstrăm soldații pentru a relua Ardealul”.

Dar la Budapesta, ca și în cele mai mici sate din cele două părți ale noii frontiere, unde trăiesc comunități ungare se proclamă în cor: „Ne trebuie toată Transilvania și noi o s-o avem”. (Raport politic nr. 61) ■

(Va urma)

Iulie 1830. Carol X și ministrul său, prințul de Polignac, se îndreaptă către Nôtre-Dame de Paris

pentru a celebra alipirea unui nou teritoriu la imperiul colonial francez: Algeria.

În cortegiul pot fi admirați și supraviețuitorii unei epoci îndepărtate, heralzii.

Cu tabarul lor albastru-violet (mantie amplă, scurtă, purtată peste armură) împodobit cu flori de crin brodate cu aur, pălărie cu panaș din pene de struț, ei preced caleașca regală. Aceasta avea să fie ultima apariție a heralzilor în Franța.

Emmanuel Bourassin, specialist în istoria Evului Mediu și a Renașterii,

autor al unor lucrări despre etichetă și costum în timpul

vechiului regim și al unei cărți intitulată, *Paj la curtea lui Ludovic XVI*,

se ocupă — într-un articol publicat în revista *Historia*, nr. 488 (august 1987),

pe care îl reproducem într-o formă prescurtată — de instituția heralzilor.

Diplomații Evului Mediu

Heralzi ai suveranilor au existat din timpul Greciei homerice și al Persiei lui Darius. Agamemnon, rege al Argosului și Mycenaei, îl avea pe Talthibios. În aspra Romă republicană, lictorii serveau în același timp ca ușieri, heralzi și uneori călăi. Heraldul (în latină *raduceator*) era prezent la curtea împăraților Imperiului roman de apus și, mai apoi, la cea a carolingienilor.

Dar abia în Evul Mediu dezvoltat s-a conturat importanța heralzilor ca predecesori ai diplomaților de pe Quay d'Orsay sau de la Foreign Office.

Ei erau însărcinați să ducă provocările stăpînului lor adversarilor și să aducă răspunsul. Provocările chemau fie la

HERALZII

război, fie la turnir. Acesta din urmă constituia, de fapt, o pregătire a războiului în timp de pace.

Înainte de începerea unei bătălii, heralzii celor două părți, cu cortegiul lor de trâmpeti și stegari, mergeau de la o tabără la alta pentru a striga provocările sau, dimpotrivă, pentru a negocia o învoială teritorială sau financiară. Ei nu luau parte la luptă.

Shakespeare¹ a descris foarte bine acel du-te-vingo al celor doi „regi de arme” (conducătorii heralzilor), francezul „Montjoie” și englezul „Garter”, înainte de bătălia de la Azincourt în magistrala lecție de istorie punctată, de altfel, de câteva erori care este drama *Henric V*.

După bătălie, indiferent de rezultat, heralzii celor două tabere străbăteau cîmpul de luptă și anunțau numele cavalerilor morți; cei care erau desfigurați de cumplite lovituri de secure sau de ghioagă puteau fi identificați după emailul și culorile blazonului lor. Știința heraldică necesită o bună memorie vizuală și studii foarte îndelungate.

Heralzii se bucurau de imunitate diplomatică. În 1429, englezii s-au descalificat luîndu-l prizonier pe unul dintre heralzii dăruirii de regele francez Carol VII Ioanei d'Arc. Respectul de care erau înconjuțați le deschidea toate ușile. Aveau și alte mari privilegii: puteau călări un cal sur sau alb, ca și regele și exer-

citau o mare putere judiciară. După ce primiseră ordinul suveranului sau al seniorului lor, aveau dreptul să degradeze un cavaler care se discreditase, confiscîndu-i blazonul.

În timpul turnirurilor, heralzii anunțau pe fiecare participant lansînd strigătul său de luptă. La sfîrșit, îl prezentau pe învingător „reginei” turnirului. Acest fastuos ceremonial a fost codificat în *Cartea turnirurilor*, păstrată în două exemplare la Biblioteca Națională din Paris.

Tot heralzii erau cei care anunțau marile evenimente ce priveau viața regatului și a familiei regale: stare de război, pace între regate, nașterea unui prinț, moartea unui

¹Magazin istoric, nr. 10/1970; 6-9/1990.

rege și înscăunarea succesorului său. În timpul funeraliilor regale, heralzii însoțeau rămășițele pămîntești la Saint-Denis. Înveșmîntați în haine de doliu, strigau de trei ori în fața gropii deschise: „Regele este mort!”, apoi „Trăiască... și Dumnezeu să-i dea o viață lungă și fericită!”.

Un tânăr de neam care vroia să intre în rîndul heralților era prezentat de doi dintre aceștia corporației. Dacă era acceptat, îl botezau în mod solemn cu vin vărsat dintr-un vas de aur. I se dădea atunci și porecla. Aflat în serviciul unui herald, el suna din trompetă, ducea mesajele și îndeplinea misiuni de mai mică importanță. Dacă era considerat demn de a deveni herald, după șapte ani de servicii credincioase, putea să fie promovat în acest rang prin votul unanim al corporației.

La curtea Franței exista un puternic și frumos ritual, datînd din secolul XIV, care reglementa botezul solemn al heralților. Regele, în timpul unei ceremonii solenne, boteza aspirantul vărsîndu-i pe cap o cupă cu vin, apoi i-o dăruia împreună cu tabarul albastru cu flori de crin brodați cu aur (violet-albastru începînd cu mijlocul secolului XVI) și bastonul de ofițer de arme. Noul herald primea numele provinciei sale („Gu-

yenne”, „Normandie”) sau al orașului de origine.

Un ritual de sute de ani

După un anumit număr de ani, heraldul care părea rege-lui drept cel mai valoros, cel mai capabil, cel mai onorabil, cel mai bun cunoscător al „nobilei științe” era ales „regele de arme” (în latină *raduceatorum perfectus*). El purta de obicei numele de „Montjoie”, dar au fost și unii care se numeau „Normandie” sau „Berry”.

Înscăunarea lui „Montjoie” era aproape la fel de solemnă ca o încoronare regală. Îmbrăcat într-un veșmînt regal îmblănit cu „menu vair” (blană confecționată din piei de veveriță, dispuse în formă de tablă de șah), el era condus de conetabil — și mai tirziu de decanul maresălilor — pînă la capela regală.

În timpul slujbei, viitorul „rege de arme” stătea în fața altarului, pe un scaun. În jurul lui se aflau cavalerii care purtau „onorurile”: coroana, tunica, spada. Regele îl pune-a să jure că își va îndeplini cu credință misiunea sa și îi încredința „strigătul” monarhiei franceze: „Montjoie Saint-Denis!” Apoi îl arma cavaler. Conetabilul îi încingea spada de onoare, regele însuși îi înmîna tabarul cu flori de crin împodobiți cu coroane de aur, îi prindea în piept „emailul” (medalion emailat cu blazonul Franței), apoi îl încorona așa cum fusese și el încoronat la Reims.

La dîneul care urma, „regele de arme” se așeza la celălalt capăt al mesei, dar era servit de marele pitar, marele paharnic, primul scutier, care tocmai îl serviseră pe suveran. După dîneu, maresălii Franței îl conduceau pe noul „rege de arme” la locuința sa.

Începînd cu sec. XV, în Franța nu mai exista decît un „rege de arme”. Totuși, în 1487 Carol VIII a numit, cu titlu excepțional, pe Gilbert Chauveau, herald al ducelui

de Bourbon, „mareșal de arme” cu misiunea de a verifica gradul de noblete și blazoanele seniorilor francezi. Heralzii trebuiau să țină la zi registrele cu blazoanele diferiților seniori și să primească severitate pe uzurpatori. Heralzii purtau pe tabar stemele stăpînului lor. Ar trebui, de asemenea, descrise fabuloasele tabaruri brodate în țesătură de aur ale heralților Imperiului german, tunicile împărțite în patru părți egale ale celor din Franța și Anglia, dar ar fi necesar să se consacre acestui lucru cărți întregi.

Rolul heralților s-a mai menținut o vreme în timpul regilor încă pasionați de obiceiurile cavalești, ca Ludovic XII (1498-1515) și Francisc I^o. Astfel, în 1509, „regele de arme” a dus Republicii venețiene provocarea lui Ludovic XII, iar în 1528, pe cînd Francisc I și Henry VIII (1509-1547) încheiaseră alianța lor, heraldul „Guyenne” și confratele său englez „Clarence” au mers să-l sfideze pe Carol Quintul, după un ritual de mai multe sute de ani. Henric II (1547-1559), continuator al tradiției, a trimis pe heraldul său „Angoulême” să someze orașele imperiale Dinant și Beaurain să se predea.

¹ Magazin istoric, nr. 2/1980.

Ultimii supraviețuitori

O singură dată, în 1564, Carol IX a trimis pe unul dintre heraldii săi să ceară conducătorilor protestanți să predea armele. A urmat o lungă pauză. Din nou, în 1628, Ludovic XIII a somat „prin voce de herald” orașul rebel La Rochelle, cerându-i să se supună. Și pentru că regele nu suporta să-i fie ofensați trimișii, hughenotii din orașul Privas, care trăsese într-un herald, au fost exterminați după ce au fost înfrinți. Ultima misiune diplomatică datează din timpul „Frondei”¹, când în 1649 regenta Anna de Austria și-a trimis heraldul la poarta Saint-Antoine. El a ordonat parizienilor din „Fronde” și prințului Conti să înceteze această revoltă dezastruoasă pentru regat.

Corporația heraldilor a suferit un afront prin crearea dregărilor de „mare maestru de ceremonii” și de „introducător al ambasadurilor”. Au primit o lovitură și mai crudă când, în 1615, Ludovic XIII a creat primul „judecător de arme” al Franței. Regele retrăgea astfel heraldilor săi privilegiul de a verifica armele și probele de noblete ale gentilimilor. Verificările gradului de noblete au fost foarte severe sub Ludovic XIV și Ludovic XV, amenziile și confiscările au plouat asupra contraveniențelor, lucru foarte profitabil pentru tezaurul regal, deseori sărăcit. Doi dintre contravenienții celebrii, La Fontaine² și La Bruyère³, au fost sancționați și considerați oameni de rănd. Heraldii vegheau regele pe patul de moarte, așezați pe

taburetele lor acoperite cu catifea violetă. Dar în 1715, marele șambelan a fost acela care a anunțat decesul lui Ludovic XIV, de la balconul camerei regale, la Versailles. El purta la pălărie o pană neagră. În fața asistenței care umpluse curtea de marmură, a strigat celebra formulă „Regele a murit”. A revenit după câteva minute cu o pană albă la pălărie și a strigat „Trăiască regele!”

Heraldii, trecuți sub ordinele marelui scutier, au continuat să apară la ceremoniile dinastice: încoronări, judecăți prezidate de rege, deschiderea Parlamentului, priveghiuri. Sînt văzuți precedîndu-l pe starostele negustorilor, care era un fel de primar al Parisului, pe cînd anunța locuitorilor prevederile tratatului de la Versailles ce confirma independența Statelor Unite (1783). Apar pentru ultima oară în public în timpul vechiului regim cu ocazia procesiunii de deschidere a „Stărilor Generale” din 1789.

Înlăturați în 1792, ei au fost readuși de Napoleon, care le-a dat o uniformă bizară. Pot fi văzuți în tabloul lui Etienne Barthélémy, care reprezintă intrarea împăratului și a împărătesei Marie-Louise la Tuileries, în 1810. Restaurarea a redat heraldilor o anumită splendoare, fiind prezenți atît la încoronarea lui Carol X în 1825, cît și în iulie 1830.

Două curți suverane și-au păstrat pînă în zilele noastre heraldii. În Spania, ei poartă tabar cu patru chenare reprezentînd stemele regatului; dar nu mai sînt decît un fel de „ușieri superiori”. În conservatoarea Mare Britanie, în schimb, „Corporația heraldilor” și-a menținut un mare prestigiu. Ea își are sediul într-un palat din Londra. Membrii ei au proclamat, în piete publică, înscăunarea reginei Elisabeta II. De asemenea, se înfățișează în mod solemn la deschiderea Parlamentului, ca ultimii supraviețuitori ai heraldilor de altă dată. ■

Emmanuel BOURASSIN

„UN DAR ROMÂNESC” CULTURII EUROPENE: PETRU MOVILĂ

(Urmare din p. 14)

o interesantă cuvîntare, în română și polonă. Ţelul urmărit de el părea atîns: în toamnă, un raport veneţian din Istanbul arăta că domnul Moldovei și mitropolitul Movilă înţreţineau legături tainice, unelînd împotriva împărăţiei otomane. Nu a mai apucat să vadă, însă, destrămarea Ligii, prin moartea regelui Poloniei și a prinţului Rakóczy, în 1648, căci la 22 decembrie 1646 Petru Movilă a trecut la cele veşnice, fiind îngropat în mănăstirea pe care o condusesese aproape două decenii. Lăsa în urmă o operă culturală de cea mai mare însemnătate pentru popoarele Europei răsăritene.

Floare românească, crescută în ogor străin, dar ale cărei seminţe s-au întors ca să rodească și în pămînt străbun, mai deplin ca aiurea, Petru Movilă este — cum l-a definit, atît de plastic, P.P. Panaitescu¹ — „un dar românesc făcut ortodoxiei”, culturii universale, de unde, apoi, a revenit celei naţionale într-o formă pe care el însuși a sintetizat-o admirabil în prefaţa unei cărţi tipărite în 1636: „v-am procurat și nu voi înceta să vă procur, pînă la moarte, cărţi și profesori”. ■

Ștefan S. GOROVEI

¹ Studiul acestui istoric, *Influența operelor lui Petru Movilă, mitropolit al Kievului, în Principatele Române*, tipărit la Paris în 1926, a rămas pînă azi principala lucrare de referință asupra marelui prelat-cărturar și a raporturilor sale cu românii.

¹ Nume dat războiului civil din Franța (1648-1653), din timpul minoratului lui Ludovic XIV, izbucnit ca urmare a politicii de întărire a absolutismului și a fiscalității excesive practicate de cardinalul Mazarin. A avut două faze: fronda parlamentară și cea a prinților.

² Jean de La Fontaine (1621-1695), scriitor francez, unul din cei mai mari fabuliști ai literaturii universale. A satirizat moravurile societății franceze din epoca sa și defectele general-umane.

³ Jean de La Bruyère (1645-1696), scriitor și moralist francez, reprezentant al clasicismului.

VÎNTUL KAMIKAZE SCUFUNDĂ FLOTA LUI KUBILAY HAN

„Aflați că vîntul de nord a bătut foarte tare și a făcut mari stricăciuni în acea insulă. Și cum se aflau acolo puține porturi, flota marelui han n-a putut să se împotrivească unui vînt atît de puternic. Au chibzuit că, de vor rămîne acolo, flota lor va fi pierdută. S-au urcat deci pe corăbii, au ridicat pinzele și au plecat. Și după ce au navigat un timp, au întîlnit o insulă mică spre care, împotriva voinței lor, s-au văzut împinși. Flota lor a fost zdrobită și o mare parte din oaste a pierit, încît n-au scăpat decît vreo 30 000 oameni, care s-au adăpostit pe insulă”. Astfel își încheia venețianul Marco Polo, aflat la curtea marelui han mongol Kubilay (1260-1294)¹ relatarea sa despre expediția navală mongolă din 1281, contra insulelor japoneze.

Încă din anul 1268, după ce cucerise China de Nord și Coreea, Kubilay hotărîse pregătirea unei expediții împotriva Japoniei. Dorinței sale de a-și extinde stăpînirea asupra „împărăției insulelor” se adăugaseră plîngerile negustorilor coreeni, nemulțumiți de acțiunile piratilor japonezi. Marele han a trimis mai întîi solii către împăratul de la Soare-Răsare, încercînd să obțină pe această cale supunerea sa. Dar soliile s-au întors înapoi, fără vreun răspuns concret.

Prima expediție a pornit în anul 1274, de pe coasta de

Marele Kubilay stăpînea peste un imperiu care se întindea de la Marea Neagră pînă la Marea Chinei de Sud

sud a Coreei, din golful Haplo (azi Masan). 900 corăbii — probabil nave de tipul joncilor — avînd la bord aproximativ 40 000 oșteni mongoli, chinezi și coreeni, au străbătut strîmtora care le separa de țărmurile Japoniei. Pe drum, flota a făcut două escale: prima în insula Tsushima de Sud, a doua la Katsumoto, pe insula Iki.

În luna noiembrie a aceluiași an, forțele expediționare au debarcat în golful Hakata (azi Fukuoka) din insula Kyushu. Lupta ce s-a desfășurat între invadatori și forțele ce putuseră fi adunate de clanurile locale s-a soldat cu victoria primilor. Succesul n-a putut fi însă exploatat căci marinarii coreeni, avînd experiența furtunilor din Ma-

rea Japoniei, au cerut ca trupele să se imbarce înainte de căderea serii. Cu toată graba lor, taifunul ce se anunțase i-a surprins în larg. 200 corăbii s-au dus la fund în timpul furtunii și odată cu ele au pierit peste 13 000 oameni.

Marele han a fost furios la aflarea vestii. Prestigiul lui suferise o grea lovitură, căci în acea vreme locuitorii „insulelor” erau socotiți pe continentul asiatic drept „pitici și primitivi”. Cu greu, Kubilay a acceptat ideea că doar furtuna îi salvase de la cucerire și a poruncit să se întreprindă o nouă expediție.

Pregătirile au durat șapte ani. „Munții își plîngeau pădurile doborîte”, ne spune un izvor contemporan. Într-adevăr, mongolii au pregătit o flotă care cuprindea în jur de 4 400 corăbii și pe care s-au ambarcat peste 142 000 oameni. O parte a navelor — 900, avînd la bord 42 000 războinici — au pornit, în primăvara anului 1281, din același golf Haplo (Masan). Grosul forței de debarcare nu a putut însă părăsi portul chinez Chingyuan decît două luni mai tîrziu, ceea ce a sporit și mai mult primejdia de a întîlni puternicele taifunuri ce bîntuiau în lunile iulie și august.

De data aceasta, și în insulele japoneze se făcuseră pregătiri deosebite. Pe insula Kyushu — unde se bănuia că vor debarca mongolii — fuseseră adunați 100 000 luptători, iar pe insula învecinată Honshu încă 25 000. Pentru a-i împiedica pe invadatori să își folosească vestita cavale-

¹ Fondator al dinastiei mongole din China (Yuan). Strănepot al lui Gînghis, a devenit mare han din anul 1260.

rie ușoară, cheia succeselor reputate pînă atunci pe continent, japonezii ridicaseră în zona golfului Hakata o fortificație înaltă de 2,5 metri. Au presupus ei oare că această zonă urma să fie aleasă din nou, pentru debarcare, sau au cunoscut dinainte planul exact al inamicului? Oricum, mongolii au coborît pe țarm exact în acel punct, iar fortificația i-a lipsit de principala lor armă — cavaleria ușoară. Pe deasupra, japonezii au renunțat la tactica lor obișnuită, preferînd în locul duelurilor individuale, lupta în grupuri mai mari. Iar noaptea, pirații niponi atacau în mod regulat corăbiile invadatorilor, care, pentru a putea fi apărute cît de cît eficient, erau strîns legate una de alta.

Neizbutind să pună piciorul temeinic pe uscat, la Hakata, corpul expediționar mongol s-a reîmbarcat, pentru a face joncțiunea în golful Hirado, la apus de Kyushu, cu restul flotei

flotei. La sfîrșitul lunii iulie, cele 4 400 corăbii au intrat în golful Takashima, unde urma să aibă loc debarcarea principală a invaziei. Se părea că doar o minune îi mai putea salva pe japonezi. Și minunea a sosit.

La 14 august 1281 s-a stîrnit „vîntul divin” (kamikaze), care a spulberat corăbiile adunate în golf. Un taifun nimicitor a scufundat peste 4 000 corăbii. Supraviețuitorii care au izbutit să ajungă la țarm au fost uciși sau luați în robie. Pierderile în oameni ale flotei marelui han au fost apreciate la peste 100 000. Astfel lua sfîrșit visul lui Kubilay de a-și întinde stăpînire și asupra „însulelor de la Soare-Răsare”.

Din timp în timp, plasele pescarilor au mai scos la suprafață arme, amfore de piatră sau statuete ce aminteau locuitorilor de uriașă armadă care amenințase odată coastele Japoniei. ■

Nicolae KOSLINSKI

CLIO ANUNTA

MOZART — O ENIGMĂ

Revista franceză *La Recherche* a anunțat recent că pentru prima oară, după aproape 200 ani de la moartea lui Wolfgang Amadeus Mozart (5 decembrie 1791), s-a putut avansa o explicație medicală întemeiată privind dispariția prematură a maestrului, la numai 35 ani (*Magazin istoric*, nr. 8/1970). Știrea a fost ulterior preluată de mai multe publicații, între care *L'histoire*, *Bild und Wissenschaft*, *Za rubejom*. După cum se știe, autorul *Nunții lui Figaro* a fost înmormîntat într-o groapă comună din împrejurimile Vienei. Zece ani mai tîrziu, în 1801, cînd s-a deschis mormîntul, unul dintre gropari, Joseph Roth Mayer, a recuperat în mod ilegal craniul răposatului, punîndu-l — peste alți cîțiva ani — la dispoziția unui cunoscut anatomist vienez, pe nume Jakob Hirtl.

Trecînd din mină în mină, craniul a intrat ulterior în posesia societății prietenilor muzicii din Viena, ajungînd într-un muzeu din Salzburg, unde se află și astăzi. Cercetătorii acestei instituții, cunoscînd peripețiile „obiectului”, nu s-au putut declara satisfăcuți de mărturia unui oarecare gropar vienez. Era sau nu craniul lui Mozart? Numai criteriile științifice o puteau proba. Și așa a început o minuțioasă analiză antropologică, întreprinsă de paleontologul austriac G. Tichy, care a solicitat ajutorul unui cercetător științific francez, Pierre François Pugesch, de la Muzeul omului din Paris. Prima surpriză: craniul aparținea într-adevăr unei persoane de origine bavareză... dar din punct de vedere morfologic era mai degrabă... feminin. Studiul mai atent a aprofundat analiza: era un craniu masculin totuși, dar deformat. „Analiza antropologică demonstrează — scrie Pierre-François Puech — că Mozart a avut un cap unicat”. El prezenta o rară anomalie a craniului, așa-numita craniostenoză: în urma închiderii premature, în copilărie, a fontanellei, capul, continuînd să crească, s-a deformat; a apărut o adîncitură în osul craniului deasupra nasului și o protuberanță în partea de sus a frunții. Particularități vizibile de altfel și în portretele compozitorului din timpul vieții.

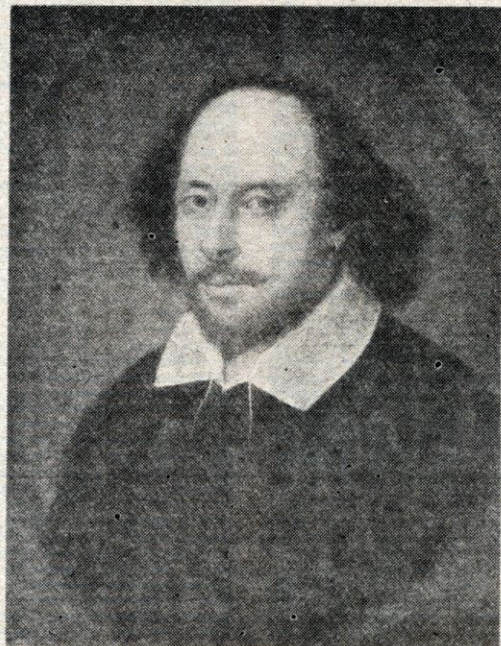
Procedînd, pe de o parte, la o fină analiză — cu ajutorul matematicii și informaticii — a distanței între ochi, nas și urechi, pe de alta, la compararea lor cu trăsăturile lui Mozart din picturile epocii, P.-F. Puech a putut stabili cu certitudine că craniul de la Salzburg aparține celebrului compozitor austriac.

Adîncindu-și investigațiile, medicii au descoperit urmele unei fracturi în partea stîngă a craniului, fractură provocată prin lovire de o scară sau de marginea unui troțuar. Or, se știe, Mozart suferea, spre sfîrșitul vieții, de atroce dureri de cap, tulburări de gust și de echilibru, anxietate etc. tot atîtea semne neurologice considerate astăzi consecințe ale unui șoc cerebral. Probabil că marele compozitor a fost victima unei căzături, care a antrenat declinul său progresiv, pînă în momentul morții.

În așteptarea bicentenarului morții lui Mozart, în 1991, ancheta medico-legală, încheiată astfel, a făcut obiectul unei expoziții la Marsilia.

F.D.

CINE ERA SAU CINE NU ERA SHAKESPEARE

William Shakespeare sau contele de Oxford?

J.D. Reed ne va oferi răspunsul său

la această întrebare, în rindurile ce urmează.

Încheiem astfel prezentarea amplului articol
pe care îl reproducem

după revista americană Smithsonian (aprilie 1987).

S tratfordienii mai scot în relief și un alt argument. Asume, că acea atît de ciudată conspirație a tăcerii (*conspiracy of silence*) pe seama adevăratei paternități a operei semnate de William Shakespeare, conspirație pe existența presupusă a căreia a fost elaborată — printre altele — pretenția postumă privind paternitatea (*authorship*) contelui de Oxford, ar fi fost cu neputință să se mențină atîta amar de vreme, fără a fi deconspirată măcar în vreo singură lucrare memorialis-

tică a contemporanilor sau a urmașilor lui Shakespeare.

Specialist în informații — și dezinformații! — Ogburn găsește și la această problemă esențială un răspuns criptic, asemuit de autorul articolului cu o creastă de munte din cele mai abrupte (*rockiest*), sau eventual cu o rachetă nucleară. În speță, Ogburn socotește că taina contelui de Oxford ar fi fost pentru Anglia oficială un caz ultra-secret (*Ultra Top Secret*, sintagmă folosită de serviciile secrete americane pentru

toate mesajele decodate provenind de la cea mîi înaltă conducere germană și japoneză în cursul celui de-al doilea război mondial). „Sute de oameni cunoșteau cuprinsul acestor mesaje U.T.P.; și cu toate acestea nici astăzi, după 40 de ani nici o vorbă nu a fost rostită pe seama lor pentru a ajunge la cunoștința marelui public! Numai că — observă autorul articolului — comparația n-ar putea fi prea corectă. Căci, într-adevăr, una este să păstrezi anumite secrete care au contribuit la biruința aliaților în timpul unui război mondial (și care ar mai putea sluji și ulterior) și alta era exigența menținerii anonimatului unei opere ajunsă la o celebritate mondială *abia după moartea autorului*”.

¹ Și această formulă eliptică dovedește într-o oarecare măsură lacunele autorului ei. Într-adevăr, după ce operele lui Shakespeare s-au impus foarte curînd atenției publicului atît de neomogen care se îngrămădea în sălile de teatru elizabetane (dovadă aprecierile publicate, cum am văzut, de către Francis Meres în anul 1598), ele nu s-au mai bucurat de aceiași prețuire în epoca jacobeană (1603-1625) cînd publicul, tot mai aristocratic, prefera dramele melodramatice ale urmașilor lui Shakespeare: Thomas Heywood (1570-1641), Th. Shirley (1596-1666), John Ford (1598-1640) sau comediele lui Ben Jonson (1572-1637) și cele scrise în colaborare de către dramaturgii Francis Beaumont (1584-1616) și John Fletcher (1579-1625), acesta din urmă fiind, cum am văzut, colaborator și al lui Shakespeare (pentru *Regele Henric al VIII-lea*). Sub domnia frîmîtată și tragică a regelui Carol I, în ciuda excepționalei afecțiunii învederată de acest suveran nerfericit pentru opera lui Shakespeare — după cum o dovedesc adnotațiile figurînd pe textele pieselor lui Shakespeare din biblioteca regală — popularitatea lui Shakespeare pare a nu fi făcut mîri progrese, problemele politice coplesind opinia publică. După dezastruirea războiului civil (sau, cum îl spune istoriografia oficială britanică, *the Great Rebellion*) prin plecarea regelui cu partizanii săi la Oxford, adversarii regelui, al căror fir de lance pasional îl reprezentau puritani, detestați de Shakespeare și stigmatizați în unele din piesele lui, s-au răzburat, impunînd Parlamentului, rămas la Londra, ca reprezentant al puterii politice în Anglia, să voteze la data de 2 septembrie 1642 vestitul decret impunînd închiderea tuturor salilor de teatru (*the closing of the theaters*) din motivele fideiste, fanatice și obscurantiste. Decretul s-a executat în toate comitatele britanice aflate sub obediența Parlamentului, și a rămas în vigoare pînă la Restaurarea Stuartilor, rechemată de

clasele de sus la data de 25 aprilie 1660 în virtutea Convenției de la Breda încheiată anterior de către Parlament cu noul rege Carol al II-lea Stuart (1660-1685). În decursul acestor 18 ani de obscurantism oficial și de absolutism intruchipat de geniul militar și politic al *Lordului Protector*, Oliver Cromwell, societatea britanică urbană a fost expusă unui *stress anti-cultural fideist, habotnic*; unui șoc analizat în secolul nostru de marele poet, dramaturg și critic anglo-american T.S. Eliot (1888-4 ianuarie 1965), laureat al premiului Nobel pentru literatură în anul 1948, care a denumit consecințele acestui șoc *dogmatic: o dissociere de sensibilitate (dissociation of sensibility)*, formulă deosebit de pregnantă, pe care mi-am îngăduit recent să o aplic și societății boierești și urbane din țările române intracrapative, care a suferit și ea o asemenea *dissociere de sensibilitate* sub impactul stăruirilor pe toate planurile vieții politice, culturale și sociale, exercitate în mod planificat de regimul fanariot (1711-1821) și post-fanariot (1822-1866). Consecințele pentru intelectualitatea britanică, au fost îndelungate, scria T.S. Eliot, ele fiind astăzi încă prezente în unele domenii și sectoare ale societății engleze. În orice caz, șocul *anti-cultural* dezlănțuit de spiritul obscurantist, puritan a fost suficient de durabil pentru a așeza între opera lui Shakespeare și publicul britanic o perdea de fum, în unele momente echivalentă cu o cortină de fier, blocând comunicarea intelectuală corectă. Ca urmare, chiar din primii ani ai Restaurăției, după ce decretul puritan din 1642 a fost dat uitării și cultura oficială a fost îndrumată cu autoritate de Sir William Davenant (1606-1668), *Poet Laureate* între 1673-1668 — după moartea precedentului titular, Ben Jonson — Davenant se considera copil din flori al lui Shakespeare — piesele părintelui putativ al lui Davenant nu a mai putut înfrunta luminile rampei decât în urma unor prelucrări romantice și, de cele mai multe ori, nedibace până la extravagantă, orientate aproape constant spre înlocuirea finalurilor *totdeauna pilduitoare* cu năstrușnice finaluri de tipul *happy end* (Romeo și Julieta sfîrșesc prin a se căsători și a trăi mulți ani fericiți; Edmund se căsătorește cu Cordelia și este adoptat de regele Lear ca succesor al acestuia pe tron, Othello o iartă pe Desdemona, Hamlet se căsătorește cu Ophelia, se împacă cu Laertes, devenit cumnat al său și domnește ani mulți fericiți în Danemarca, etc. etc. După acestor năstrușnice *adaptations*, ai căror protagoniști au fost, succesiv, Sir William Davenant și însuși, marele poet catolic John Dryden (1631-1700), Nahum Tate (1652-1715), Thomas Shadwell (1642-1692), Colley Cibber (1671-1757) și mai ales actorul John Philip Kemble (1757-1823) a durat practic pînă în primele decenii ale secolului trecut și a fost reluată și în Franța începînd cu mijlocul Secolului Luminilor, mai ales datorită *adaptărilor clasicizante* riscate de însuși Voltaire și duse pînă la culmea nerozii de către academiicianul Jean-François Ducis (1733-1816), care și-a îngăduit să redea în versiuni franceze, în strofe alexandrine, evident ritmate,

principalele capodopere ale lui Shakespeare evident cu agreabile *happy ends* pentru fiecare, și uneori cu amalgamări ciudate cu teme dantesti. De pildă, în *Romeo și Julieta* în versiunea franceză a lui Ducis, bătrînul Montague, tatăl lui Romeo, a fost azvîrlit în temniță de vrăjmasul său de moarte, Capoletto, și a fost în cele de pe urmă silit să se alimenteze cu carnea copilor săi mai mici — frații lui Romeo — închiși în aceeași temniță cu el, și dispuși să se jertfească pentru îndestularea vremelnică a celui care-l zămislise. Este evident, reactualizarea vesticilor teme a lui Ugolino della Gherardesca, atît de înfricoșător redată de Dante în *Inferno* (cîntul XXXIII, versurile 13-90) și redată atît de ridicol de Ducis sub o operă *pirată* de la Shakespeare.

Mi-am îngăduit această incursiune în domeniul *adaptărilor* pentru a stabili mai precis epoca în care a început marea vogă a operei lui Shakespeare, în Marea Britanie și în cîteva țări europene. În Anglia, în speță, după moartea autorului (1616), această vogă a evoluat destul de ciudat, cu avînturi și reveniri, pînă în 1642, cînd este oficial prohibită, vreme de 18 ani, de vindicta puritană.

A urmat o îndelungată epocă de peste un secol de prețuire pur formală a operei lui Shakespeare, adaptate pentru scenă ca să se satisfacă gustul unui public aproape integral analfabet și, ceva mai mult, influențat penibil de modelele post-clasicismului francez, modele absolut antinomice etosului britanic. Restaurarea tonalității corecte și a integralității operei shakespeariene a fost mai puțin opera poetilor, criticilor și istoricilor literari, cît opera actorilor englezi, în prima linie a marelui David Garrick (1717-1779), care, după ce a intrușinat 20 de roluri din principalele capodopere shakespeariene, după ce a adaptat *Hamlet*, (în 1772), amputînd cîteva scene, a influențat reprezentarea pieselor lui Shakespeare în textul original — dacă nu și integral — și, în 1769, a organizat un excepțional *Festival Shakespeare* la locul de naștere al poetului, la Stratford-upon-Avon, familiarizînd astfel intelectualitatea europeană cu numele marelui poet și cu numele orașului în care acesta văzuse lumina zilei. În Europa, pionierii cultului lui Shakespeare s-au dovedit a fi germanii, care, încă din primele decenii ale Secolului Luminilor, au început să-i traducă și să-i reprezinte capodoperele, culminînd cu admirabilele traduceri, în metru original, dezvoltate de doi scriitori de altminteri mediocri, August-Wilhelm von Schlegel (1767-1845) care a tradus 13 piese ale lui Shakespeare, și Johann Ludwig Tieck (1773-1853) care a tradus celelalte 24 de piese netraduse de către Schlegel. Se știe excepțională contribuție adusă de marele critic și dramaturg Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781) la răspîndirea cultului lui Shakespeare în Germania și, din Germania, în Europa scandinavă și slavă, mai ales prin opera lui critică de bază, *Hamburgische Dramaturgie* (1767-1769). Pe urmele pionierilor germani s-au angajat, după o generație, traducători, critici și regișori scandinavi, poloni, ruși, italieni, spanioli, olandezi și, de pe la mijlocul veacului trecut, și români, în acțiunea

Cunoscuții shakespeareologi menționați mai sus, profesorii Evans și Levin, au susținut, în studiul lor excesiv de critic¹ publicat, cum am văzut, în *Harvard Magazine*, împotriva pretențiilor exorbitante ale lui Charlton Ogburn, o părere cît se poate de firească pentru orice minte de intelectual preocupat de esența spiritului creator în cultura omenirii. Anume, că în nici un caz nu trebuie să ne mîrginim la o analiză exclusiv de valoare autobiografică sau biografică a unei opere culturale de imaginație². Amîndoi consideră că autorii anti-stratfordieni păcătuiresc vizibil atunci cînd, scriu 'ei, presupun „că piesele lui Shakespeare, piese care, în marea lor ma-

de prețuire și de valorificare a operei lui Shakespeare. Vedem deci că adeverată vogă a acestei opere a început, practic, *aproximativ după un veac și jumătate de la moartea autorului ei*, și nu în toate țările europene. (Cf. Lucrarea de sinteză *Introducere în Shakespeareologie*, de Dan A. Lăzărescu, București, Editura Univers, 1974, 668 pagini, care procedează la un inventar sistematic al diferitelor școli de shakespeareologie din Marea Britanie și din alte țări, între anii 1616-1970. Cu toate exigențele obscurantiste ale editurii care, pentru preservarea spațiului tipografic, a amputat aproape două treimi din textul original, această lucrare de sinteză rămîne singurul repertoriu critic al problemei în românește.

¹ Autorul studiului folosește chiar calificativul de *rebutal*, desprins din terminologia juridică anglosaxonă și însemnînd respingerea alegațiilor adversarului.

² O asemenea analiză a fost concepută în critica franceză mai cu seamă de către marele istoric, critic și filosof Hippolyte Taine (1828-1893) care a folosit-o, cu rezultate de altminteri îndoielnice, în cele două sinteze mai importante publicate de el: *Histoire de la littérature* (1864-1872), și mai cu seamă *Les Origines de la France Contemporaine* (1875-1893), prima lucrare conținînd 5 volume, a doua 6 (în edițiile mai noi, 11; e vorba, după cum se știe, de o critică necrutătoare a ideologiei și a protagoniștilor revoluției burgheze din Franța din 1789-1799. Taine era puternic influențat de metoda pozitivistă, propusă de Auguste Comte și orientată de istoricii germani spre *Historismus*, metodă care tinde să pună accentul exclusiv pe documentul scris și sfîrșește astfel foarte curînd să întunece adevărata *inteligență istorică*, însușire specifică, destul de rară, și care nu se aseamănă cu *inteligența științifică* și în nici un caz cu *inteligența matematică*.

ioritate¹, au fost concepute pe baza unor lucrări tipărite anterior, aparținând altor autori², și adaptate de Shakespeare.

¹ Se știe într-adevăr, că numai trei piese din canonul shakespearean, și anume: *Zadarnice necazuri de iubire*, *Nevestele vesele din Windsor* și, cu oarecare discuții, *Furtuna*, își datorează subiectul exclusiv — sau mai prudent aproape exclusiv — autorului lor; toate celelalte au fost concepute pe baza unor teme figurind în lucrări publicate sau traduse în limba engleză în timpul vieții autorului.

² Printre care: Plutarh (autor familiar lui Shakespeare prin traducerea în limba engleză a *Vieților paralele* de către Sir Thomas North (1535-1601) sub titlul de *The Lives of the Noble Grecians and Romans*, 1579), care i-a pus la dispoziție subiectul și numeroase amănunte pentru: *Coriolan*, *Iulius Cezar*, *Antoni* și *Cleopatra* și *Timon din Atena*, ca și pentru unele personaje (Theseu) din *Visul unei nopți de vară*; cunoscutul cronicar englez Raphael Holinshed (+ 1580), ale căror cronici tipărite în 1577 și retipărite în 1587 i-au dat lui Shakespeare prilejul să se documenteze temeinic pentru piesele sale istorice (cu excepția *Regelui Henric al VIII-lea*, de care Holinshed nu s-a ocupat) ca și pentru *Macbeth* sau *Cymbeline*. O adaptare a cronicii lui Geoffrey de Monmouth (+ 1154): *Historia Regum Britanniae* (cca. 1137), pentru *Regele Lear*. Cronicarul danez Saxo Grammaticus (1150-1200), a cărui operă istorică, *Gesta danorum*, sau *Historiae Danicae* (cca. 1185-1200) conține povestea lui Hamlet, preluată de publicistul francez François de Belleforest (1530-1583) în ale sale *Histoires tragiques* (1566) traduse în limba engleză de către Sir Geoffrey Fenton (1539-1608) în 1567; și din care Shakespeare s-a inspirat nu numai în *Hamlet*, dar și în unele scene din *Mult zgomot pentru nimic*, *A 12-a noapte* și *Totul e bine cînd se sfîrșește cu bine*. Plautaua (*Menechmi*, pentru *Comedia erorilor*) și chiar *Iliada* lui Homer (pentru *Troilus și Cressida*) au fost și ele izvoare de inspirație pentru Shakespeare, ca și un mare număr de povestitori italieni, în frunte cu Giovanni Boccaccio (1313-1375), din al cărui vestit *Decamerone* (compus între anii 1350-1355) Shakespeare a împrumutat tema celei de-a noua povestiri din ziua a III-a pentru a o dezvoltă în *Totul e bine cînd se sfîrșește cu bine* (păstăniile Gilettei de Narbona devenite eroina Helena) și din al cărui *Il Filostrato* (1358) Shakespeare s-a inspirat pentru unele scene din aceeași *Troilus și Cressida*; și cu Matteo Bandello (1480-1562), și parțial traduse în franceză și engleză — Shakespeare s-a inspirat pentru unele teme din *Romeo și Julieta*, *A douăsprezece noapte* și *Mult zgomot pentru nimic*. Este posibil ca Shakespeare să fi cunoscut povestile italiene prin grija vestitului savant italian protestant Giovanni Florio (1554-1625) refugiat în Anglia unde, după ce și-a luat diploma de doctor la Universitatea din Oxford, a ajuns episcopul și preceptorul tinărului conte de Southampton, patronul recunoscut al lui Shakespeare. Florio —

speare la convențiile specifice mentalului cultural al epocii lui³, ar putea fi folosite ca tot atâtea capitole ale unei autobiografii⁴.

care a fost, foarte probabil, adus pe scenă de Shakespeare în personajul sfătos, dar ridicol, institutorul Holofernes, din *Zadarnice necazuri de iubire*, i-a putut pune la dispoziție lui Shakespeare texte proprii din care poetul s-a putut inspira pentru *Îmblinzirea scorpiei* și texte provenind de la alți povestitori italieni pentru subiectul: *Othello* (*Hecatomithi*, 1565, opera lui Giovanni Battista Giraldo, mai necunoscut sub pseudonimul de *Cinthio* (1504-1573); *Măsura pentru Măsura* (idem); *Negufătorul din Venezia* (Il Pecorone, al lui Ser Giovanni Fiorentino). *A douăsprezece noapte* (*Gli Ingannati*, anonimă, 1537). În sfîrșit, cel puțin două comedii ale lui Shakespeare, și anume *Cei doi nobili din Verona* și (probabil) și *Cum vă place* au fost inspirate de celebra pastorală barocă a portughezului Jorge de Montemayor (1521-1561). *Diane Ennamorade* (1559), lucrare care s-a bucurat de o vogă excepțională în întreaga Europă occidentală, mai cu seamă în traducereile ei în limba franceză (1578) și în limba engleză (1582, publicată în 1598). *Titus Andronicus*, *Poveste de iarnă*, *Cymbeline*, au fost și ele împrumutate de mai mulți autori străini. Geniul lui Shakespeare pare deci a fi fost lipsit de inventivitate pentru subiecte; dar rămîne fără de pereche pentru orientarea morală a fiecărui subiect împrumutat de la alții spre o tonalitate în același timp coerentă pînă la uniformitate (în morală nu există antinomii și anevoie estetice nuante) și structurată pe cele mai înalte idealuri moștenite de la etosul cavaleresc generat cu sprijinul inteligenței din sinul societăților feudale.

³ Formulă care învederează lipsurile autorului, care pare a-l fi confundat pe Shakespeare cu Marlowe, poet de mare vigoare, care într-adevăr a intruchipat avîntul romantic și individivist exacerbat, specific Renașterii tirizii în Anglia anglicană; în vreme ce criptocaticul William Shakespeare rămîne credincios în absolut toate lucrările lui moralei medievale cavalești, în nici un caz protestante și individualiste.

⁴ Aici se încrucișează cît se poate de limpede o serie de tendințe specifice diferitelor grupe de shakespeareologi: *Scholars*, care folosesc precumpănitor metodele de cercetare specifice istoriei literare, deci *diacroniei*, îndeobște în spirit limitat pozitivist, deci documentarist; și *Critics*, care folosesc metode de investigație în general *sincronice* și frecvent *comparatiste*. Zăbovind de peste 40 de ani asupra operei lui Shakespeare, ca să-i traduc pînă astăzi 26 de piese, și asupra a citorva sute de lucrări de shakespeareologie, am ajuns la concluzia că, după cum există o *inteligentă istorică*, a cărei cărență îl transformă pe un istoric într-un simplu *erudit* — în cel mai bun caz! — există și o *inteligentă shakespeareologică*, atestată, după modelul celei istorice, printr-o anumită intuiție profundă,

Nu se poate tăgădui, prin urmare, existența unui *dosar Shakespeare*, a unui *contenctios Shakespeare*⁵, care dăinuie de cîteva sute de ani, în decursul cărora a dat naștere unor aprinse dezbateri, alimentate de cercetări critice savante, de incursiuni eulogistice și de extrapolarii conjecturale. Fie că această situație a putut avea și unele roade temeinice, fie că nu, *dosarul Shakespeare* nu pare să aibă vreo șansă să fie închis într-un viitor previzibil...

La urma urmelor, cine a fost William Shakespeare?

Am ajuns acum la un punct la care ne-am simți ispițiți să răspundem la o asemenea întrebare așa cum a răspuns actorul Ian McKellen: El a fost un om care se numea Shakespeare⁶. Se prea poate ca Ogburn să fi izbutit să facă să se cuturem destul de puternic turnul de fildes înălțat de shakespeareologii stratfordieni; numai că, de dărimat, el nu a izbutit să-l dărim.

Nu există nici o dovadă convingătoare care să ne poată determina să credem că omul născut la Stratford nu ar fi scris piesele puse pe numele lui William Shake-

susceptibilă să auzire lanțuri dialectice între opere, personaje și ideologii, și să deslusească, în aprecierile criticilor sau istoricilor literari care se pretind de-a valma shakespeareologi, ceea ce este corect de ceea ce pare aberant; cum ar fi de pildă, să faci din aristocraticul criptocatic William Shakespeare un exponent al individualismului Renașterii sau al democrației!

⁵ Autorul articolului folosește chiar sintagma brutală de *Shakespeare* (razboiul în jurul operei lui Shakespeare).

⁶ Formula o reproduce de fapt pe aceea — celebră la vremea ei — folosită acum aproape un secol de către George Bernard Shaw (1856-1950) care, deși critica, evident, tonalitatea aristocratică a ideologiei shakespeareiene, și deși îngăduia să se pună problema dacă nu cumva propria lui operă dramatică era „superior to Shakespeare's” (absurditate elementară), a găsit cîndva o formulă de spirit pentru a tranșa mult disputata — mai cu seamă începînd cu anul nașterii lui Shaw! — problema a paternității operelor lui Shakespeare. Anume, aprecia Shaw, operele acestuia ar fi fost scrise „de un necunoscut de geniu care se numea, pare-se, William Shakespeare...”

speare. Numai că, dacă se va dovedi vreodată temeinic că nu acesta din urmă a fost autorul operei puse pe numele său, atunci, cum o spune cit se poate de limpede Ogburn, acest adevărat autor nu poate fi decît contele de Oxford¹.

Poate. Dar într-una din pieşele puse, cu drept cuvînt sau nu, pe numele lui William Shakespeare, apare pe scenă un spiriduş, pe nume Puck, care exclamă, la un moment dat: „O Doamne! Cît de nerozi mai sînt şi muritorii acestuia!”².

¹ Altă apreciere absolut gratuită! Există, într-adevăr, mulţi alţi *claimants*, cu dosare mai temeinic alcătuite de erudiţi antistratfordieni, în primul rînd, cum am văzut, cancelarul Lord Bacon of Verulam, dar şi William Stanley, al şaselea *Earl of Derby* (1561-1642), al cărui dosar a fost alcătuit încă din anii 1891-1892 de către genealogistul britanic James Greenstreet, recomplat în 1915 de Robert Frazer în lucrarea lui *The Silent Shakespeare*, şi reluat, cu o pasiune destul de puţin asociată îndeobşte erudiţiei, de un foarte mare istoric francez, Abel Lefranc, într-o serie de lucrări avînd ca titlu comun acela de: *Sous le masque de William Shakespeare: William Stanley, VI-le Comte de Derby* (vol. I, Paris, 1919, vol. II, *ibid.*, 1932); colorile contelui de Verby au fost recent susţinute şi de fostul decan al Facultăţii de ştiinţe din Liverpool, Dr. A. Titherley, în *Shakespeare's Identity* (1952). Pe tuşe mai așteaptă şi alţi *claimants* de rang înalt, cum ar fi Roger Manners, al 5-lea *Earl of Rutland* (+ 1612), ale cărui colori sînt susţinute de shakespeareologii germani Peter Alvor (1906) şi Karl Bleibtreu (1907) şi de belgianul Célestin Demblon (1612), ca şi, mai recent, de către rusul Piotr Porokovskiko (1940 şi 1955) şi englezul Claud W. Sykes. În sfîrşit, o teorie ingenioasă — din nefericire integral contrazisă de investigaţiile stilistice şi imagistice din secolul nostru, investigaţii atestînd, fără drept de apel, *unitatea stilistică, de tonalitate şi de etos a operei integrale a lui Shakespeare* — a fost susţinută în anul 1956 de către savantul englez A.J. Evans în lucrarea lui publicată la acea dată sub titlul de *Shakespeare's Magic Circle* (Cercul de vrajă al lui Shakespeare). După această teorie, opera lui Shakespeare, chiar dacă a fost într-o anumită măsură alcătuită de Shakespeare el însuşi, a fost mult înrîurită de ideile şi chiar de intervenţiile în text ale unor nobili de rang înalt, în frunte cu al şaselea conte de Derby, dar, alături de care au activat în acelaşi sens, chiar dacă în mai mică măsură, conţii de Oxford şi de Rutland şi chiar cancelarul Lord Bacon.

² „Lord! What fools these mortals be!” (Vizul unei nopţi de vară, Actul III, scena 2-a).

Postfaţă

Studiul ziaristului american J.D. Reed poartă pecetea obişnuită a genului. Admirabil compus, ca stil, se pricepe să capteze atenţia cititorilor, tocmai prin lipsa lui relativă de profunzime şi chiar de cunoaştere a problemelor shakespeareologiei. Aşa cum este, cu sau fără notele de subsol ale subsemnatului, cititorii *Magazinului istoric* pot culege dintr-însul infinit mai mult decît ar putea culege ei din puţinele lucrări în limba română consacrate lui Shakespeare. Cît despre shakespeareologia propriu-zisă, cititorii români ar fi putut avea la dispoziţie o singură lucrare, aceea a subsemnatului, tipărită în anul 1974, dar, în urma orientării ciudate a redacţiei editurii, într-un număr atît de ridicol de exemplare încît din primele zile a devenit practic intruabilă.

Cît despre teza susţinută de fostul funcţionar al serviciilor secrete americane, Charlton Ogburn, departe de a constitui, cum ar spune americanii, a *primer* (noutate, trufanda), ea a mai fost susţinută, poate nu cu atîta patimă şi atîta ingeniozitate antishakespeareiană, de mai mulţi alţi *aventurieri culturali* anglo-americani. Este adevărat, cum observă Reed, că prima oară teoria care atribuie contelui de Oxford paternitatea integrală a operei lui Shakespeare a fost susţinută de către un autor cu nume, cum am văzut, predestinat, J. Thomas Looney, în anul 1920, în atmosfera agitată care a urmat primului război mondial. Lucrarea lui Looney a stîrnit, într-adevăr, oarecare senzaţie şi a contribuit, în anii următori apariţiei ei, la constituirea unei asociaţii particulare intitulată *The Shakespeare Fellowship*, asociaţie care, deşi iniţial afixa obiective de cercetare imparţială, a sfîrşit prin a aluneca pe panta sectară umbrărită de colorile contelui de

Oxford, ai cărui descendenţi trăiesc şi astăzi în castelul familiei.

În anul 1928, sub auspiciile acestei asociaţii, a văzut lumina tiparului o foarte importantă biografie intitulată *The Seventeenth Earl of Oxford, 1550-1604*, al cărui autor, savantul istoric Bernard M. Ward, susţinea paternitatea contelui de Oxford la opera lui Shakespeare, pe baza unui material biografic în parte inedit, cu o deosebită virtuozitate. Opinia publică britanică se mai calmase la acea dată şi avea numeroase disponibilităţi de hoinăreală retrospectivă. Lucrarea savantă a lui Ward a stîrnit prolificitatea lui Percy Allen, care, începînd cu anul 1930 a publicat o serie întreagă de lucrări pe aceeaşi temă, culminînd cu aceea publicată în anul 1947³ sub titlul cel puţin ciudat de: *Talks with Elizabethans, Revealing the Mystery of „William Shakespeare”* (Convorbiri cu elizabetanii, dezvăluind taina lui „William Shakespeare”) ⁴. În această lucrare, Allen aduce o dovadă irefutabilă; şi anume că izbutise să se pună în contact cu un mediu de o integritate intelectuală absolută, pentru care fusese un simplu joc să se pună în contact cu spiritele Jorlzilor Oxford şi Bacon şi chiar acela, mai umil, al lui William Shakespeare, care îi împărtăşiseră în colectiv taina triplei lor existenţe: anume, că toţi trei împreună, într-o frăţească emulaţie, în ciuda de-

³ Prin urmare, printr-o curioasă coincidenţă, tot după doi ani de la încheierea unui război mondial, ca şi lucrarea anterioară a lui Looney!

⁴ De observat *ghilimelele* între care figurează, în titlul lucrării lui Percy Allen, numele lui „William Shakespeare”, cu aceiaşi funcţie peiorativă cu care sînt folosite îndeobşte *ghilimelele* pentru a pomeni de „*the philosophers*” care, în Secolul Luminilor, au elaborat acea *Heavenly City* a progresului ireversibil al omnirii pe cale paşnică, cum a analizat problema în anul 1930 un mare istoric american, Carl Lotus Becker, stigmatizînd pe intelectualii care au contribuit din răspuri la pregătirea şi dezvoltarea „revoluţiei burgheze” din Franţa.

osebirilor de clasă socială, se puseseră pe lucru și duseră la bun sfârșit o operă pe care — fără să ni se explice pentru care rațiuni anume; poate prin simplă tragere la sorti — hotărâseră s-o pună exclusiv pe seama lui Shakespeare.

Teza are cel puțin două merite: că recurge la luminile mai presus de orice critică ale ocultismului; și că explică — așa cum nu face Ogburn și cum Reed nu insistă suficient — penibila lacună de timp 1604-1616, adică cei 12 ani scurși de la moartea contelui de Oxford până la moartea lui William Shakespeare. În speță, cele aproximativ 12 lucrări care au văzut lumina tiparului pe numele lui William Shakespeare după anul 1604 când a murit contele de Oxford¹, ar fi putut, dacă adoptăm integral teoria lui Ogburn, să fi fost scrise tot de contele de Oxford, înainte de decesul său. Numai că, pentru a nu răni susceptibilitățile feminine ale reginei Elizabeta I-a², aceste 12 piese nu ar fi fost publicate înainte de decesul reginei (în luna

martie 1603) și toate aceste piese au fost păstrate cu grijă, în manuscris, numai câteva din ele fiind tipărite de oamenii de încredere ai defunctului contele de Oxford după decesul acestuia, majoritatea fiind predate în vrac actorilor Hemming și Condel ca să fie incluse în vestita ediție a operelor complete ale lui Shakespeare, în *Folio* din 1623, noiembrie. Acum prin născocirea teleghidată de spiritele celor în cauză și însușită de Allen, orice dificultate încetează. În speță, fiind vorba de un adevărat triumvirat de autori, supraviețuitorii, William Shakespeare până la moartea lui în anul 1616, Sir Francis Bacon până la moartea lui, ca lord fost cancelar, în 1626, au avut tot timpul, nu numai să completeze opera lor comună, dar, în ceea ce-l privește pe acesta din urmă, să supravegheze, din umbră, integrala ei editare, în luna noiembrie 1623, în celebrul *Folio*!

Seria de lucrări menționate mai sus a ajuns în mâinile părinților americani ai lui Charlton Ogburn, Charlton Senior și Dorothy, care și-au găsit o ocupație utilă redactând și publicând un volum — asupra căruia Reed nu stăruie cîtui de puțin — în nu mai puțin de 1 297 de pagini, sub titlul de *The Star of England, "William Shakespeare", Man of the Renaissance*. Deci, tot cu ghilimele pelorative. După o ediție *princeps* publicată în 1952, cei doi soți au simțit nevoia să-și revizuiască pruncul literar — cel trupeș era la acea dată prea în vîrstă, și încă funcționar de stat, ca să mai poată fi revizuit — și au publicat o a doua ediție, la fel de voluminoasă, dar revizuită, tot la New York, în anul 1955. Printre excepționalele produse ale revizuirii figurează, între altele, descoperirea că patronul lui Shakespeare, contele de Southampton, Henry Wriothesley (se pronunță Risli) ar fi fost copilul din flori al contelui de Oxford și al reginei „fe-

cioare” (putem pune și noi ghilimele) Elizabeta I-a, fiu născut în anul 1573³.

Este probabil că lucrarea colectivă a soților Ogburn să fi stimulat, în afară de zelul feciorului lor — care poartă același nume ca și al părintelui său — și zeul „shakespeareologului” (alte ghilimele) Charles W. Wadsworth, care, în lucrarea lui publicată în anul 1958 sub titlul răzbu-

(Continuare în p. 57)

¹ Calculul nu poate fi făcut cu certitudine, de vreme ce majoritatea acestor 12 piese au fost — sau nici măcar n-au fost — înregistrate la vremea lor în *The Stationer's Register*. E vorba însă de două din „tragediile romane”: *Coriolan* și *Antoni* și *Cleopatra*; de marile tragedii *Regele Lear*, *Macbeth* și *Cymbeline*; de *Troilus* și *Cressida* (discutabile).

² Se știe că unii shakespeareologi, în frunte cu unul din cei mai de seamă dintre ei, Charles Jasper Sisson (1885-1972), profesor la Universitatea din Londra și membru al lui *Shakespeare Institute*, au atras atenția asupra faptului că, în toate piesele reprezentate sau publicate de Shakespeare în timpul domniei reginei Elizabeta I-a, rolurile feminine — întruchipate de altfel, după cum se știe, de adolescenți imberbi, femeile neputînd fi actrițe în Anglia elizabetană — sînt indeobște pozitive, cu o singură excepție, aceea a reginei gote Tamora, monstrul din *Titus Andronicus*; dar era vorba de o străină și de o pagină ceea ce atenua impresia penibilă. Abia sub domnia regelui James I (1603-1625) a culezută Shakespeare să aducă pe scenă eroine înspăimîntătoare, ca ficele mai mari regelui lui Goneril și Regan și mai ales Lady Macbeth. Sub domnia reginei Elizabeta I-a a putut apărea pe scenă un monstru politic ca regina Margareta de Anjou, dar așa o zugrăveau cronicile.

³ Această „maternitate” ar explica de ce regina nu l-a decapitat pe contele de Southampton atunci cînd acesta a participat la extravaganța insurecție dezlănțuită la data de 8 februarie 1601 la Londra, în vederea îndepărtării de pe tron a reginei Elizabeta I-a; insurecție orientată împotriva reședinței reginei, palatului Whitehall și la care shakespeareologii apreciază că s-ar referi Shakespeare, atunci cînd îl pune pe regele Claudius al Danemarcei să caracterizeze insurecția similară a lui Laertes, fiul ucisului Polonius, în *Hamlet* (Actul IV, scena 5-a, rîndurile 120-125). O altă asemenea *Topical reference* la uciderea pusă la cale de conții de Essex și de Southampton împotriva reginei Angliei pare a fi făcută de Shakespeare într-o comedie compusă după toate probabilitățile în primele luni ale secolului al XVII-lea și anume în spumoasa *Mult zgomot pentru nimic*, cînd Hero, eroina piesei, îi pomenește bunei ei prietene, spiritualei Lady Beatrice, „de favoritul care, înaltă! / La rang de frunte de puternici principii / Trufia și-o îndreaptă împotriva / Puterii care le-a îngăduit-o...” (Actul III, scena 1-a, versurile 7-11). Se știe că, după un dramatic proces de înaltă trădare și de lăse-măjest, în decursul căreia a avut loc o confruntare aprigă între capul uneltirii, contele de Essex, și feciorul defunctului lord Burghley, lord Robert Cecil, cocsotul secretar de stat al reginei Elizabeta I-a, Sir Francis Bacon, multă vreme prieten al contelui de Essex și al contelui de Southampton, în calitate de acuzator public, a cerut osîndirea ambilor conți la pedeapsa capitală; și curtea a pronunțat această sentință. În cele din urmă însă, contele de Essex a fost executat singur în dimineața zilei de 25 februarie 1601 pe cînd contele de Southampton și-a văzut osînda schimbată în închisoare pe viață, de către mistovirea reginei, în urma intervenției în acest sens a lui Sir Robert Cecil (ulterior creat marchiz de Salisbury 1563-1612 și, cît a mai trăit, rămas sfetnic de capetenie al reginei și apoi al urmașului acesteia la tron, regele James I (1603-1625), care, de altfel, la suirea lui și pe tronul Angliei — fusese din frăgădă copilărie proclamat rege al Scoției, fiind singurul fiu și moștenitor al nefericitei regine Maria Stuart (1542-1587) — a binevoit să-l grațieze pe contele de Southampton și să-l elibereze din temniță. Născut în 1573, contele de Southampton a trăit pînă în anul 1624.

SEPTEMBRIE
1940

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● Curier diplomatic: se desflințează la 9 septembrie ofițiile diplomatice ale României din Cluj, de Mexico, Copenhaga, Helsinki, Teheran și Rio de Janeiro; la 11 septembrie Ambasada României în Grecia este transformată în legăție, iar la 12 septembrie relațiile diplomatice dintre România și guvernul de la Vichy se reduc la nivel de legăție; la 23 septembrie Ambasada României la Ankara se transformă în legăție.

● Cu ocazia comemorării a 50 ani de la moartea poetului Vasile Alecsandri, presa îi dedică numeroase pagini. Astfel, ziarul Argus din 8 septembrie, sub semnătura lui T. Pisan, scrie: „Țării i-a înclinat el toate bățile inimii lui, i-a plins durerile, i-a cîntat bucuriile, i-a mîngiat dorurile, a îmbrățat-o în vremi de cumpănă, a apărut-o, i-a înălțat mîndria. A luptat cu înflăcărare pentru Unire, pentru dobîrîrea barierelor dintre români: «Vin la Milcov cu grăbire, / Să-l secăm dintr-o sorbire, / Ca să treacă drumul mare, / Peste-a noastre vechi hotare»”.

Răsfîind zărele din 1890 care descriu moartea poetului, citim următoarele: „În clipa cînd corpul poetului, ce nu se mai vedea de sub flori, fu lăsat la locul de veci de nouă dorobanji vasileni și cu «sergentul zece», oștenii lui Peneș Curcanu, ale căror fapte le-a cîntat cu atîta vrednicie, a vorbit Dimitrie Sturdza, în numele Academiei: «Cîncizeci de ani Vasile Alecsandri a stat necontenit în fața națiunii, cîntînd cele mai gingașe simțiri și emoțiuni ale inimii omenești, descriînd cu cuvinte fermecătoare frumusețea țării și tralul poporului, pînd dinlăuntrul noastră imaginea gloriei strămoșești. Cîncizeci de ani a luptat cu cel mai volnic și mai înimos fil al națiunii, ca să capete și drepturi

Scena politică internă a acestei luni de început de toamnă este marcată de schimbări fundamentale de regim politic în țara noastră. Cu ajutorul presei de epocă, vom căuta să derulăm succesiunea acestor evenimente:

În seara zilei de 3 septembrie legionarii ies în stradă, atacă principalele instituții publice și cer abdicarea regelui Carol II. Toate aceste acțiuni produc panică la Palat. Constatînd incapacitatea guvernelor Gîgurtu de a stăpîni situația din țară, regele îl îndepărtează de la cîrma statului, iar la 4 septembrie, orele 12, generalul Ion Antonescu este numit președinte de consiliu. În după-amiază aceleași zile, Antonescu, în noua lui calitate, dispune eliberarea tuturor legionarilor arestați. În dimineața zilei următoare la ora 3.50, Carol II semnează decretul prin care suspendă Constituția adoptată cu doi ani în urmă, dizolvă Parlamentul și investeste pe I. Antonescu cu depline puteri pentru conducerea statului român.

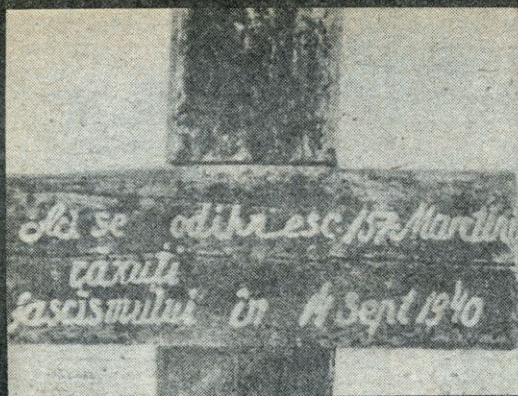
În zorii zilei de 6 septembrie, la ora 6.10, Carol II abdică în favoarea fiului său, iar a doua zi părăsește țara¹. „La orele 9.30 la Palatul regal — relatează *Timpul* din 8 septembrie — Maiestatea Sa regele Mihai I depune jurămîntul în fața domnului general I. Antonescu, șeful statului și președintele Consiliului de Miniștri, a I.P.S. Nicodim, patriarhul României și a domnului D.G. Lupu, primul președinte al Înaltei Curți de casație”².

„Ordinea făcută sus, cere ordine jos”. Așa își începe generalul Antonescu *Apelul la ordine* adresat întregii țări. „Numai ordinea poate să fie răspunsul pe care-l dă azi națiunea actului pe care l-a primit. Nici o zbuciumare. Ajunge. Tineretul a sîngerat desigur și a suferit adînc. Am suferit și eu. Dar singele nu poate fi răscumpărat cu singe și nici suferința prin noi suferințe. Nu-și iubeste țara, nu cinstește neamul și nu respectă ceasul, cel ce face altfel. Nici o violență. În contra nimănui. Cu atît mai puțin în contra nevinovaților soldați sau gardieni aflați la datorie. Și pentru ca ordinea să fie imediat dobîndită și nici un dușman lăuntric să nu încerce să folosească dezordinea oprîți manifestările și nu lăsați pe provocatori să calce în numele vostru prima lege: *disciplina*”.

Printre primele decrete-legi date de generalul Antonescu, numărăm doar cîteva, așa cum apar în presa bucureșteană din urmă cu cinci decenii: desființarea demnității de consilier regal;

¹ Despre acest eveniment, vezi grupajul din acest număr și *Magazin Istoric*, nr. 9/1967.

² Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele din zărele sau din însemnările vremii. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Crucea de la groapa comună a celor 157 români uciși de trupele horthyste în localitatea Ip din județul Sălaj, la 14 septembrie 1940

Statuia lui Avram Iancu de la Tg. Mureș a fost demolată și adusă la Turda

sistarea apariției ziarului *România*, organul de presă al Frontului Renașterii Naționale; decret-lege privind controlul fondurilor întrubuinate pentru înzestrarea armatei; decret-lege stabilind controlul averilor foștilor demnitari ai statului; decret-lege privitor la regimul Străzii țării; decizie privitoare la unele uniforme. Titlul oficial al generalului Ion Antonescu este acela de „Conducător al statului”; în raporturile scrise și verbale cu conducătorul statului se va întrebuiți formula „Domnule general”; calificativul de „Excelență” sau oricare altul se desființează pentru toți și pentru totdeauna. Totodată, regele Mihai I este înălțat la gradul de general de divizie pe data de 14 septembrie; maior Mircea Tomescu este numit aghiotant regal, iar lt. colonel Dumitru Dămăceanu adjutant al regelui.

Pe 14 septembrie, România este decretată stat național-legionar. Mișcarea legionară este singura mișcare politică recunoscută în noul stat, iar Horia Sima este comandantul ei. Iată acum și lista noului guvern, reproducă după ziarul *Timpu* din 16 septembrie: generalul Ion Antonescu, conducătorul statului român și președintele Consiliului de Miniștri; Horia Sima, ministru secretar de stat, vicepreședinte al Consiliului; prof. Gh. Leon, ministru secretar de stat la departamentul economiei naționale; general Constantin Petrovicescu, ministru secretar de stat la Departamentul afacerilor interne; prof. Traian Brăileanu, ministru secretar de stat la departamentul educației naționale, cultelor și artelor; prof. Mihai A. Antonescu, ministru secretar de stat la Departamentul justiției; Mihail Sturdza, ministru plenipotențiar, ministru secretar de stat la Departamentul afacerilor străine, ș.a.m.d.

Alex. Constant, subsecretarul de stat al presei și propagandei, face la 25 septembrie o serie de declarații corespondenților presei străine în România: „Nu simplă înlocuire de persoane, ci revoluție de structură. Ea așează statul românesc pe bazele realităților naționale așa cum a dorit-o «Căpitanul» și a realizat-o generalul Ion Antonescu. Revoluția legionară, a patra revoluție națională din Europa nouă, împreună cu cea fascistă, național-socialistă și spaniolă, a rupt definitiv cu trecutul.

Noul stat românesc se rânduiește automat prin fundament, ideologie și tendințe pe linia Axei Berlin—Roma. Raporturile noastre cu celelalte state vor ține seama de noua orientare. Cu vecinii, dorim sincer colaborare economică, culturală și înlăturarea oricăror motive de fricțiune. Revoluția naționalistă este opera tineretii. De la acest tineret se așteaptă «omul nou» românesc, o rea-

Cronică mărunță

ce păreau pentru totdeauna pierdute, ca să asigure urmașilor o patrie cu un viitor demn de originea și de trecutul neamului românesc. Cincizeci de ani a fost Alecsandri unul din cei mai de frunte, acolo unde era de lucrat și de muncit. El a fost unul din trupașii acelei generații, care veșnic va sta exemplu de cugetări și de fapte de desinteresare și de devotament, de curaj și de moderație, de simțămînt, de datorie și de neobosită voință”.

● 18 septembrie: Teatrul Național își redeschide porțile. Ca un omagiu adus poetului Vasile Alecsandri, stagiunea începe cu Ovidiu, piesă în versuri în cinci acte. Tot cu ocazia comemorării a 50 ani de la moartea lui Vasile Alecsandri, Teatrul din Săbindra își deschide stagiunea (pe 27 septembrie) cu un spectacol festiv: Cîntece comice create de Matil Millo și Luchian și anume: Chirița în volaj, Interpretată de Maria Filotti, Barbu Lăutarul, spus de N. Soreanu, Haimana și Gură cască, în interpretarea lui Ion Manu ș.a.

● Directoarea Teatrului „Regina Maria”, Lucia Sturdza Bulandra — stîrșește admirația prin creația sa din Părinții teribili, de Jean Cocteau.

● Iași 19 septembrie: de dimineață, un grup de legionari, înconsoți și în uniforme, se îndreaptă spre grădina publică din str. Lăpușneanu. Aici, ei distrug statuia lui I.G. Duca. Tot timpu se cîntă imnuri legionare.

● La Biserica Albă din București are loc o rugăciune pentru „suflul primului și neînfriatului zburător român Aurel Vlaicu”. Cu acest prilej, ziarul *Timpu* din 4 septembrie reproduce cîteva rânduri din cuvîntul înainte scris de rege la volumul Maistorașul Aurel, ucenicul lui Dumnezeu, cartea lui Victor Ion Popa, în care e povest-

SEPTEMBRIE
1940

Regele Mihai
și regina mamă
Elena
în drum spre
Patriarhie

Cronică mărunță

tită viața lui Aurel Vlaicu: „Astăzi, când abia mai e ceva care să tăgăduiască victoria desăvârșită a avionului, ce straniu trebuie să pară celor noi veniți, când li se povestește, că pe vremurile de atunci trebuia să lupți pentru a nu fi considerat nebun. Vlaicu a fost și el unul dintre acești nebuni, de față de cei mai mulți, susținuți de un prea mic grup de prieteni, dar susținut mai ales de credința lui neșovăitoare. Venit din părțile încă nedezrobite, el intră într-adevăr viitorul: unirea neamului și cucerirea văzduhului.”

• Cu toată tragica învâlmășeală a evenimentelor din Transilvania, grija pentru salvarea unor valori din patrimoniul nostru național n-a sîmbăt nici o clipă. Astfel, stăluța lui Avram Iancu și Santinela română de la Tg. Mureș sînt demontate și aduse la Turda.

Se hotărăște ca statula lui Avram Iancu să fie așezată la Cîmpeni „unde este centrul moșilor, pe care cralul mușilor l-a dus la izbîndă”, relatează Universul, din 12 septembrie.

• Ziarului „Lucafaurul” i se dă un sever avertisment pentru totă viață, în numărul 36, cu data de 28 septembrie, a inserat un articol fără să-l trims în prealabil serviciului de cenzură pentru a obține viza respectivă.

• La Roman, se stinge din viață, la 8 septembrie, profesorul Constantin Banu (n. 1873) membru marcant al partidului liberal, deputat de mai multe ori, ministru al cultelor (1922-1923), fost director al ziarului Viitorul și al revistei literare Flacăra, pe care a întemeiat-o în 1911. Profesor de mare laudă, lecțiile sale de istorie cu elevii cursului superior al liceului Matei Basarab, din Capitală, rămin de neuitat, scrie Universul din 11 septembrie.

• În sala de festivități a „Exter-

litate menită să asigure bazele și continuitatea statului nou și a moralei legionare”.

Întreaga presă bucureșteană dedică pagini întregi ororilor săvîrșite de autoritățile și de armata de ocupație horthystă, precum și de unii locuitori maghiari în teritoriul cedat în urma dictatului de la Viena. Subtitlul *O pagină zguduitoare din martiriul Transilvaniei*, *Timpul* din 21 septembrie scrie: „Știri îngrozitoare ne-au sosit din părțile ardelenice ocupate de unguri. Gravitatea faptelor relatate era atât de mare, încît nu mi se părea ome-nește. Am căutat să le verificăm, pe căi care nu suferă îndoială sau desmințire. Din nenorocire, astăzi, avem confirmarea lor. Masacrele sînt fără seamăn și umplu de groază orice minte ome-nească. Sînt fapte de o cruzime care nu-și pot găsi, niciodată, nici explicații, nici calificare”.

Redăm din ziarul menționat relatări „controlate și confirmate” de către corespondenții publicației asupra grozăviilor din Transilvania: „Unui țaran din Beius, județul Bihor, la care s-a găsit un drapel românesc, i s-au bătut cuie în cap.

În comuna Florești, județul Cluj, locuitorii unguri s-au organizat în bandă și în noaptea de 11 spre 12 septembrie au început să treacă prin toate casele locuite de români, maltratînd, devastînd, furînd.”

La rîndul său, *Universul* din 23 septembrie relatează: „Alte barbarii s-au săvîrșit la mănăstirea Bicsad, de lîngă orașul Satu Mare. Aici e o veche biserică unită, care stă sub jurisdicția Mitropoliei de Blaj și a Vaticanului, adăpostind 14 călugări care împlinesc operă de apostolat creștin în rîndurile țărănimii din nordul Ardealului. În miez de noapte, pe la orele două, călugării s-au pomenit asaltați de un grup de tineri din organizația *Leventi*. Scoși din chilii și puși la rînd în curte, preoții, dintre care unii au înalte studii academice în străinătate, au fost scuipați, loviți cu pumnale, iar un grup de 20 țărani, refugiați din ajun tocmai pentru a se feri din calea teroriștilor, s-au pomenit impresurați de altă bandă și măcelăriți.

Tinerii *Leventi* purtau la ei un manual de cruzimi, ridicat la rangul de catechism. În această broșură, membrii organizației sînt îndemnați să „stîrpească națiunea valahă, să nimicească orice urmă a semînției blestemate și să spîntece chiar pîntecele femeilor care poartă în ei un pui de valah”. Broșurile cu asemenea îndemnuri s-au tipărit în trei ediții.”

Despre confirmarea acestor acte de cruzime — care sînt greu de comentat — citim în *Jurnalul politic* al Marthei Bibescu: „Doamna Fabricius [soția ministrului german la București] îmi te-

Personajul zilei
generalul
I. Antonescu
în două
ipostaze

lefonează la Federația Aeronautică Internațională: s-a întors din Transilvania, unde s-a dus să o ia pe doamna [Veturia] Goga. — Totul este adevărat, îmi declară ea. Distrug totul, ucid, e groaznic!"

Pe bună dreptate, presa acelor zile se întreabă: „În ce suflăte s-au putut naște astfel de porniri și care poate fi justificarea lor?”

Concomitent cu impunerea dictatului de la Viena, la Craiova, s-au desfășurat tratative între guvernul român și cel bulgar în problemele Dobrogei. Ele au început la 19 august și s-au încheiat la 7 septembrie prin cedarea Cadrilaterului, respectiv sudul Dobrogei către Bulgaria.

Reproducem după *Universul* din 9 septembrie, relațarea privind semnarea acordului dintre România și Bulgaria: „În dorința de a rezolva pe cale pașnică problemele între Bulgaria și România în spiritul unei înțelegeri reciproce, a fost semnat ieri 7 septembrie, la Craiova, acordul prin care se înregistrează cesiunea teritorială consimțită prin nota din 16 august 1940, notă care reprezintă concluzia unor îndelungate tratative între cele două guverne. Acordul încheiat este bazat pe schimbul obligator de populație bulgară din județul Tulcea și Constanța cu cea română din Caliacra și Durostor, precum și pe un schimb facultativ al românilor și bulgarilor din celelalte regiuni ale celor două țări. Cele două state se angajează, în urma realizării acestui principiu, să nu ridice nicodată vreo pretenție teritorială unul contra celuilalt. Se prevede prin același acord că guvernul român obține de la cel bulgar o despăgubire de un miliard lei pentru investițiile făcute în teritoriul cedat și pentru cheltuielile pe care statul român le va suporta la executarea schimbului de populație. Predarea oficială se va face de la 20 septembrie la 1 octombrie.”

Totodată, partea bulgară se obligă să îngrijească mausoleul de la Grivița al ostașilor români căzuți în războiul pentru independență (1877-1878). (Într-un comunicat comun din 16 iulie 1947, guvernele român și bulgar „constatând că toate chestiunile teritoriale între România și Bulgaria sînt definitiv reglate, au convenit, într-un spirit de încredere reciprocă și de cea mai sinceră prietenie...”, de a lichida chestiunile rămase nereglate, rezultînd din aplicarea Tratatului de la Craiova.”)

Referindu-se la toate cele împlinite în ultimele luni cu pămînturile strămoșești, tot Martha Bibescu nota în jurnalul său: „Ce va mai rămîne din țara asta? Deocamdată este un trunchi schilodit. Să credem în bulbul din care va răsări stînjinelul”. ■

Rubrică de Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

natulul Zoe Romniceanu”, din Calea Moșilor din București, are loc reînstalarea d-nei Alexandrina Cantacuzino la președinția „Societății ortodoxe naționale a femeilor române”, pe care d-sa a înființat-o și a condus-o multă vreme. Alexandrina Cantacuzino a fost președinta Comitetului de inițiativă pentru ridicarea mausoleului de la Mărășești.

● La cinematograful Capitol, filmul *Sârpele* după celebrul roman Robil, de Somerset Maugham, în interpretarea inegalabilă a lui Leslie Howard și Bette Davis.

● Cine a inventat stenografia?

Se povestește că însuși ilustrul istoric, filosof și general grec Xenofon (430-366 î.e.n.), în jurul anului 400 î.e.n., el a elaborat un sistem de stenografie, pe care grecii îl numeau „tachigrafie”. Austurul Pitagora, autorul tablei de înmulțire, folosea și el, se pare, o metodă stenografică personală. Cicero scria și el cu semne prescurtate inventate de Eunius, și l-a învățat la pe sclavul său Tiron, înălțat la rang de secretar și prieten, să se sluiească de el. Tiron a perfecționat apoi metoda care a intrat în uzul romanilor, sub denumirea de „note tironiene”. În 1588 apare primul tratat de stenografie modernă întocmit de englezul Timothy Bright, dedicat reginei Elisabeta. În 1651, părintele Jacques Costard elaborează tratatul intitulat *Metoda de scriere* tot atât de repede pe cit e și vorbirea. De atunci, stenografia a început să treacă încetul cu încetul în practica curentă.

● Pe lângă Academia de înalte studii comerciale și industriale din București, se deschid cursuri pregătitoare pentru profesori de stenodactilografie, susținute de prof. H. Stahl, fost director general al stenografilor Adunării deputaților, și Aurel Boia, stenograf al Senatului.

„Aveți un potențial minunat“

Doamna VIVIAN T. ABBOTT este Associate Director (Director asociat) și Director of East European Programs (Director al programelor pentru Europa de Est) la International Research and Exchanges Board (Institutul pentru cercetări și schimburi internaționale). Se ocupă de Europa de Est de 20 ani. A venit în România încă din vremea studenției, când a participat, timp de câteva săptămîni la cursurile organizate la Sinaia. Păstrează amintiri foarte plăcute din acea vreme. Cu timpul însă, relațiile dintre România și S.U.A. s-au deteriorat foarte mult și în domeniul cultural și — după cum ne-a spus — a trebuit să facă mari eforturi pentru a păstra măcar un minim de contacte între oamenii de știință din cele două țări. La mijlocul lunii mai 1990, doamna Vivian T. Abbott, aflată într-o scurtă vizită în România, a avut amabilitatea să răspundă redactorului Dorin Matei la câteva întrebări pentru revista Magazin istoric.

— Reveniți după șase ani în România. Cum apreciați relațiile stabilite între IREX și cercetătorii din România, pînă acum?

— Universitățile americane au fost întotdeauna surprinse de pregătirea profesională înaltă a cercetătorilor români care au venit în S.U.A. De la un anumit moment și pentru mulți ani, legăturile au fost întrerupte. IREX a organizat de mai multe ori stagii de pregătire pentru cercetătorii români, dar aranjamentele erau anulate în ultima clipă. Singurii care mai ajungeau erau, surprinzător, istoricii. Majoritatea se ocupau de relațiile româno-americane, în perioada interbelică, cel puțin în aparență. Îmi părea tare rău pentru ei, eram chiar jenată. Sosea, de exemplu, Ilie Ceaușescu, ale cărui lucrări — din câte am auzit — i le scriau alții. A fost un lucru extrem de trist să văd diminuându-se schimburile cu România. Am fost plăcut surprinsă să constat, în timpul întrevederii pe care am avut-o la Academia Română, în ce măsură au reușit valorile intelectuale să supraviețuiască. În ciuda izolării la care au fost condamnați, românii sînt la curent cu ceea ce se întîmplă în lume. Încercăm să vă ajutăm cît putem de mult, deși nu este ușor, pentru că sîntem deja implicați într-o serie de alte proiecte.

— A doua întrebare pe care voiam să v-o adresez privea tocmai proiectele pe care IREX urmează să le pună în practică în România.

— Noi am venit acum în primul rînd pentru a vedea care sînt dorințele dumneavoastră. Ne-am întîlnit și urmează să ne mai întîlnim cu reprezentanți ai Academiei, ai Universității și ai altor centre de cercetare. Există foarte bune posibilități pentru realizarea unor programe, fie incluzînd România în cele existente deja, fie dezvoltînd altele special pentru țara dumneavoastră. Am venit să analizăm doleanțele dumneavoastră și să le transmitem în S.U.A. Ca să vă dau un exemplu, istoricii români s-au arătat dornici să colaboreze mai ales în domeniul istoriei balcanice și bizantinistice.

— Cu ce impresie plecați din România?

— Eu am fost bună prietenă cu Vlad Georgescu și pot să vă spun că el nu și-a pierdut niciodată încrederea în România. Ascultînd-o pe doamna Zoe Petre vorbind la Academia Română, m-am gîndit cu tristețe că Vlad Georgescu nu este și el aici. Sînt încîntată că am putut reveni în

România după șase ani, că pot vorbi și că mă pot întîlni în mod liber cu oameni. I-am cunoscut și pe cei ce încearcă să pună în mișcare societatea românească. Aveți un potențial minunat. Eu nu am știut exact cît rău vi s-a făcut, dar acum sînt sigură că România poate renaște.

Tot cu prilejul vizitei delegației IREX în țara noastră l-am întîlnit pe domnul WILLIAM S. MOODY, program officer la Rockefeller Brothers Fund (Fundația fraților Rockefeller). Scopul Fundației este să acorde asistență în cadrul unor probleme majore, precum: relațiile internaționale, mediul ambiant, probleme de securitate. Domnul Moody are studii de drept, este avocat și lucrează de 20 de ani pentru Fundație, contribuind la realizarea unor programe în întreaga lume.

— Care sînt direcțiile de activitate pe care și le-a propus Fundația dumneavoastră în România?

— Există o Uniune Internațională pentru conservarea naturii și a resurselor naturale, cu sediul în Elveția. Aceasta colaborează cu organizații guvernamentale și neguvernamentale pentru conservarea unor rezervații naturale. În principal, în România atenția se va îndrepta spre Delta Dunării și noi vom acorda fonduri pentru cercetările efectuate de Academia Română în această direcție. În viitor, ne propunem să inițiem programe suplimentare privind protejarea mediului înconjurător, poluarea aerului și a apelor etc. De asemenea, vrem să sprijinim pregătirea unor cercetători în domeniul ecologiei și să procurăm programe de educație ecologică. O altă direcție o constituie pregătirea unor cadre din România în management pentru o economie de piață. I-am sprijinit deja pe unghi să instaleze la Budapesta un asemenea centru. Noi considerăm că într-o societate democratică, organismele neguvernamentale, care nu urmăresc profitul, sînt extrem de importante. Ele trebuie să ofere alternative pentru salvarea societății. La noi, în S.U.A., nu guvernul rezolvă toate problemele. În general, sectorul privat dă dovadă de mai multă inițiativă și mai puțină birocrație.

— Ce impresii aveți după această primă vizită în România?

— Am fost întîmpinați cu foarte multă căldură, m-am simțit ca acasă. Vorbesc și franțuzește și am putut simți foarte bine spiritul dumneavoastră. Sînt dornic să revin pentru o perioadă mai lungă de timp. Înteleg că treceți printr-o perioadă delicată, fragilă. Perspectivile pentru dezvoltarea unei societăți democratice în România sînt încurajatoare. Dar situația este extrem de complexă. Este dificil să transformi această societate sub stress-ul psihic al celor 50 ani de represiune, făcînd față în același timp problemelor economice și ritmului rapid în care progresează lumea. Eu cred că România merită mai multă atenție în S.U.A. și în alte țări occidentale. Complexitatea situației de aici nu este înțeleasă suficient. Sînteți o țară importantă în regiune și acest lucru este prea adesea uitat. Reușita transformărilor din România este importantă pentru dezvoltarea democrației în întreaga Europă Centrală și Sud-Estică. Eu personal aș da mai multă atenție României și îi voi îndemna pe colegii mei din Statele Unite să facă la fel.

Primul bombardament asupra orașului Tokio, din 18 aprilie 1942¹, a constituit o gravă lovitură dată mindriei japonezilor². În căutarea unor mijloace de ripostă, ei au conceput prima campanie din istorie de utilizare a unor baloane automate. Le-au trebuit doi ani ca să o pună la punct, dar între noiembrie 1944 și aprilie 1945 au lansat 9 000 baloane cu gaz, ingenios concepute și construite, pentru a arunca bombe incendiare și brizante asupra pădurilor, fermelor și orașelor americane.

Noile arme, cu un diametru de 20 m, erau proiectate să zboare deasupra Pacificului, la 9 000-10 000 metri. La această altitudine,

curenții se deplasează în direcția Americii cu o viteză de 100 până la 200 mile pe oră. Deși, după lansarea lor, nu s-a exercitat nici un control uman direct asupra baloanelor, nici măcar prin radio, se estimează că cel puțin 900 până la 1 000 dintre ele au ajuns pe continentul american, din Alaska până în Mexic. Aproape 200, mai mult sau mai puțin complete, au fost găsite în nord-vestul Statelor Unite și în vestul Canadel. Rămășițele a încă 75 baloane au fost descoperite la sol, în alte regiuni, sau culese din apele litorale ale Pacificului. Se pare — conform declarațiilor unor observatori — că cel puțin 100 au explodat în aer.

1944-1945. BALOANELE,

ULTIMA ARMĂ SECRETĂ A JAPONIEI

Marina militară în alertă

Deși s-au făcut mari eforturi pentru a minimaliza importanța acestor atacuri, cert este că ele au marcat un moment în desfășurarea războiului; pentru prima dată au fost trimise peste ocean proiectile lipsite de ghidaj uman, iar amenințarea unor pagube însemnate a existat în mod real. Din fericire, zăpezile căzute peste iarnă au eliminat primejdia unor mari incendii de pădure. Dacă atacul cu baloane ar fi continuat în lunile de vară, când întinsele păduri din vestul conti-

nentului american sînt ca iasca, dacă japonezii ar fi menținut ritmul de lansări din luna martie 1945, respectiv 100 baloane în medie pe zi, dacă le-ar fi echipat cu sute de mici bombe incendiare, în loc de câteva mari (sau cu agenți bacteriologici), atunci această armă secretă ar fi provocat un dezastru.

Niponii au testat pentru prima oară lansările de proporții în primăvara anului 1944, cu 200 baloane. Nici unul dintre ele nu a ajuns însă pe țărmurile Americii. Prima lansare transoceanică reușită a avut loc la 1 noiembrie 1944. Trei zile mai târziu, s-a primit primul raport cu privire la apariția baloanelor. În ziua aceea o navă de patrulare din marina militară americană a descoperit o bucată mare de pinză sfîșiată, plutind pe suprafața mării. Un marinar a încercat să o tragă la bord și a constatat că dedesubt avea agățat un obiect foarte greu. Nefiind în stare să o ridice, a tăiat pariele cu cuțitul, așa încît încărcătura de aparate și explozive s-a scufundat. Tot ce s-a putut „captura” a fost pliful scrisorii; purta semne dis-

tinctive japoneze. Era limpede că între armele conflagrației mondiale apăruse una deocamdată misterioasă. Încă de la început, americanilor le-a fost clară primejdia. S-a cerut sprijinul tuturor departamentelor guvernamentale ale S.U.A., a fost alertată marina militară și au fost mobilizate serviciile Biroului Federal de Investigații (F.B.I.). Pădurării trebuiau să raporteze orice aterizări de balon și să recupereze fragmentele găsite din el sau încărcătura lui, fie și cea mai mică bucată.

După descoperirea primei pinze de balon, au trecut două săptămîni pînă ce s-a găsit în ocean un nou fragment. Ceva mai târziu un alt balon, ars și parțial distrus, s-a prăbușit pe teritoriul statului Montana. Pe la mijlocul lunii decembrie, punind cap la cap numeroasele frînturi de informații, tehnicienii au reconstituit principiile de bază ale noii arme, iar graficienii au putut elabora schițe aproximative ale aspectului ei.

Fragmentele au fost trimise laboratorului de cercetări al marinei militare din Washing-

¹ În ziua aceea, o grupare de bombardiere americane, aflate sub comanda locotenent-colonelului James H. Doolittle, a decolat la ora 7.25 de pe portavionul „Hornet”, aflat la nord de insula Midway, și a lovit puternic, pentru prima oară, metropola Tokio, producînd un efect moral considerabil și mari stricăciuni. Au mai fost bombardate orașele Yokohama, Osaka, Kobe și Nagoya.

² Reproducem acest text — aparținînd generalului de brigadă W.H. Wilbur, șef de stat major al Comandamentului de apărare al zonei de vest a S.U.A. în timpul războiului — din volumul II al lucrării *Secrets and Stories of the War*. Subtitlurile aparțin redacției noastre.

ton D.C. și Institutul de tehnologie din California. S-a constatat că pinza balonului era formată din câteva straturi de hirtie de pergament, lipite între ele cu un adeziv vegetal, și că materialul folosit era mult mai eficient în privința păstrării hidrogenului decât cea mai bună pinză cauciucată, întrebuințată în mod obișnuit la baloane.

Experții care au examinat nisipul din sacii de balast au comunicat denumirile a cinci localități japoneze de unde putea proveni el. Primind ordin să verifice activitățile din acele așezări, aviația militară a prezentat curînd un raport, însoțit de fotografii aeriene, asupra uneia dintre bazele de lansare. În fotografii se vedeau clădirile fabricii și în afara lor cîteva sfere gri-argintii, care păreau a fi baloane în curs de umflare, în vederea zborului spre America.

La scurt timp, unul dintre aceste baloane gri-argintii a fost depistat în aer, în apropierea unui oraș din vestul Statelor Unite. Pilotul militar trimis să aducă balonul la sol, fără să-l deterioreze, l-a dirijat cu grijă în cîmp deschis, folosind în repetate rînduri curenții de aer degajați de elice. Rafalele de vînt au provocat balansul nacelei, s-a declanșat dispozitivul de eliberare a hidrogenului, ventilul a rămas deschis și balonul s-a lăsat lent la pămînt. Din fericire, dispozitivul de

autodistrugere automată n-a funcționat. Totul a fost găsit intact.

Într-o perfectă înțelegere cu... pădurarii

După cum s-a aflat ulterior, baloanele se construiau la un preț de cost de circa 160 lire sterline bucata. Fiecare dintre ele transporta aproximativ 30 saci cu nisip de aproape trei kilograme fiecare. Aceștia erau eliberați succesiv, cu ajutorul unui dispozitiv de lansare, acționat de un barometru, de îndată ce balonul cobora sub 9 000 metri. Un alt dispozitiv automat deschidea ventilul, pentru a lăsa să iasă o parte din hidrogen, atunci cînd balonul se înălța la peste 10 000 metri. Fiecare balon purta trei sau patru bombe, dintre care cel puțin una era incendiară. Celelalte erau brizante, de circa 15 kilograme. Ambele tipuri de bombe erau acționate de un mecanism de lansare proiectat să intre în funcțiune imediat ce va fi fost aruncat ultimul sac de balast. Japonezii presupuneau că, la timpul respectiv, balonul trebuia să fi ajuns deasupra continentului american. În plus, era prevăzută și un dispozitiv care să arunce balonul în aer, după lansarea tuturor bombelor. Acest dispozitiv nu a funcționat în cazul a cel puțin 10 la sută dintre baloanele ajunse pe pămînt, de aceea unele au putut fi recuperate practic intacte.

Fiecare „stol” de baloane purtătoare de bombe era însoțit de un balon care emitea semnale radio, servind drept mijloc de verificare a înaintării întregii grupări peste ocean. Japonezii vroiau să fie siguri de sosirea baloanelor cu bine pe teritoriul american, de aceea au folosit la balonul de semnalizare învelişuri de mătase cauciucată, în loc de hirtie de pergament. Credeau că mătasea cauciucată asigura o mai mare etanșeitate pungii de hidro-

gen decât hirtia. Realitatea a dovedit însă că greșeau. Numai trei baloane de mătase au ajuns în Statele Unite.

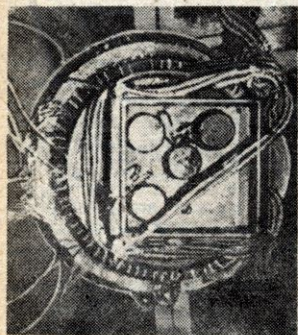
După ce au fost recuperate cîteva baloane, s-a tras concluzia că pericolul prezentat de bombe brizante era minor. Cele incendiare ar fi putut constitui însă o amenințare serioasă în anotimpul secetos (iulie-septembrie), cînd incendiile de pădure sînt mai frecvente pe coasta de vest a S.U.A. America avea mare nevoie de lemnul acestor păduri, așa că au fost constituite unități de pompieri aerportate, care să colaboreze cu serviciile de ocrotire a pădurilor și cu detașamentele de pompieri civili. Acest dispozitiv de apărare era însă extrem de vulnerabil.

Pentru a combate eventuala folosire a baloanelor la împrăștierea unor agenți bacteriologici sub formă de spori, care ar fi declanșat îmbolnăvirea plantelor de cultură, sau a unor microbi care ar fi atacat animalele sau chiar oamenii, în programul defensiv au fost cooptați medici specialiști în sănătatea publică, veterinari și agronomi. Au fost pregătite unități de decontaminare și s-au stocat substanțe chimice dezinfectante, costume etanșeizate și măști, în diferite puncte strategice. Fermierii și crescătorii de animale trebuiau să anunțe autoritățile la ivirea primelor semne de boli neobișnuite la vite, oi sau porci.

Pentru ca japonezii să nu afle despre succesul campaniei lor, presa și radioul din Statele Unite și Canada au acceptat să-și impună o autocenzură ce s-a dovedit de o maximă eficiență, în condițiile războiului. Din același motiv însă, populația nu a putut fi avertizată. Un grup de copii plecați în excursie în statul Oregon, găsind un balon, au tras de el declanșînd explozia bombelor. O femeie și cinci dintre ei au murit.

Cum ar fi putut autoritățile militare să avertizeze milioane de copii despre acest pericol și totodată să ceară fermierilor și pădurarilor din

Mecanism-barometru care menținea balonul în aer, în timpul traversării Pacificului

Rămășițele unui balon japonez, găsite în Canada

zona de vest informațiile necesare, fără ca aceste știri să ajungă și la japonezi? În urma unei perfecte colaborări din partea autorităților școlare, a învățătorilor și a poliției locale, ambele obiective au fost îndeplinite.

Pe neașteptate, la sfârșitul lunii aprilie 1945, lansările de baloane au încetat. Au suspendat oare japonezii atacul, considerând că nu e eficient? Sau era doar un calm temporar, înaintea unei ofensive și mai puternice? Au trecut săptămîni și luni fără ca atacurile să fie reluate.

Misterul s-a lămurit trei ani mai târziu, în 1948, cînd, vizitînd Japonia, am stat de vorbă cu generalul Kusaba, care comandase ofensiva baloanelor. El mi-a relatat că fuseseră lansate, în total, 9 000 baloane și că japonezii estimaseră că cel puțin 10 la sută ar fi trebuit să ajungă în Statele Unite și Canada. Știrea despre primul balon din

Montana fusese recepționată în Japonia. După aceasta însă, presa și radioul din America nu mai scosese un cuvînt. Dispunînd de o singură confirmare că un balon ajunsese pe continentul american, Statul major japonez începuse să îngrădească activitatea generalului Kusaba. I se spusese de mai multe ori că operația lui era un eșec, că nu făcea decît să irosească resursele împuținate ale țării.

În sfîrșit, spre sfârșitul lunii aprilie 1945, generalului Kusaba i se ordonase să înceteze operațiile. Decizia Statului major sunase astfel: „Baloanele dumneavoastră nu ajung pe continentul american. Dacă ar fi ajuns, ar fi apărut știri în ziare. Americanii nu sînt în stare să-și țină gura atîta vreme”. ■

W.H. WILBUR
în românește de
Sergiu CELAC

CINE ERA SAU CINE NU ERA SHAKESPEARE

(Urmare din p. 49)

nător de *The Poacher from Stratford* (Braconierul din Stratford)¹ îl învăța minte pe caraghiosul și ruralul William Shakespeare din Stratford să cuteze să se împăuneze cu penele ilustrațiilor lorzi care, unul din ei sau mai mulți în colectiv, ar fi autorii operei puse pe numele său. ■

J.D. REED

Versiunea românească
și notele științifice
Dan A. LĂZĂRESCU

¹ Această calificare vădit injurioasă își are tilcul ei istoric. Anume, după o relatare locală culeasă și inclusă în prima biografie consacrată lui William Shakespeare, aceea a lui Nicholas Rowe (1674-1718), publicată în 1709 sub titlul de *Some Account of the Life, &c. of Mr. William Shakespeare* (sic!). Pe baza acestei relatări făcute de un locuitor al orașului Stratford-upon-Avon, Richard Davies, puțin înaintea morții acestuia în anul 1708, Nicholas Rowe, după ce indică anul nașterii lui Shakespeare cu aproximație (1563 sau 1564) mai spune că acesta ar fi avut o tinerete foarte agitată și, că, între altele, obișnuia să vinzeze pe ascuns, „în mod nelegiuit”, iepuri și alte dobitoace, pe moșile din preajma Stratfordului, mai cu seamă pe aceea, mai întinsă, de la Charlecote, proprietatea, din veacul al XII-lea, a neamului Lucy. Proprietarul moșiei din anul 1552 era Thomas Lucy, făcut cavaler în anul 1565 și avînd deci dreptul să se numească Sir Thomas Lucy. Acesta pare a fi fost adept al puritanismului și a fost membru al Camerei Comunelor pentru comitatul Warwickshire (în care e cuprins și orașul Stratford) în anii 1577-1584. Era un om deosebit de aspru și, după relatarea lui Rowe, ar fi luat măsuri împotriva lui Shakespeare, învinuit de braconaj pe domeniile lui Lucy, punînd mai întîi să-l biciuiască, apoi punînd să fie zvirlit în temniță, și în cele din urmă silindu-l să-și ia tălpășița din Stratford. Unii shakespeareologi au considerat că Shakespeare făcea aluzie la acest aspru moșier puritan într-un pasaj din *Neveleste vesele din Windsor* (actul I, scena 1-a), în scena dintre judecătorul Shallow și Sir John Falstaff. În orice caz, calificativul de braconier i-a fost aplicat cu dărnicie lui Shakespeare de marea majoritate a scriitorilor care, de cîteva sute de ani, se înverșunează să-i conteste paternitatea scrierilor.

ȘTIINȚĂ ȘI PASIUNE

„Am pus atîta suflet și atîta muncă la fiecare din monumentele de care m-am ocupat, încît toate mi-au rămas dragi”. Această mărturisire simplă și mișcătoare a domnului arhitect Ștefan Balș (născut la 27 octombrie 1902) ascunde o vocație și o activitate unice în domeniul restaurării monumentelor istorice din țara noastră. De ele se leagă readucerea la viață a multora dintre vestigiile arhitecturale de primă însemnătate din România: mănăstirile Neamț, Snagov, Golia, Cetățuia, Antim, Căldărușani, Cernica, Brebu, Balamuci, Hurezi, Radu Vodă, Moldovița, Rîșca și Hodoș-Bodrog, bisericile Kretzulescu, „Sf. Ioan” din Piatra Neamț, Vad-Someș, Dobrovăi, Coșula, „Sf. Gheorghe” din Pitești, Bărăția din Cimpul Lung Muscel,

Războieni-Neamț, Sf. Gheorghe Nou din București, cetățile Neamț și Cîlnic, cula Duca de la Măldărești, casa domnească de la mănăstirea Putna etc. Lor li se adaugă numeroasele lucrări publicate în revistele de specialitate.

Anul 1990 marchează împlinirea a 60 ani de la debutul în activitatea de restaurator a domnului arhitect Ștefan Balș, care în 1930 a realizat prima sa lucrare de restaurare — biserica „Sf. Elefterie”-Vechi din București. Cu acest prilej se cuvine să îi omagiem pe acest contemporan al nostru a cărui dragoste pentru frumosul artistic românesc, pentru vechile ziduri ale neamului nostru, l-a călăuzit fără greș de-a lungul atîtor decenii de trudă și creație.

— Așadar, domnule arhitect Ștefan Balș, mă bucur că sint cu dumneavoastră și putem vorbi; aș vrea să știu care sint motivele cărora le datorăm formația Dvs. profesională?

— Arhitectul Horia Teodoru, care a urmărit formația mea inițială din Italia, la Școala Română de la Roma și care a fost șeful atelierelor de restaurare ale fostei Comisii a Monumentelor Istorice. El mi-a fost cel mai mare ajutor și aș putea spune mentor în primii pași în materie de restaurare.

— Unchiul Dvs. Gheorghe Balș (1868-1934) n-a avut nici o contribuție?

— Numai prin faptul că m-a convins să mă duc să mă specializez la Școala de la Roma. El era un om din vechea generație de specialiști, care se dovedeau cît se poate de serioși și de credincioși în treaba pe care o făceau. Studiase ingineria în Elveția și după aceea a lucrat la Constanța, unde a făcut digul și diferite alte lucrări, pînă cînd, în timpul Războiului de reîntregire, a lucrat în cadrul Crucii Roșii. La sfîrșitul carierei, s-a interesat de monumentele din Moldova. S-a apucat să scrie o carte despre aceste monumente istorice, o carte atît de bine documentată și bine funda-

mentată, încît a rămas pînă azi cea mai bună lucrare de specialitate în acest domeniu.

— Dar despre profesorul Dvs., arhitectul Horia Teodoru, ce amintiri păstrați?

— Foarte bune, din punct de vedere profesional. A fost un foarte bun îndrumător, apt să mă corecteze în excesele pe care încercam să le fac. În primii ani cît a durat Comisia Monumentelor Istorice eram numai doi arhitecți și un tehnician. Atunci cînd acceptasem să merg la Roma la specializare, mă obligasem ca timp de patru ani să lucrez la C.M.I. în domeniul restaurării. Pot spune că atîta timp cît am activat la C.M.I., am lucrat aproape numai singur, activitatea principală în acei ani fiind nu aceea de restaurare, ci de reparații și întreținere a unor monumente, deoarece fondurile primite de la stat erau destul de restrînse. În primii ani, lucrări de restaurare propriu-zise am efectuat doar la biserica Kretzulescu și mănăstirea Neamț. Prin aceste lucrări pot spune că m-am format în meseria mea.

— Credeți că s-ar mai putea da Bucureștilor o imagine cît mai apropiată de aceea dinaintea marilor demolări ceaușiste?

— După părerea mea, este imposibil. Ceea ce s-ar putea

face, însă, este refacerea în bune condiții științifice a cîtorva din monumentele de prim ordin, cum ar fi Văcăreștii și altele. Deci prioritățile de restaurare ar fi mai mici, atenția fiind concentrată spre refacerea unor monumente dărmate în ultimii ani...

— Îmi vorbeați despre o posibilă reîntregire în circuitul turistic a palatului de la Potlogi...

— Da, și nu numai Potlogii; el poate fi inclus într-un circuit în care să fie cuprinse Mogoșoaia, Hereștii etc. Apoi există atîtea conace din țară care zac în părăsire. Pentru remedierea situației, după părerea mea, nu există decît o soluție: în toată acțiunea de restaurare a acestor edificii să fie cointereseate o serie de instituții, cum ar fi O.N.T.-ul, de pildă, care să organizeze excursii la fața locului pentru a populariza aceste monumente.

— Dintre monumentele restaurate de Dvs. există vreunul de care sinteți legat mai mult sufletește?

— Nu pot spune că am o dragoste specială pentru unul sau altul. Am pus atîta suflet și atîta muncă la fiecare din monumentele de care m-am ocupat, încît toate mi-au rămas dragi.

Interviu consemnat de
Mihai Sorin RĂDULESCU

LINIILE STRATEGICE MAGINOT

ȘI SIEGFRIED:

DIAGNOSTIC ISTORIC

Fondat la 30 ianuarie 1933, Imperiul național-socialist al lui Hitler trebuia să dureze o mie de ani. În realitate, nu a avut viață decât 12 ani, patru luni și cinci zile și nu a lăsat nici o urmă tangibilă, dacă excludem consecințele geografice și politice ale războiului, cel mai cumplit din întreaga istorie a umanității. O excepție există, totuși: monumentul de beton și de oțel, marele zid construit de Hitler, „Der Westwall”, pe care Aliații l-au denumit „Linia Siegfried”.

Și astăzi, în ciuda deceniilor scurse de la momentul când geniul cel rău de la Berlin a ordonat construcția lui, zidul traversează, ca o monstruoasă reptilă de culoare gri, teritoriul german pînă în Olanda, Franța, Luxemburg, Belgia, străbătînd astfel sute și sute de kilometri. Acest monstru de beton grotesc (asemănător prin urîtenia lui cu celălalt zid, Zidul Berlinului, ridicat de R.D.G. în anii '60 și ajuns și el, după noiembrie 1989, la lada de gunoi a istoriei), stupid prin inutilitatea lui, a devenit, încă din 1939, tema unui cin-

tec. La început, soldații englezi, apoi cei americani plecau la război fredonînd un refren comic, despre cum își vor atîrna lenjeria murdară pe Linia Siegfried, „dacă Linia Siegfried o mai fi acolo”. Din păcate, ea a fost acolo și acolo avea să rămînă încă mult timp, căci, printr-o tragică ironie a soartei, peste 100 000 dintre tinerii curajoși, englezi, americani, canadieni sau francezi, care purtaseră pe buze acest refren vesel, aveau să-și găsească moartea în fața fortificațiilor sale de oțel și de beton.

După ce în numărul trecut am publicat un diagnostic istoric al liniei strategice franceze Maginot, reproducem — cu titlul și subtitlurile redacției noastre — un fragment din lucrarea *La Ligne Siegfried* — le dernier rempart nazi (*Linia Siegfried — ultima redută nazistă*), de Charles Whiting, fragment sugestiv pentru tonul persiflant cu care au privit întotdeauna Aliații monstrul de beton construit de Hitler.

Hemingway în „Infernul de la Huertgen”

În vreme ce aproape în toate punctele Liniei Siegfried luptele scădeau în intensitate, iar generalul Walther Model se pregătea pentru un mare atac-surpriză, economisindu-și forțele ca o bună gospodină, singurul colțșor al Germaniei unde hitleriștii atacau încă era Huertgen. Pădurea părea să concentreze atenția înalților comandanți militari, fără ca atitudinea lor vizavi de ea să se bazeze nici pe logica militară, nici pe avantajele tactice și strategice pe care le prezenta. Bătălia pentru pădure devenise o obsesie aproape personală.

În după-amiaza zilei de 15 noiembrie [1944], aruncînd o privire afară de la punctul

său de comandă, o groapă adîncă într-o mică poiană din Huertgen, colonelul Tom Kanan zări un civil care îl privea țintă. Statura sa, și așa impozantă, era și mai accentuată de bluzonul de campanie, dintre acelea albe ale germanilor. Iar sub braț purta un pistol-mitralieră „Tommy gun”¹.

Noul sosit se prezentă chiar el: „Hemingway”² și

¹ Pistol-mitralieră denumit în S.U.A. „Tommy gun”, după numele Thompson, cel care, în 1916, l-a inventat.

² Renumitul scriitor american (1899-1961), autorul binecunoscutelor romane: *Adio arme, Cui îi bate ceasul, Bătrînul și marea* ș.a. a participat, în calitate de corespondent de război, la primul război mondial, la războiul civil-din Spania și la cel de al doilea război mondial.

adaugă cu o strîmbătură: „Ernest Hemorroid, Ernie Pyle al săracului”³. Papa Hemingway, care reapăruse în rândurile Regimentului 22 infanterie.

În noaptea aceea, izolat în rulota colonelului Lanham, care era echipat cu o cască germană împodobită artistic, folosită însă ca oală de noapte, Hemingway și Lanham au flecărit și s-au cîstît pînă în zori. Lanham era prost dispus. Îi povesti lui Hemingway că a avut o presimțire, că era convins că n-o să supraviețuiască bătăliei de la Huertgen. Dar Hemingway,

³ Ernie Pyle a fost un corespondent de război celebru, care a murit într-una dintre luptele de pe frontul Pacificului.

auzind asta, explodă: se saturase de toate „timpeniile” presimțirilor. „Marele Ernie Pyle”, un om pe care el nu-l iubea, avea întotdeauna presimțiri. Oricum, Hemingway bătu în lemn, căci își spunea că Huertgen e un loc unde vor mai muri încă mulți oameni.

A doua zi dimineață, Lanham iese ca să inspecteze pozițiile Batalionului 1 Hemingway, care îl însoțea, întâi atunci „un fel de omuleț spălăcit”, care deținea în mod provizoriu comanda Batalionului 1. Ceva mai târziu, Lanham îi mărturisă că acest comandant de batalion nu-l entuziasma și că-i e teamă că va trebui nu peste mult timp să-l schimbe din funcție. Hemingway declară deodată cu ton grav: „Nici n-o să trebuie să-l înlocuiești din funcție”.

Colonelul, scund, un temperament violent, îl întreabă un ton răstit de ce, iar Hemingway îi replică: „Fiindcă n-o să reziste, pute a mort”. Peste zece minute, când jeepul lor ajunge la comandamentul Regimentului 22, colonelul Ruggles, locțiitorul comandantului, iese alergând. Salută și anunță cu glas aprins: „Domnule colonel, comandantul a fost omorât! Cine va lua comanda Batalionului 1?”

Se pare că o schijă de obuz pătrunsese prin rondinele buncărului unde era instalat cartierul general al Batalionului 1 și comandantul fusese omorât pe loc. Hemingway se îndepărtă, lăsându-l pe Lanham să rezolve situația.

Pe urmă colonelul l-a întrebat: „Cum dracu ai știut?”

Hemingway, cu paharul în mână, ca de obicei, ridică din umeri și mormăi câteva cuvinte, în care se referea la duhoarea morții care îl frapase în Normandia, cu trei luni înainte.

În ziua de 20 noiembrie, după un scurt răgaz, regimentele 22 și 8 infanterie atacară din nou, două cătune: Kleinheim și Grosshau, fără a bănuși că o proaspătă divizie de infanterie germană se infiltrasese în timpul nopții pe

înălțimile împadurite din fața lor.

Mărturia unui medic

Permanent aceeași rutină, devenită și mai periculoasă, datorită faptului că germanii ascunseseră în spatele Regimentului 22 al lui Lanham un observator de artilerie, care n-a fost descoperit niciodată. Acest adversar curajos reuși să dirijeze tirul tunurilor germane cu atîtă precizie asupra trupelor care înaintau, încît ele suferiră pierderi groaznice. Și pe deasupra infanteria germană sosită de curînd începu să lanseze contraatac după contraatac. La căderea nopții, Regimentul 8 nu înaintase decît citeva sute de metri, iar germanii ocupau în pădure poziții atît de apropiate, încît erau capabili să-i împiedice pe soldații americani să taie lemne pentru a-și acoperi adăposturile îngroapate în pămînt, spre a se apăra de căderea copacilor și crengilor sfîrțecate de explozii.

Astfel, în pădurea de la Huertgen Divizia 4 începu să singereze¹, întocmai cum se întimplase mai înainte cu diviziile 9 și 28. George Morgan, din Regimentul 22, comunica corespondenților de presă: „Nu puteai vedea nimic, era imposibil să ai un cîmp de tragere. Artileria desoia arborii ca un ferăs-

¹ În bătălia din această zonă, de la începutul lui septembrie pînă în decembrie 1944 au fost angajate succesiv diviziile 9, 28, 4, 8 și 1 (ultima fiind apreciată elita armatei americane) infanterie. Divizia 5 blindată, plus diverse formațiuni de sprijin, totalizînd 120 000 militari. Bătălia a fost extrem de sîngeroasă, intrînd în istorie sub denumirea „Infernul verde de la Huertgen”. Huertgenwald, Pădurea Huertgen, situată imediat la sud de orașul Aix-la-Chapelle, avînd o lungime de 32 km și o lățime de 16 km, pe un teren extrem de accidentat, acoperit de o plasă impenetrabilă de copaci și boschete, se înfățișa ca unul dintre acele înspăimîntătoare decururi din vechile basme germane. În asemenea condiții, mașina, tancul, armamentul greu erau practic inoperante. Ostașul nu putea conta decît pe sine însuși. De aceea luptele de aici au fost purtate pedestru și s-au soldat cu pierderi grele. În interval de trei luni, marile unități menționate mai sus au pierdut 33 000 oameni, adică mai mult de un sfert din efective.

trău... Era o harababură că abia puteai înainta. Toți eram uzi, înghețați, căci o ploale rece amestecată cu zăpadă topită nu conțenea. Atunci am, declanșat un nou atac și în curînd nu mai rămăsesem decît o mină de oameni!”

Germanii n-o duceau nici ei mai bine. Într-un jurnal, pe care americanii l-au găsit la un german căzut lîngă Grosshau, soldații din Divizia 4 au relevat aceste două pasaje: „E duminică! Doamne, azi e duminică! În zori, liziera pădurii a fost supusă unui baraj de artilerie. Pămîntul se cutremura atît de tare încît ni s-a oprit respirația. În adăpostul meu au fost aduși doi răniți, dintre care unul avea mîna tăiată. Mă întreb dacă n-ar trebui să i se amputeze restul brațului, dar nu pot să mă hotărîsc. Cît de curajoși sînt cei doi! Mă rog lui Dumnezeu ca toate astea să nu fie un sacrificiu inutil. În stînga noastră, începe să se audă răpăitul mitralierelor și după aceea iată-i pe prieteni venînd.

Îi vedem venînd în valuri mari spre tabără. Jur-împrejurul lor tancurile au început să tragă nebunește. Acum, că artileria americană a încetat, doar blindatele continuă focul. Nu îndrăznesc să-mi scot capul din adăpost — pînă la urmă întră în acțiune trei tunuri de asalt germane. După citeva lovituri se văd mai multe blindate în flăcări. Infanteria trece la adăpost și atacul își pierde din virulență, pentru a înceta apoi complet. Pare de necrezut că putem rezista împotriva unor astfel de atacuri doar cu o mină de oameni!”

Peste două zile, iată ce mai scria medicul german (căci serviciile de informații ale Diviziei 4 nu s-au indoit niciodată că era vorba despre un medic): „Noaptea trecută a fost destul de neplăcută. Aproape că n-am dormit, iar dimineața artileria a devenit mai agresivă decît oricînd. Aproape că n-o mai pot suporta și iată că avioanele au reapărut. Apoi se așterne din nou liniștea dinaintea furtunii. Pe neașteptate țîșnesc

din pădure blindatele și hoardele prietenilor. Sint împinse în fața unui foc întrerupt, dar nu se adăpostesc. Noi tragem atîta cît țevile pustiilor ne frig degetele și pînă la urmă reușim să-i oprim.

Ne bucurăm că cei-i mai grei a trecut, cînd deodată îi vedem năvălind în stînga noastră. Azvîrlim în ei cu grenade de mină, dar n-o să putem rezista multă vreme... Nu mai sîntem decît cinci. Trebuie să ne replem, căci se distîng în mijlocul copacilor siluetele îmbrăcate în kaki. Cînd nu mai sînt decît la cîțiva zeci de pași de mine, mă întorc și pornesc calm cu mîinile în buzunare. Ei nu încearcă nici măcar să tragă asupra mea, poate din cauza crucii roșii cusute pe spatele meu.

Occupăm o nouă poziție pe șoseaua Grosshau. Putem auzi blindatele care se apropie, dar prietenii nu vor continua desigur înaintarea... Sint prea timorați, spre a întreprinde așa ceva".

O notă de plată cam piperată

În general, viitorul laureat al premiului Nobel s-a mîrginit, ca activitate, după o zi epuizantă de lupte singeroase, la ședințe de înfruntare orală cu ofițerii lui Lanham și, ocazional, cu vizitarea sectoarelor mai liniștite ale frontului.

Îi plăcea să îl necăjească pe preotul diviziei în legătură cu diverse teme religioase, subliniind îndeosebi această observație, deseori citată, că „în adăposturile îngropate în pămînt nu există ateii". Își bătea joc de asemenea cu nerusinare de medicul psihiatru al diviziei, maiorul Maskin. Dintotdeauna Hemingway nutrise un sentiment puternic de antipatie față de cei pe care el îi numea „reductorii capului".

Într-o zi, Lanham îi permise lui Hemingway să se ducă pe front spre a vizita satul Grosshau, pe care americanii îl cuceriseră în sfîrșit cu pier-

deri foarte grele. Hemingway îl poreclise un „sat de nimic", dar de fapt, cum ăa explicat în urmă Lanham, satul ăsta cu buncărele lui, care aveau ziduri mai groase de un metru, „facea parte integrantă din sistemul de apărare al Liniei Siegfried".

La 30 noiembrie, Hemingway, care pornise curajos la drum prin noroiul și zăpada topită, fu silit de mai multe ori să se adăpostească de tirurile artileriei. Pretutindeni se vedeau cadavre de americani sau germani.

„Nota de plată", cum a poreclit Lanham acest măcel, fusese „piperată". Corpul unui soldat american întins pe șosea fusese atît de mult aplătit de trecerea vehiculelor, încît era aproape imposibil să ghicești că-i vorba de cadavrul unui om. Un german fusese pe jumătate ars de jeturile de fosfor alb, iar acum un ciine lihnit de foame se desfăta devorîndu-i trupul.

Aceste viziuni s-au întipărit în memoria lui „Papa Hemingway" și nu-i de mirare că ele au constituit tema principală a cosmarurilor lui și au dat un ton atît de amar, irațional și cinic singurei cărți pe care el a scris-o despre acest război, *După și printre copaci*.

Dar Hemingway și-a jucat pînă la sfîrșit rolul său, participînd la război cu două bidoane agățate de centiron, un centiron german, cu o cataramă purtînd inscripția „Gott mit uns" („Dumnezeu e cu noi", deviza soldaților germani), unul dintre bidoane fiind plin cu gin și celălalt cu vermut. Desigur, el era cam bătrîn pentru roluri dintr-astea, dar pe atunci cei mai mulți dintre oamenii Diviziei 4 erau puțin cam scrîntiți, tinerii că și vîrstnicii. ■

Charles WHITING
în românește de
Paul B. MARIAN

¹ În două săptămîni de lupte, Regimentul 22 infanterie a pierdut 2.678 oameni, fiind de fapt virtual decimat.

O CARTE MULT AȘTEPTATĂ

În sfîrșit! În sfîrșit, a apărut și această carte atît de mult așteptată. Neglijată, uitată, obstrucționată, sabotată timp de aproape două decenii, ea a cunoscut toate urgiile cenzurii dictaturii ceaușiste, cărora li s-a adăugat și atitudinea ostilă a unor persoane inexplicabil neprietene omului politic și, în consecință, și memorialistului. Armand Călinescu. Așadar putem spune că volumul a avut, pînă la apariție, o soartă la fel de tensionată și zbuciumată ca și omul pe care ni-l propulsează în atenție.

Armand Călinescu a fost o personalitate de prim rang a vieții politice românești din perioada interbelică, căreia cel dintîi Magazin istoric — înfruntînd numeroase opreliști — i-a consacrat ample articole și evocări, publicînd chiar și unele extrase din memorialistica adunată azi în volum de către cunoscutul istoric Al.Gh. Savu (Magazin istoric, nr. 7/1967, 5/1973, 7/1975, 4,6-9/1977, 10/1987). Eforturile noastre au întîlnit o totală soliditudine din partea soției fostului premier, doamna Adela Călinescu și a fiului său, arhitect Barbu Călinescu, el însuși autor în paginile revistei noastre. Atenția pe care Magazin istoric a acordat-o lui Armand Călinescu era rezultatul firesc al interesului manifestat de sutele de mii de cititori față de viața și activitatea celui care s-a implicat atît de profund în istoria dramatică a României deceniilor trei și patru ale secolului nostru. În așteptarea unei monografii, iubitorii de istorie au acum posibilitatea să-l cunoască mai bine, mai direct pe cel care, servind cu credință patria, independența și integritatea ei teritorială, avea să plătească un tribut total — în săși viața. (Armand Călinescu. Însemnări politice 1916-1939, ediție îngrijită și prefatăă de dr. Al.Gh. Savu, Editura Humanitas, 1990, 432 pp., 23 lei.)

Marian ȘTEFAN

MIHAI BRAVU

ORIZONTAL: 1. Domn al Țării Românești, tatăl lui Mihai Vodă — Investit ca domn.

2. Coaliția „Liga Sfintă”, la care s-a alăturat și Mihai — Cete.

3. Aici a avut loc, la 13 august 1595, vestita bătălie în care Mihai a spulberat marea oaste otomană.

4. Obicei — 1601 — Teatru de operațiuni.

5. Boier român, mare ban în timpul lui Mihai Voievod, s-a acoperit de glorie în campaniile din Transilvania și Moldova. — Persia azi.

6. Locul bătăliei din septembrie 1600, unde oastea lui Mihai a suferit o grea înfrângere în lupta cu armata imperială a generalului Basta unită cu cea a nobilimii maghiare din Transilvania. — Popa Petre!

7. Urmărită la sfârșit! Parcaj ovin.

8. Uluit la față! — Familie de boieri din Țara Românească și Moldova cu important rol politic, după domnia lui Mihai. — Găzduire în epocă.

9. Carnivor feroce — A ovaționa.

10. Osmanliu — Epitet al zeiței Diana.

11. Legătură (pl.) — Soare egiptean.

12. Aproape tot Fieniul! — Iertat de domn.

VERTICAL: 1. Hrisoave de pace — Împărat german, rege al Boemiei și Ungariei, care a încheiat tratat de alianță cu Mihai Viteazul și Sigismund Báthory.

2. Suita cu care Mihai Vodă a intrat în Alba Iulia unde a fost proclamat, în anul 1600, domn al „Țării Românești, al Transilvaniei și a toată Țara Moldovei”, realizând pentru prima oară unirea celor trei țări române. — Armată de rezervă în vechea organizație militară (pl.).

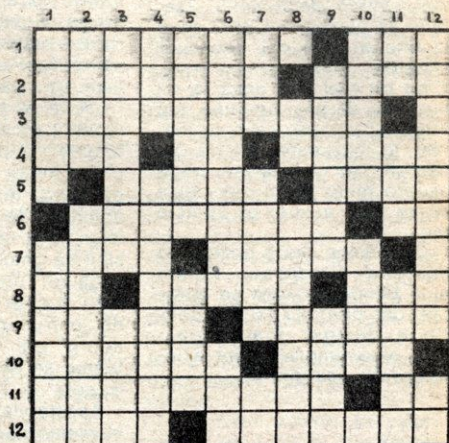
3. Deslușit din letopiseț — Popă musulman.

4. Mihnea cel..., domn în Țara Românească — Poliglot la Poarta otomană.

5. Belea autohtonă — Patronimic bisericesc.

6. Și aici, ca și la Putinei și Șerpătești (1595), Mihai Vodă a înfrânt câteva oști turcești și tătărești — La început neguțător!

7. Vehicul de epocă — Fuge glonț spre

vînat — Neculce Radu.

8. Simbolul einsteiniului — Fasole cu propte.

9. Istoric român (1856-1923), specialist în istoria Evului Mediu — Scriitor flamand.

10. Modest urmaș al dregătorului ce avea în grijă paza porții domnești. — Pictor român, autor al tabloului „Izgonirea turcilor la Călugăreni”.

11. Net. — Tubercul comestibil — Lac tămăduitor, în Bărăgan.

12. Mare vizir al imperiului otoman, comandant al armatei turcești înfrînte de Mihai Vodă la Călugăreni și Giurgiu (2 cuv.). — Cal dobrogean.

Cuvinte rare: IANA, LAET.

Nicolae BUCUR

Soluția careului *Miron Costin* apărut în numărul trecut al revistei: Ureche — Viața — Comis — Vederi — Rmel — Polonia — Aaron — Ril — Mz — Ini — Tînc — li — N — TA — Ciinoși — As — Ij — Ce — R — A — Co — Aj — Organ — Logofăt — Uarc — Uliu — Prun — Au — Mavrocordat — Era — Cantemir.

DIALOG CU CITITORII

"RESPECT ȘI ONOR EROILOR ROMÂNI"

LI. col. (r) GEORGE I. LEUCIAN, din Baia Mare. Deși aveam numai 17 ani, am participat, ca sergent voluntar în Batalionul 11 vânători de munte, la toate bătăliile duse de această subunitate în cadrul Diviziei 3 munte comandată de general de divizie Leonard Mocușchi. Una din cele mai crâncene confruntări a fost aceea pentru eliberarea orașului cehoslovac Lucenec. Luptele s-au purtat în perioada 30 decembrie 1944-14 ianuarie 1945. Alături de Divizia 3 munte, a participat la bătălie și Divizia 2 munte, ambele grupate în Corpul 4 armată, comandat de general de divizie Filip Agricola. Pierderile suferite de cele două divizii de vânători de munte români în acele crâncene bătălii s-au ridicat la peste 1 222 morți și 2 700 răniți și dispăruți.

În cinstea celor căzuți, la Lucenec s-a ridicat un frumos monument, inaugurat la 6 iulie 1945, cu ocazia festivităților organizate la reînnoirea victorioasă a trupelor noastre de pe front. Am participat la acele festivități.

În 1988, din inițiativa veteranilor din Baia Mare, un grup de 40 persoane, am organizat o excursie, ajungând și la Lucenec, depunând o coroană de flori cu tricolor și ținând un minut de reculegere în amintirea camarazilor noștri căzuți eroic pe cîmpurile de luptă împotriva fascismului. Alături anexez fotografia în care apar (de la stînga la dreapta): serg. (r) Popa Petre, sblt. (r) Demian Iosif, lt. col. (r) Leucian George, serg. major (r) Toma Nicolae și plut. (r) Mugur Vasile.

La 6 iulie 1990 s-au împlinit 45 ani de la inaugurarea monumentului și parcă adu și acum cuvintele rostite de primarul din Lucenec: Cel mai mare respect și onor eroilor români căzuți.

ECOU

Apelul lansat de prof. univ. dr. docent MIHAI POP (Pentru o arhivă a istoriei vii, Magazin istoric, nr. 3/1990) a avut ecou. La rîndul ei, **Albina** — ne scrie dr. **ALEXANDRU POPESCU**, din București —, revistă de cultură pentru sate, una din publicațiile românești cu îndelungată existență (întemeiată de Spiru Haret în 1897), a lansat un apel către toți aceia care au avut de suferit în urma abuzurilor dictatorului comunist, ca și în temnițele ei, de a trimite redacției relatări biografice în vederea publicării lor. S-a pornit de la ideea că asemenea relatări au o valoare inedită pentru reconstituirea mai ales a „istoriei vii”, cu reverberarea pe planul mentalității, a țărânilor, una din păturile sociale care au avut cel mai mult de suferit în această perioadă întunecată, fiind adusă pînă în pragul distrugerii vetei tradiționale, a ființei sale sociale și culturale.

Numeroasele relatări primite de la locuitorii satelor, țărani, profesori, diferite categorii de lucrători din mediul rural, care au început să fie publicate în paginile revistei **Albina**, evocă zguduitor episoade, care altfel ar fi riscat să rămână pe veci anonime. Această „istorie trăită” — consideră autorul corespondenței — probează, alături de tragismul ei, existența unui spirit de împotrivire, a strădaniei, adesea eroice, de păstrare a unor străvechi valori sociale etnice, spirituale, așadar desăvîrșirea unei adevărate rezistențe prin tradiție.

Credem că publicarea unor asemenea relatări prezintă nu numai un larg interes documentar pentru cercetarea istorică, etnologică, sociologică, ci are și semnificația unui gest de restituire și de pioșenie, mai ales pentru generațiile viitoare.

MEVLANA

Cititorul MARIAN DUMITRU, din București, ne solicită câteva date despre un personaj istoric pe care l-a întâlnit în lecturile domniei sale: **Mevlana**. Pentru a-l răspunde, am apelat la o comunicare susținută în Republica Turcia, la Konya, în 1987, de regretatul istoric Eugen Stănescu (2.V.1922-11.IX.1989), care a fost secretar general al Societății române de studii bizantine, membru al comitetului Asociației internaționale de studii bizantine și al Comisiei internaționale pentru studierea adunărilor de stări și parlamentare. Iată ce spunea profesorul Eugen Stănescu, care s-a numărat încă de la primele numere printre colaboratorii revistei **Magazin istoric**: „În Anatolia pierdută definitiv de im-

periul bizantin, se dezvoltă nu numai un sentiment de ostilitate, normal în trecei cel ce pierduseră — bizantinii — și cel ce câștigaseră — selgiucizii —, dar și unul de coabitare, care făcea vizibilă tendința celor două părți de a căuta un modus vivendi. Dincolo de atitudinea autorităților, oamenii de rînd căutau să trăiască în pace. În sec. XIII, spiritul de toleranță a fost personificat de Mevlana. Ecouri ale operei și personalității lui Mevlana se găsesc și în opera marelui umanist român Dimitrie Cantemir. Referindu-se la secta derişilor **mevlevi**, acesta nota: „prima și cea mai de seamă **tekke** (căci astfel se numeau mănăstirea derişilor) a mevleviilor este în Iconia, unde spun că însăși căpetenia acelei secte, Mevlana, a arătat pîilele faptei sale bune...”. Cum cartea lui Dimitrie Cantemir — **Sistemele religiei muhammedane** — este scrisă într-un spirit de adevărată toleranță, cu scopul real de a face mai bine cunoscută religia celuilalt, nu este lipsit de interes faptul că el roia să arate creștinilor locul lui Mevlana în istoria Islamului!”

COLECȚIONAR

La rîndul său, **MARIAN TEODOR RESCU**, din Ploiești, mărturisindu-ne faptul că este un pasionat cititor al revistei, continuă: „Deși m-am născut atunci cînd revista era la mîl treisprezecelea număr (mai 1968), de la vîrsta de nouă ani am început să o colecționez. **Magazin istoric** fiind o publicație care mă pasionează.

În aprilie acest an, revista a împlinit 23 ani de la apariția primului număr. Îi doresc viață lungă și să-și păstreze locul cîștigat în atenția cititorilor.

LEGĂTURI

IOAN HADEȘ, din com. Budești, jud. Bistrița-Năsăud, **vechi admirator al revistei noastre**, a cărei colecție aproape completă și-a alcătuit-o de-a lungul anilor, ne trimite cîteva pagini din monografia comunei d-sale, alcătuită de profesorul Gheorghe Gherman, astăzi decedat. Evocînd figura acestui dascăl pasionat de istorie, corespondentul nostru menționează faptul că acesta a organizat un cerc de istorie, la care alături de elevii școlii participau și bătrînii satului. A contribuit, de asemenea, la crearea unui muzeu istoric local, în care se află numeroase dovezii arheologice, numismatice, etnografice ale continuității românilor în aceste ținuturi.

Între alte expozate din muzeul amintit — scrie în continuare corespondentul nostru — se află și o **Cazanie** tipărită în 1732 la Rimnicu Vilcea, dovadă a faptului că schimbările culturale de-o parte și de alta a Carpaților n-au fost niciodată întrerupte, fiind izvorite din adîncile legături frățești, de limbă și de neam, de credință și de obiceiuri.

CONTENTS (Romanian History) A. Dumitriu Nosce te ipsum (II) • The December 1989 Revolution: Brasov • Gh. David Historical Monuments destroyed by Ceausescu's Dictatorship: The Cotroceni Monastery • B.V. Anania The Bible with the Romanians • St. S. Gorovei The Metropolitan Petru Movila (1597-1646) • A. Radulescu From Tomis to Constanta • The End of Carol II's Reign. New Documents • D. Ivanescu 1934. Traian Bratu. The Rector of the Jassy University, blames the Fascism • 1919. The Gipsies from Transylvania state Their Loyalty to The Great Romania • A. Siperec June 1941 - August 1944. René de Weck, The Swiss Minister, Cables from Bucharest (VI) • Interviews with Vivian T. Abbott and William S. Moody (USA) • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) A. Dumitriu Nosce te ipsum (II) • La Révolution de décembre 1989: Brasov • Gh. David Des monuments historiques détruits par la dictature ceausescu: le monastère Cotroceni • B.V. Anania La Bible chez les Roumains • St. S. Gorovei Le métropolitain Petru Movila (1597-1646) • A. Radulescu De Tomis à Constanța • Nouveaux documents sur la fin du règne de Carol II • D. Ivanescu 1934. Traian Bratu, le recteur de Iassy, condamne le fascisme • 1919. Les Tsiganes de Transylvanie expriment leur loyauté pour la Grande Roumanie • A. Siperec Juin 1941 - Août 1944. Les rapports confidentiels de René de Weck, le ministre de Suisse à Bucarest (VI) • Des interviews avec Vivian T. Abbott, William S. Moody (USA) • A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) А. Думитриу Носце те ipsum (II) • Революция декабря 1989 г.: Бразов • Г. Давид Исторические памятники, уничтоженные чавшесковской диктатурой: монастырь Котроцени • Б.В. Аналиа Библия у румын • Шт. С. Гороеви Митрополит Петру Мовила (1597-1646) • А. Радулеску От Томиса до Констанцы • Конек правления Кароля II-ого. Невзданные документы • Д. Иванеску 1934. Лоский ректор Траян Брату осуждает фашизм • 1919. Трансильванские цыгане выражают свою лояльность за Большую Румынию • А. Шперек Июнь 1941 г. - август 1944 г.: Донесения Рене де Века, министра Швейцарии в Бухаресте (VI) • Интервью Вивиана Т. Эбботта, Вильяма С. Мууди (США) • В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) A. Dumitriu Nosce te ipsum (II) • Die Revolution von Dezember 1989: Brasov • Gh. David Vernichtete von Ceausescu's Diktatur historische Denkmäler: Cotroceni Kloster • B. V. Anania Die Rumänen und das Heilige Buch • St. S. Gorovei Bischof Petru Movila (1597-1646) • A. Radulescu Von Tomis bis Constantza • Carol II - das Ende seiner Herrschaft. Unveröffentlichte Dokumente • D. Ivanescu 1934. Ein Gegner des Faschismus: der Jassyer Rektor Traian Bratu • 1919. Die Siebenbürtiger Zigeuner ausdrücken Loyalität zu Gross Rumänien • A. Siperec Juni 1941 - August 1944. Der schweizerische Gesandte in Bukarest, René de Weck, berichtet (VI) • Gespräche mit Vivian T. Abbott, William S. Moody (Vereinignte Staaten) • In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumană) A. Dumitriu Nosce te ipsum (II) • La Revolución de diciembre de 1989: Brasov • Gh. David Monumentos históricos destruidos por la dictadura ceausescu: el monasterio de Cotroceni • B. V. Anania La Biblia entre los rumanos • St. S. Gorovei El metropolit Petru Movila (1597-1646) • A. Radulescu Desde Tomis a Constanța • El final del reinado de Carlos II. Documentos inéditos • D. Ivanescu 1934. El rector de la ciudad de Iasi, Traian Bratu, condena el fascismo • 1919. Los gitanos de Transilvania expresan su lealtad frente a la Rumania Grande • A. Siperec Junio de 1941 - Agosto de 1944. Los informes del ministro de Suiza en Bucarest, René de Weck (VI) • Entrevista con Vivian T. Abbott, William S. Moody (EE. UU.) • En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201 ; telex : 10376 psrifr.

magazin istoric

SERIE NOUA

Revistă de cultură istorică, anul XXIV, nr. 9 (282), septembrie 1990. București, Intrarea Ministerului nr. 2 parter — Sectorul I, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406; 917.

Acest număr al noii serii a revistei *Magazin istoric* a fost pregătit pentru tipar de: *Georghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Cristian Popișteanu (redactor șef), Marian Ștefan, Ioana Ursu (secretar general de redacție); secretariat tehnic: Anton Tănase, Georgeta Apreotesei, Constanța Avram, Floarea Dragne, Tudora Petre*; macheta artistică: *Radu Ion Popescu*; tipărit prin Editura Presa Liberă la Combinatul Poligrafic București cu sprijinul colectivelor secțiilor fotoculegere, offset și legătorie.

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a preselor. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic — București

42 427

